

**ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК**

На правах рукопису

ВОЗЬНИЙ КАЗИМИР ЗІНОВІЙОВИЧ

**ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ
ЕФЕКТИВНОСТІ РОСЛИННИЦТВА В УМОВАХ
ПЕРЕХОДУ ДО РИНКУ**

Спеціальність 08.07.02.- *Економіка сільського госпо-
дарства і АПК*

ДИСЕРТАЦІЯ
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник - доктор
економічних наук, професор
Стельмашук А.М.

КИЇВ - 1997

З М І С Т

ВСТУП.....	3
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОСЛИННИЦТВА В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВИХ ВІДНОСИН.....	11
1.1 Суть і об'єктивна необхідність підвищення економічної ефективності рослинництва в умовах ринку.....	11
1.2 Методичні основи оцінки і аналізу економічної ефективності рослинництва.....	24
СУЧАСНИЙ РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ РОСЛИННИЦТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ФОРМУВАННЯХ ХЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	42
2.1 Економічна оцінка природно-кліматичних умов та використання їх потенційних можливостей.....	42
2.2 Рівень забезпеченості матеріально-технічними ресурсами та ефективність їх використання в рослинництві.....	56
2.3 Ефективність використання основних мотиваційних факторів у рослинництві.....	70
2.4 Економічна ефективність виробництва в рослинництві.....	83
НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОСЛИННИЦТВА.....	99
3.1 Реформування відносин власності, приватизація і розвиток нових форм господарювання.....	99
3.2 Організаційно-технологічні заходи по зміцненню і раціональному використанню виробничого потенціалу рослинництва.....	114
3.3 Оптимізація структури виробництва в рослинництві.....	122
3.4 Основні напрями формування механізму ціноутворення на продукцію рослинництва.....	141
3.5 Формування інфраструктури і розвиток регіональних ринків рослинницької продукції.....	151
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	177
ДОДАТКИ.....	191

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ. Сільське господарство України переживає критичний момент входження в ринкову економіку, обумовило ряд організаційно-економічних і соціальних проблем перехідного періоду. Цей процес надзвичайно швидкий і супроводжується тривалими кризовими явищами, серед яких, як швидкий спад виробництва, фінансова криза, різке зростання цін на енергетичні ресурси і матеріально-технічні засоби виробництва, неплатежі, труднощі із збутом продукції та ін. При цьому одним з головних спонукальних мотивів, які можуть реально і вже сьогодні привести до негативних наслідків, є зниження рівня реальної зарплатної плати, і як наслідок - катастрофічне зубожіння основної маси населення і зниження рівня споживання основних продуктів харчування. Все це змушує шукати радикальні шляхи виходу сільського господарства з економічної кризи, подолання якої гарантувало б стабільність агропромислового комплексу.

Перехід до ринкової системи ведення сільського господарства повинен бути суто комплексним, тобто охоплювати всі його галузі, перш за все формування і вдосконалення виробничого потенціалу землеробства і типів сільськогосподарських підприємств конкретних регіонів відповідно до ринкового попиту на окремі види продукції і пов'язаних з цим організаційних і технологічних змін. На основі цього зміцнюватиметься товарний потенціал сільського господарства і зокрема рослинництва, оскільки без розв'язання проблеми забезпечення умов для організаційних і технологічних змін та прискорення інноваційного процесу неможливий його перехід до ринкової

економіки. Незаперечним є й те, що в рамках заходів переходу до ринкової економіки треба виділити й пріоритетні напрямки розвитку агропромислового комплексу, зокрема в рослинництві. Досвід багатьох передових країн світу підтверджує, що дуже часто загальний успіх економічних реформ залежить від ефективності їх проведення саме в агропромисловому комплексі. Зростання продуктивності праці в сільському господарстві є важливою передумовою для динамічного розвитку інших галузей, які перебувають з ним у тісному технологічному зв'язку. Передовсім це стосується переробних підприємств і харчової промисловості. Подолання кризових явищ в агропромисловому комплексі формує передумови для нормального процесу економічних реформ у сьому народногосподарському комплексі.

Отже, перехід до ринкової економіки обумовлює необхідність формування не тільки багатокладної економіки, й формування та практичну реалізацію виробничого і товарного потенціалу сільського господарства окремих підприємств, регіонів і аграрної сфери в цілому при невідмінній умові конкурентоздатності товарної продукції за всіма параметрами. Враховуючи багатоплановість проблеми, зокрема, в рослинництві, виникає необхідність вироблення методологічних та методичних принципів визначення ефективності його функціонування в ринкових умовах, класифікації і кількісної оцінки впливу окремих чинників, оптимізації розміру і структури окремих галузей, визначення ефективних напрямів приватизації і розвитку форм господарювання, формування цінового механізму, розвитку ринкової інфраструктури.

Сказане вище обумовило вибір теми, її актуальність, наукове та практичне значення проведеного дослідження.

СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ. В літературі з 1991 до 1996 найбільш відображені загальні теоретичні і практичні питання аграрної реформи, приватизації, реформування земельних відносин, розвитку форм господарювання та реалізації товарного потенціалу сільського господарства України (П.Т.Саблук, І.І.Лукінов, В.В.Юрчишин, О.М.Онищенко, В.Я.Месель-Веселяк, О.М.Шпичак, В.Я.Амбросов, Л.Г.Шелько, П.І.Гайдуцький, М.М.Федоров та ін.), розвитку в ринкових умовах окремих продуктових підкомплексів і формування національного ринку продовольства та окремих продуктивних ринків рослинницької продукції в Україні (І.Бойко, В.І.Криворучко, Ю.С.Коваленко, М.Ю.Коденська, К.Білоусько, А.І.Шумейко, С.С.Бакай, Л.М.Худолій, П.Перегуда, В.В.Лазня та ін.), формування ринку праці (А.Бугуцький, К.І.Якуба), ринку матеріально-технічних засобів (В.Г.Більський, Я.К.Білоусько, С.В.Бородін та ін.). Ці проблеми певною мірою стосуються й теми дисертаційної роботи, а тому враховувалися при дослідженнях.

Щодо оцінки і аналізу виробничого потенціалу та рівня економічної ефективності рослинництва в конкретних регіонах в умовах переходу до ринкової економіки практично нема комплексних досліджень і відповідних публікацій. Більшість робіт висвітлюють проблеми економічної ефективності вирощування окремих сільськогосподарських культур і вплив організаційно-технологічних факторів на рівень урожайності, собівартість та рентабельність виробництва переважно в умовах відносно стабільної економіки.

Різноманітність методичних підходів до економічної оцінки землі ґрунтується практично на відмінностях визначення отриманого ефекту та ресурсів і витрат, необхідних для його одержання.

Деякі публікації вивчають товарний потенціал землеробства сільськогосподарських підприємств та обґрунтовують шляхи його удосконалення при переході до ринкової економіки на прикладі окремих адміністративних районів в Лісостепу (П.О.Мосіук, В.І.Талляр та ін.). Незв'язані питання методологічних і методичних принципів визначення виробничого товарного потенціалу землеробства, оцінка факторів його формування, оптимізації розмірів структури в окремих регіонах з метою визначення напрямів і обсягів інвестицій у деякі галузі та оцінки їх експортного потенціалу.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Головною метою дослідження є визначення економічної ефективності рослинництва та обґрунтування концептуальних основ розвитку і напрямів підвищення його ефективності при переході до ринку при різних формах власності і господарювання в умовах Тернопільської області. У зв'язку з цим в роботі поставлені такі завдання:

- а) - аналітичне вивчення і узагальнення існуючого вітчизняного та зарубіжного науково-практичного досвіду визначення економічної ефективності рослинництва;
- б) - вироблення методики визначення за допомогою комплексу економічних показників рівня економічної ефективності рослинництва;
- в) - обґрунтування основних напрямів підвищення рівня економічної ефективності рослинництва і розвитку агропромислової інтеграції в окремих галузях в перехідному періоді;
- г) - визначення ефективних напрямів приватизації в Тернопільському господарстві і розвитку нових форм господарювання;

- побудова проектів оптимальних адаптивних виробничих планів в різних природно-кліматичних зонах області;

- обґрунтування напрямів підвищення якості продукції рослинництва, удосконалення економічних стосунків у сфері виробництва і збуту рослинницької продукції та організації ринкової інфраструктури;

- вироблення рекомендацій до реструктуризації сільськогосподарського виробництва Тернопільської області з метою підвищення ефективності його функціонування в ринкових умовах.

ПРЕДМЕТ І ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ. Предметом дослідження є теоретичні і прикладні аспекти проблеми економічної ефективності рослинництва в умовах переходу до ринку.

Об'єкт дослідження - виробничий потенціал рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області різних організаційних форм господарювання та власності. Дослідження безпосередньо пов'язані з виконанням державних та галузевих програм і передусім з Республіканською цільовою комплексною науково-технічною програмою на 1991-1995 рр. *Сільськогосподарство - 95*

Інформаційною базою дослідження послужили річні звіти різних аграрних формувань регіону, дані первинного бухгалтерського обліку окремих підприємств, зведені дані про розвиток сільського господарства Міністерства статистики України, Тернопільського обласного управління статистики, управління сільського господарства Тернопільської області в деяких адміністративних районах, обласної державної адміністрації, Тернопільського філіалу Інституту землерядкування, наукові літературні джерела за 1991-1996 рр.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ. Процес наукового дослідження ується на діалектичному методі пізнання дії економічних законів і системному підході до вивчення суті економічних явищ і процесів, які стосуються діяльності аграрних формувань і окремих сільськогосподарських галузей з урахуванням чинних законодавчих і нормативних актів існуючих структур країни, публікації вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем формування та функціонування виробничого потенціалу землеробства, а також результати досліджуваних окремих аграрних формувань.

У роботі використані як традиційні прийоми наукового дослідження (статистичне групування, аналіз і синтез, економіко-економічні розрахунки, індексні показники та інші), так і відносно нові - економіко-математичні прийоми використання ПЕОМ та стандартних прикладних програм для будови оптимізаційних моделей і визначення виробничих функцій.

НАУКОВА НОВИЗНА дослідження полягає у визначенні автором економічної суті та особливостей формування виробничого потенціалу рослинництва сільськогосподарських підприємств Тернопільської області, а також факторів і параметрів підвищення ефективності його функціонування в умовах переходу до ринку і формування багатуукладної економіки. На основі досліджень отримано такі основні наукові результати, що виносяться на захист:

- обґрунтовано напрями підвищення економічної ефективності рослинництва для різних форм власності і господарювання;

- вироблено оптимізаційні адаптивні виробничі моделі з використанням ПЕОМ;

1 - пропозиції до оптимальних виробничо-організаційних структур рослинницької галузі різних форм власності для різних зон області;

2 - визначено основні підходи до мотивації праці в рослинництві;

3 - вироблено організаційно-економічні основи механізму формування ринкової інфраструктури структури матеріально-технічного забезпечення і обслуговування виробництва в рослинництві;

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ. Практичне значення роботи полягає в тому, що реалізація практичних висновків і пропозицій автора сприятиме підвищенню ефективності рослинництва на макро- і мікрорівні, незалежно від організаційної форми підприємств та їх власності. Результати досліджень можна використати як нормативну базу для прогнозування розвитку рослинництва в господарствах досліджуваного регіону та при формуванні нових аграрних структур у перехідний період.

Вироблені оптимізаційні моделі методологічно придатні для використання в умовах АРМів та стандартних прикладних кейсів з використання ПЕОМ.

АПРОБАЦІЯ І ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ. Результати досліджень апробовані в селянській спілці "Ліпро" Тербовлянського району Тернопільської області, селянській спілці "Ліщенці" Бучацького району Тернопільської області, ксп ім. Мічуріна Козівського району Тернопільської області та інших господарських структурах. Доповідалися на науково-практичній конференції "Проблеми економіки України" (1993 р., м.Тернопіль), по-важалися в наукових доповідях на щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу

Тернопільської академії народного господарства за
умками науково-дослідної роботи.

Вироблені в дисертаційній роботі методики визначення
я економічної ефективності рослинницької галузі вико-
рковуються у навчальному процесі Тернопільської ака-
демії народного господарства у курсі "Організація і пла-
нування діяльності сільськогосподарських підприємств і
колективів".

ПУБЛІКАЦІЇ. За темою дисертаційного дослідження
опубліковано 12 наукових робіт загальним обсягом 4.9 дру-
кованих аркушів.

ОБСЯГ І СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ. Дисертація
складена на 228 сторінках машинопису, складається з
вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку
літератури з 199 найменувань, містить 40 таблиць, і 39
рисунків.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОСЛИННИЦТВА В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Суть і об'єктивна необхідність підвищення економічної ефективності рослинництва в умовах ринку

У сумарній ефективності різних суспільно-економічних систем виділяють три детермінантні елементи: соціальний, політичний та економічний. Саме якісний стан цих інгредієнтів і визначає кінцеву суспільну ефективність. Іншими словами - ефективність будь-якого суспільства залежить від ефективності соціальної, політичної та економічної систем. Всі ці системи тісно пов'язані. Домінантна роль у цьому комплексі належить економічній системі, хоча й не варто недооцінювати значення двох інших інгредієнтів сумарної суспільної ефективності [47.-С.14].

Ефективність економічної системи визначається рівнем використання таких факторів як природні ресурси, мотивація до праці, наука, інвестиції і є однією з її головних проблем.

Природні ресурси є надзвичайно важливим, однак не визначальним фактором суспільної економічної ефективності, крім того все в кінцевому підсумку потребує людської праці. Для того, щоб наявні природні ресурси могли набути певної уречевленої форми матеріальних благ потрібна людська праця, яка в свою чергу може бути продуктивною тільки за умови наявності відповідного зацікавлення і внутрішнього спонукання до її здійснення, тобто будь-який суспільний продукт незалежно від його натурально-речової форми не є результатом простого механічного поєднання ресурсів і праці. Одним з елементів, який сприяє підвищенню

дуктивності поєднання ресурсів і праці, є ноу-хау (передова технологія). Останнім фактором, який доповнює силу до праці і ноу-хау є інвестиції в обладнання, машини, матеріально-технічні і сервісні інфраструктури [1.-С.12-14].

У деяких окремих економічних літературних джерелах означається комплексний характер категорії "ефективність". Її комплексність полягає в тому, що вона охоплює всі головні елементи процесу суспільного створення, у т.ч. виробництво, обмін, розподіл і споживання [128.-С.381].

Переважна більшість економістів під економічною ефективністю розуміють перевищення результатів, отриманих в результаті виробничо-господарської діяльності, над витратами для їх одержання. В.Бомоль і А.Блайндер вважають, що поняття економічної ефективності "...пов'язано з найбільш ефективним використанням ресурсів суспільства для задоволення потреб його членів. Будь-який перерозподіл ресурсів, який поліпшує становище окремих індивідуумів, не гіршуючи становища решти, свідчить про поліпшення роботи всієї економіки і є ефективним розподілом" [148.-114-115].

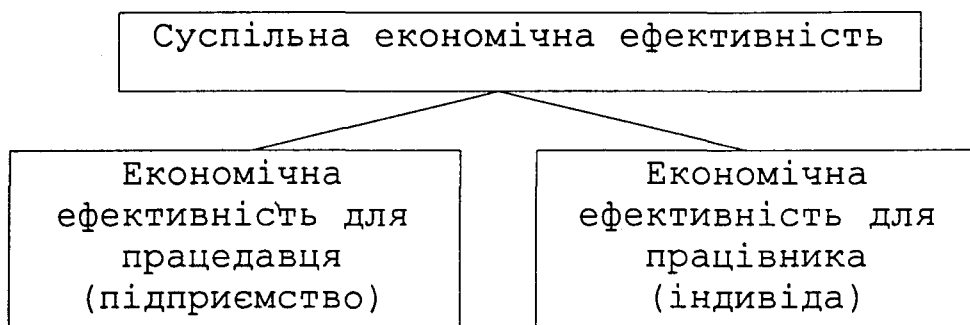
В основу поняття економічної ефективності вкладають, правило, два до певної міри паралельні принципи:

- принцип максимуму, суть якого полягає у прагненні отримати максимальний результат (користь, дохід), використовуючи наявні засоби;

- принцип мінімуму, суть якого полягає у прагненні отримати певні результати при мінімальному використанні засобів.

Саме ці принципи найбільше відповідають людській природі, законам ринку і матеріалізуються на практиці як правила господарської діяльності.

Іншими словами, під ефективністю розуміють відношення результатів праці в грошовому вираженні і затрат на їх досягнення. В цілому поняття "суспільної економічної ефективності" має інтегрований характер, що зумовлено різноманітністю форм власності і господарювання. Саме тому структуру суспільної економічної ефективності можна подати як схему (мал.1.1).

Мал. 1.1 Структура суспільної економічної ефективності в умовах поліфонічності форм власності і господарювання.

В умовах ринкової економіки поняття "економічної ефективності" (economic efficiency) трактується як цільність використання певних засобів для досягнення перед визначених цілей. Головним критерієм оцінки рівня ефективності чи неефективності діяльності підприємства є критерій Калдора-Хікса суть якого полягає в тому, що дія-яка економічна дія є ефективною тоді, коли позитивні результати від неї у вигляді споживчого надлишку і прибутку виробників перевищують її можливі негативні результати (наслідки) [117.-С.151].

Питання економічної ефективності історично, соціально фізіологічно обумовлене, оскільки з давніх-давен людство замислювалося, як найліпше розпорядитися наявними ре-

ми для задоволення власних потреб, у т.ч. й суто економічних. З точки зору економікс, суспільне виробництво характеризується такими двома головними поняттями, як потреби і ресурси, за допомогою яких вони задовольняються. Перші з них мають яскраво виражену динамічну тенденцію до зростання і урізноманітнення. З іншого боку, виробнича можливість їх задовольнити досить обмежена. Це зумовлено насамперед обмеженістю виробничих (економічних) ресурсів, залучених до народногосподарського комплексу. Отже, проблема раціонального і ефективного використання обмежених економічних ресурсів є однією з найбільш актуальніших. Оскільки в умовах нашої країни рівень задоволення основних людських потреб першого порядку надзвичайно низький, можна сказати, що для нашої національної економіки проблема ефективного використання економічних ресурсів особливо гостра і потребує оперативного розв'язання.

У зв'язку з цим потрібно відзначити, що сільське господарство і рослинництво в тому числі є однією з найважливіших галузей народногосподарського комплексу, оскільки тут розпочинається виробництво продуктів харчування, без яких життєдіяльність людського суспільства неможлива. Крім того, ніж розглянути суть і основні теоретичні аспекти економічної ефективності рослинницької галузі, потрібно звернути увагу на головні особливості сільськогосподарського виробництва в цілому.

Перше. Сільськогосподарське виробництво безпосередньо пов'язане із землею, яка є одночасно і предметом праці, і головним засобом виробництва. Земля як засіб виробництва просторово обмежена, а кожна окрема її ділянка має різну продуктивну здатність через різницю в родючості ґрунтів.

Друге. Ця галузь здебільшого залежить від природно-матичних умов і тісно пов'язана з біологічними процесами, живими організмами - рослинами і тваринами.

Третє. Для сільськогосподарського виробництва характерна чітко виражена сезонність виробничого циклу (особливо в рослинництві) і, як наслідок, надто іррегулярна структура сезонної зайнятості населення протягом календарного року.

Четверте. Виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції розпорошене, а його надмірна концентрація не завжди виправдана.

П'яте. Попит на сільськогосподарську продукцію малоеластичний, що призводить до зростання цін при однаковому рівні попиту (споживанні) і, як наслідок, посилення інфляційного тиску.

Шосте. Саме ця галузь є постійним джерелом суспільних проблем і соціальної напруги через свою організаційно-технологічну недосконалість і відсталість [98.-С.213].

Ці особливості сільськогосподарського виробництва активно повністю стосуються і його рослинницької галузі. Під галуззю розуміють частину сільськогосподарського виробництва, яка відрізняється від інших видів продукції, засобами виробництва і праці, технологією і організацією виробничих процесів [63.-С.250]. Рослинництво як галузь сільського господарства є головним джерелом продуктів харчування, а також сировини для багатьох комплексів галузей народного господарства, таких, як легка, харчова, комбікормова та інші, які переробляють сільськогосподарську сировину. Крім цього, рослинництво є важливою галуззю для тваринництва, оскільки є головним джерелом кормів для худоби. Про значущість даної галузі свідчить той факт, що майже 70% споживчого балансу

ни становить енергія, яку ми отримуємо з продуктів рослинного походження.

С.М.А.Білоножко та В.І.Моєсеєнко розглядають рослинництво як "науку, яка вивчає теорію і практику вирощування різних врожаїв сільськогосподарських культур у різних ґрунтово-кліматичних умовах" [150.-С.4]. Таке визначення рослинництва має теоретично-узагальнений і суто технологічний характер. У прикладному аспекті рослинництвом розуміють одну з головних галузей сільськогосподарського виробництва з чіткою внутрігалузевою структурою. До рослинництва належить великий ряд вузьких галузей сільського господарства. Автори відповідно до призначення рослинницької продукції всі види культур поділяють на такі основні групи: зернові та зернобобові; коренеплоди, бульбоплоди, баштанні; кормові трави; олійні та ефіроолійні; прядивні; наркотичні. Більш оптимальна позиція В.А.Павчака, який розглядає рослинництво як "комплекс галузей сільськогосподарського виробництва. Залежно від призначення продукції, що виробляється, та засобів виробництва, які застосовуються у рослинництві, виділяють більш вузькі галузі та їх групи: зернове виробництво, виробництво технічних культур, картоплярство, овочівництво і баштанництво, плодовництво і садівництво, виноградарство, виробництво багаторічних спеціальних культур (хміль, чай тощо), кормовиробництво і полюхисівництво. Перелічені групи галузей поділяються на ще більш вузькі галузі виробництва однорідних продуктів." [128.-С.346].

Під економічною ефективністю рослинництва розуміють рентабельність виробництва (переважання отриманих результатів над витратами) і узагальнено її показують через співвідношення результатів (у т.ч. й фінансових) до витрат.

Іншими словами, суть підвищення економічної ефективності рослинництва полягає у збільшенні виходу високоякісної продукції з одиниці землі при мінімальних витратах на її вирощування. Потрібно відзначити, що при визначенні поняття "економічної ефективності" рослинництва, більшість науковців дотримується одностайної позиції [65, 68, 128, 132].

Ефективність рослинництва залежить від цілого комплексу комплементарних факторів, які дають відповідний рівень продуктивного використання виробничих ресурсів. За відповідними ознаками їх можна поділити на фактори економічного, технологічного і організаційного впливу.

До групи **економічних** факторів сьогодні належать: політична, фінансово-кредитна, митна та інвестиційна політика держави щодо сільськогосподарського виробництва; особливості міжнародного економічного та геополітичного становища; стан і динаміка основних макроекономічних показників економіки в Україні і світі (рівень інфляції, курс валют, індекс ділової активності, облікова ставка національного банку, ставки кредитування та ін.); група чинників, які визначають конкурентність національного виробника (собівартість виготовленої продукції і її якість, ціни на сільськогосподарську продукцію, ринки збуту виробленої продукції); особливості міжнародного і регіонального поділу праці; рівень розвитку ринкового середовища та інфраструктурне забезпечення основного технологічного процесу та ін.

До **технологічних** факторів належать: якісний рівень сільськогосподарських технологій вирощування основних спеціалізаційних культур; календарні терміни і тривалість виконання основних технологічних операцій у рос-

ництва; кількісний і якісний склад наявної сільськогосподарської техніки і агрегатів; рівень механізації основних технологічних процесів, якість землі і агротехнічні характеристики; загальна культура землеробства і технологічна дисципліна виробничого процесу у рослинництві; рівень і динаміка селекційної роботи; характеристика процесів сортовідновлення і сортозаміни.

До факторів **організаційного** впливу належать: форми власності на основні виробничі чинники (землю і майно); організаційні форми господарювання; особливості структури управління підприємствами та ін.

Отже, всі ці фактори визначають рівень економічної ефективності рослинництва.

Об'єктивна необхідність підвищення економічної ефективності рослинництва, крім загальнотеоретичних роздумів, обумовлена також цілим комплексом чисто практичних чинників. Так, протягом останніх років площа еродованих земель в Україні зросла на 2.2 млн. га, у тому числі орних - на 1.7 млн. га. За даними земельного кадастру, приріст змитих ґрунтів на змитих землях Полісся становить 47%, а в Лісостепу відповідно 32%. Площа дефляційно несприятливих земель досягла майже 20 млн. га (51.5%). На таких землях залежно від їх еродованості значно знизилась врожайність сільськогосподарських культур: на дуже змитих - до 20%, на середньозмитих - до 40 і на слабо змитих - до 60% [76.-С.44].

Емпіричні дані про сільське господарство Тернопільської області в контексті загальнонаціональних тенденцій нічим позитивним не відрізняються. Так, площа кислих ґрунтів у Гусятинському районі протягом останніх років зросла на 100 га, в господарствах Збараського

Кременецького районів - відповідно на 200 та 500 га [С.2]. Не ліпше із забезпеченням необхідними матеріально-технічними засобами та трудовими ресурсами. Особливі на сьогоднішній день мають стійку тенденцію до зростання, практично щороку з карти області зникає одне село. Актуальність даної проблематики особливо гостра, тому варто взяти до уваги загальний стан аграрної сфери і тенденцію до зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і споживання основних продуктів харчування в Україні (додаток 1). Так, обсяг виробництва зерна в Україні за 1990-1995 роки зменшився на 33.5%, цукрових буряків - відповідно на 33%, картоплі - на 22%, винограду - на 54.3%. За аналогічний період динамічно зменшилися обсяги споживання основних продуктів харчування. Так, у 1995 році у розрахунку на душу населення припадало 122 кг картоплі, або 93.1% від рівня 1990 року; фруктів, ягід і овочів - 35 кг, або 74.5 та 44.3 відсотка від рівня 1990 року і біологічної річної норми споживання відповідно (додаток 2). Якісний стан цих та інших структурних чинників загальноекономічного характеру визначає рівень ефективності використання основних факторів виробництва в сільському господарстві. Ці особливості та проблеми сільськогосподарського виробництва є причиною того, що саме в цій галузі економічний ринковий механізм менш досконалий і найбільш суперечливий, що в свою чергу ускладнює проблему економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

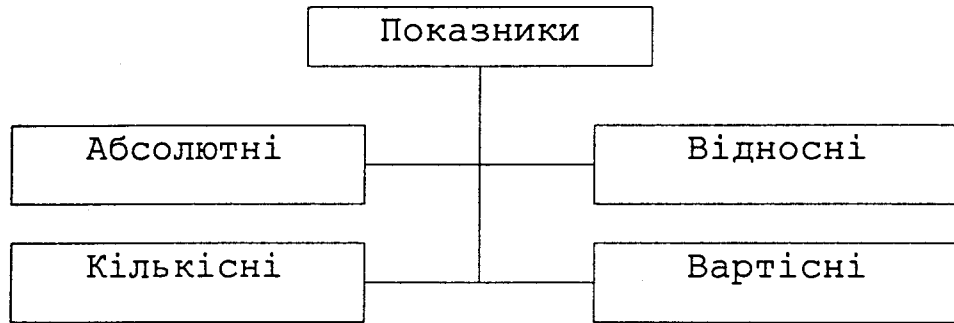
Рівень економічної ефективності оцінюється не за допомогою вже розглянутих принципів та критеріїв, а з використанням цілого комплексу спеціальних економічних величин, які ми називаємо показниками. Зазначені вище принципи та показники оцінки економічної ефективності мають

загальнотеоретичний і досить схематичний характер і придатні для практичного застосування у формальному яді. Більш конкретно економічну ефективність розгля-
ють на макро- і мікрорівнях.

Визначається рівень економічної ефективності увається за допомогою відповідної системи показників більше або менше відповідають головному критерію і ажливішим принципам економічної ефективності як еко-
номічної категорії. Для характеристики економічної ефек-
тивності на макрорівні використовуються такі показники, валовий суспільний продукт, кінцевий суспільний про-
дукт, валовий національний продукт, чистий продук-
т (національний дохід) та ін. Економічна ефективність
на макрорівні характеризується множиною більш детельних по-
казників і величин, які можна умовно поділити на: абсо-
люти, відносні, вартісні і натуральні (мал 1.2).

Показники економічної ефективності - це конкретні
економічні величини, що мають однозначне цифрове тракту-
вання, є логічним продовженням й деталізацією критеріїв і
принципів економічної ефективності і використовуються для
визначення рівня економічної ефективності певних явищ і про-
цесів. Саме система цих показників використовується для
визначення кількісного рівня ефективності виробництва.
Систему класифікації всіх оцінкових показників економічної
ефективності можна відтворити у вигляді схеми (мал 1.2).

Як відзначає доктор Б.Д.Гаврилишин, нині нема і на-
дїти буде єдиний комплексний показник ефективності
суспільства взагалі. У той же час є ряд стандартів, кри-
теріїв і показників, які дозволяють багатобічно оцінити
економічну ефективність суспільства на макрорівні [47.-
49].

1.2 Класифікація основних показників оцінки рівня економічної ефективності.

При всій своїй методологічній різноплановості всі вони характеризують сумарну суспільну економічну ефективність. У вітчизняній економічній науці найбільш узаконеним показником в цьому відношенні є сукупний матеріальний продукт (ССП), до якого належить вся сума матеріальних і духовних благ, створених за певний проміжок часу (як правило, за рік). Залежно від методології розрахунку сукупного суспільного продукту розрізняють: валовий матеріальний продукт (ВСП), кінцевий суспільний продукт (КСП) і валовий національний продукт (ВНП).

У рослинництві при визначенні кількісного і якісного змісту поняття економічної ефективності використовуються різні показники, зміст і характер яких обумовлений природою виробничого процесу в цій галузі.

До натуральних показників, які характеризують рівень економічної ефективності рослинницької галузі, належить урожайність сільськогосподарських культур, а також валове виробництво сільськогосподарської продукції (в натуральному вираженні). Серед вартісних потрібно виділити обсяг живої і товарної продукції, собівартість виробленої продукції, розмір валового і чистого доходу, розмір прибутку отриманого від реалізації рослинницької продукції.

Абсолютні показники мають констатуючий характер і характеризують рівень економічної ефективності рослинницької галузі в абсолютних величинах. Найширше використовують абсолютні показники рівня економічної ефективності рослинницької галузі: обсяг валової продукції, обсяг товарної продукції, розмір посівних площ та. ін.

Відносні показники відзначаються через свою природу мають глибоким аналітичним змістом і придатністю для комплексного економічного аналізу. Вони характеризують розмір абсолютних показників у розрахунку на одиницю земельної площі, на одного середньорічного працівника, на одну людину-годину чи людину-день, на 1 (100) грошових одиниць та. ін. Окрему групу відносних показників становить показники структури (посівних площ, виробничих витрат, собівартості продукції). Найбільш рельєфними показниками, які визначають галузеву структуру рослинництва, є насамперед структура валової і товарної продукції. Крім того, особливості і склад рослинницької галузі концентрованого господарства характеризують структура посівних площ, матеріальних і трудових витрат та. ін.

Щодо головного концептуального принципу економічної ефективності, який розглядається як співвідношення результатів до витрат на їх одержання, то найближчі за суттю економічною до цього принципу такі показники, як прибуток і рентабельність та пов'язані з ними продуктивність і собівартість. Однак і продуктивність, і собівартість відображають рівень економічної ефективності рослинницької галузі трохи однобоко або з позицій результативності чи витратного механізму.

Найбільш поширеним і загальноприйнятим комплексним показником який акумулює в собі результат і витрати одночасно, є рентабельність. Він відображає вплив практично

х основних чинників, які визначають рівень економічної активності рослинницької галузі.

Рівень рентабельності може обчислюватися як для рослинницької галузі в цілому, так і для окремих культур. Рентабельність за своєю суттю є категорією досить ширкою, а її економічний зміст не вичерпується одним показником рівня рентабельності. Окрім нього, рентабельність рослинницької галузі можуть характеризувати такі показники, як загальний розмір чистого доходу чи прибутку, а також у розрахунку на одиницю виробленої продукції; на одиницю земельної площі; на один людино-день або людино-годину; норма рентабельності; норма прибутку і т. ін.

Отже, розв'язання проблеми раціоналізації та оптимізації суспільного виробництва, а значить, і підвищення його економічної ефективності обумовлене такими двома аксіомами:

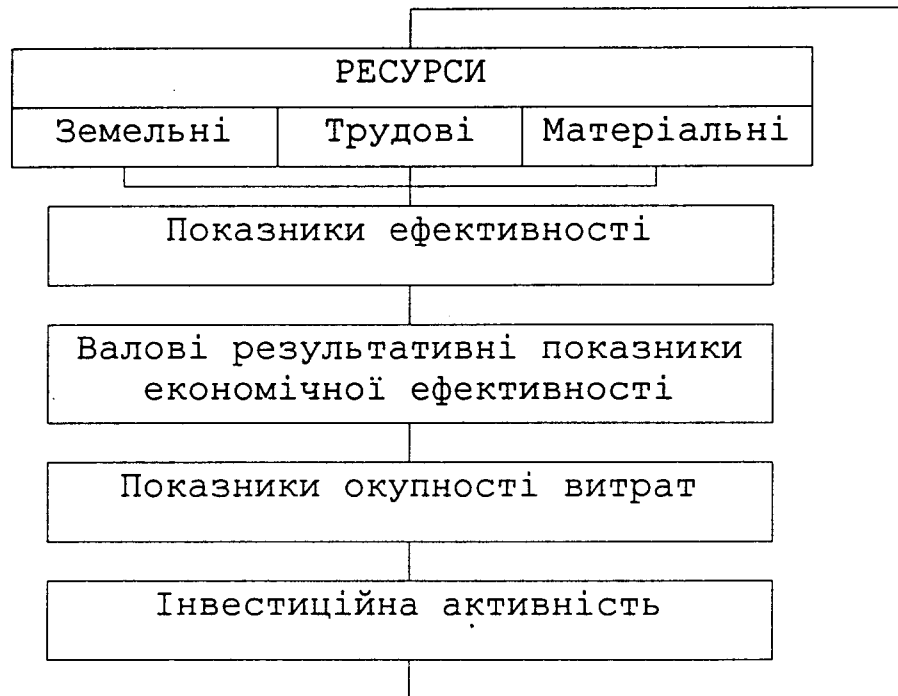
1) суспільні потреби мають стійку тенденцію до зростання і розширення;

2) суспільне виробництво неспроможне через обмеження робничих ресурсів (факторів виробництва) повністю задовольнити ці потреби. Проблема ефективного використання робничих ресурсів особливо актуальна для нашої національної економіки. Особливо гостра кризова ситуація в сільському господарстві, в тому числі в галузях рослинництва. Якщо врахувати, що галузі рослинництва задовольють більшість потреб у сільськогосподарській продукції, очевидна необхідність вивчення проблем економічної ефективності саме рослинницької галузі в перехідний період до ринкової економіки.

Методичні основи оцінки і аналізу економічної ефективності плинництва

Огляд і аналіз літературних джерел з проблем методології визначення економічної ефективності виробничо-подарської діяльності сільськогосподарських підприємств в рослинництві свідчить про наявність різних підходів. На основі детального аналізу праць вітчизняних вчених можна зробити таке узагальнення: економічна ефективність рослинницької галузі сільського господарства вимірюється в розрізі ефективності використання таких факторів виробництва, як земля, праця (трудові ресурси), капітал, конкретні технології вирощування сільськогосподарських культур.

Для об'єктивної і комплексної оцінки та аналізу економічної ефективності необхідно використати логічну модель процесу виробництва в рослинництві, формування і взаємозв'язку факторіальних і результативних показників (рис. 1.3). На основі наведеної логічної моделі процесу виробництва в рослинництві його показники поділяються на показники вартості та показники окупності витрат. Між усіма елементами логічної схеми існує тісний причинно-наслідковий зв'язок. Якісний і кількісний склад основних виробничих факторів характеризує потенційні можливості виробництва і визначає рівень результативних показників. При цьому, чим продуктивніше використовуються основні виробничі чинники, тим вищий рівень як валових результативних показників, так і показників окупності витрат. Відповідно, чим вищі показники вартості результативні показники, тим вищі при інших рівних умовах показники економічної ефективності виробництва. В свою чергу, останні визначають рівень інвестиційної привабливості рослинництва.

д.1.3 Логічна модель формування показників економічної ефективності рослинництва.

З метою комплексного підходу до дослідження поставленої проблеми необхідно уточнити методичні основи оцінки рівня і збалансованості ресурсного потенціалу та його використання; оцінки виходу продукції на одиницю окремого комплексу ресурсів; оцінки прибутковості рослинництва і його галузей.

В основу визначення рівня економічної ефективності рослинництва закладений єдиний концептуальний принцип порівняння економічних результатів над витратами для їх досягнення, який можна подати як співвідношення доходів і витрат.

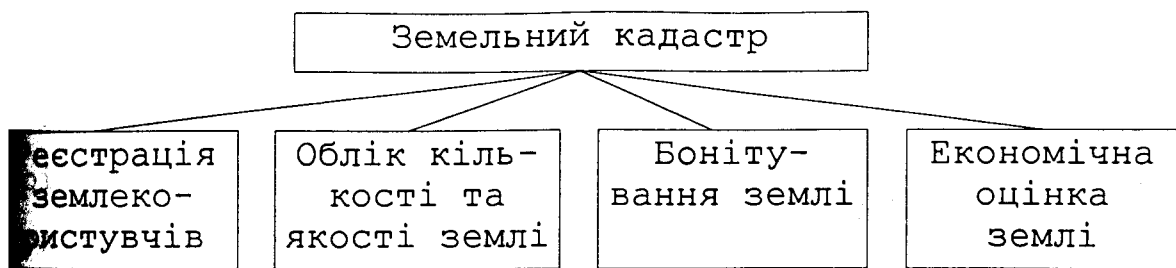
Оцінка продуктивного потенціалу землі та економічної активності використання земельних ресурсів є особливо важливою, оскільки земля є головною умовою сільськогосподарського виробництва, а вміст гумусу в ґрунті за останні півстоліття істотно зменшився. Крім того, саме для рослинницької галузі земля з її природною

тністю бути головним засобом виробництва має особливо важливе значення.

Важливим детермінантним елементом при обґрунтуванні теми показників економічної ефективності використання землі в рослинницькій галузі є її економічна оцінка, головною метою якої є визначення узагальненої характеристики економічної і господарської цінності землі. На думку С.Смельянова, саме економічна оцінка землі дає можливість "правильно розмежувати об'єктивні і суб'єктивні фактори, визначити, якою мірою одержані доходи є результатом ліпших умов і якою - високого рівня господарювання". [68-С.115]. Питання економічної оцінки землі тривалий час широко дискутувалося у вітчизняних наукових колах. Саме в цей період було напрацьовано кілька концептуальних підходів до економічної оцінки землі. На сьогодні більшість вчених сходиться на думці, або найбільш правильно використовувати в ролі оцінкового критерія економічної оцінки землі диференційний рентний дохід.

Для практичного розв'язання питання економічної оцінки землі використовуються дані земельного кадастру, який є сукупністю науково обґрунтованих даних про кількісний та якісний склад земель, їх родючість і правовий режим використання. До земельного кадастру належать такі елементи: реєстрація землекористувачів, кількісний і якісний облік різних земельних угідь, бонітування ґрунтів та власне економічна оцінка землі. Всі елементи земельного кадастру перебувають у тісному взаємозв'язку і фактично продовжують один одного в системі єдиної економічної оцінки землі (мал. 1.4).

Реєстрація землекористувачів - це їх перелік і оформлення права на користування і володіння землею.

Мал. 1.4 Структура земельного кадастру.

У другому розділі подані дані про кількісний і якісний склад земельних ресурсів. Такий облік ведеться як розрізі окремих ґрунтових груп, так і конкретних землекористувачів з використанням цілого комплексу оцінкових критеріїв (забезпечення ґрунту поживними речовинами, рівень кислотності, рівень еродованості, рельєф та ін.). Бонітування ґрунтів є їх якісною оцінкою. При цьому вивчається ціла система ознак і характеристик ґрунту, які визначають їх природну родючість. Фактично бонітування ґрунтів є їх агрономічно-технологічною оцінкою.

Завершальним елементом земельного кадастру є економічна оцінка землі. Принципова відмінність економічної оцінки землі відносно бонітування полягає в тому, що в її процесі земля оцінюється вже не стільки як природний елемент виробництва, а як засіб виробництва, що нерозривно пов'язаний з економічними умовами процесу виробництва. Економічна оцінка землі багатоваріантна в методологічному відношенні. Їй підлягають орні землі (рілля), багаторічні насадження, сіножаті і пасовища. Прийнято виділяти загальну часткову (за ефективністю вирощування окремих культур) економічну оцінку земель. Оцінковими критеріями загальної економічної оцінки землі є: вартість валової продукції з одного гектара, оцінена за єдиними кадастровими цінами; повнота витрат; диференційний дохід з одного гектара.

Економічну оцінку землі проводять в бальній та вартісній формі.

Конкретні методики економічної оцінки землі відрізняються визначенням отриманого ефекту та ресурсів і витрат, необхідних для його досягнення.

В умовах зародження і розвитку ринкових відносин в системі АПК особливе зацікавлення викликає методика визначення вартісних показників оцінки землі, тісно пов'язаних з економічною оцінкою землі. "Грошова оцінка земель здійснюється з метою регулювання відносин при передачі землі у власність, спадщину, під заставу, при даванні, купівлі-продажі земельної ділянки та права оренди, визначенні ставок земельного податку, ціноутворенні, обліку сукупної вартості основних засобів виробництва, визначенні розміру внеску до статутних фондів акціонерних товариств, об'єднань, кооперативів" [11.-С.9]. Відповідно до Методики грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, затвердженої постановою КМУ №213 від 3.03.1995 р., розрахунки здійснюються за низхідним принципом: розпочинаються з оцінки земель в Україні, далі в області, районі, господарстві - і закінчується оцінкою окремої земельної ділянки.

Так, згідно з чинною методикою грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення в Україні оцінковим критерієм є виступає рентний дохід за економічною оцінкою для вирощування зернових культур. Формально це можна позначити так:

$$P_{\text{дн}} = (Y \cdot \text{Ц} - 3 - 3 \cdot K_{\text{нр}}) / \text{Ц}, \quad (1.1)$$

де $P_{\text{дн}}$ - диференціальний рентний дохід з гектара орних земель (ц);

Y - урожайність зернових з гектара (ц);

Ц - ціна реалізації 1 ц зерна, крб.;

В - виробничі затрати на 1 га, крб.;

K_{np} - коефіцієнт норми рентабельності (0.35).

Грошова оцінка орних земель, земель під багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами в Україні визначається як добуток річного рентного доходу за номінальною оцінкою для виробництва зернових культур, на зерно і терміну його капіталізації за формулою:

$$G_{oz} = P_z \cdot C \cdot T_k, \quad (1.2)$$

де G_{oz} - грошова оцінка гектара орних земель, земель багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами в Україні, крб.;

P_z - загальний рентний дохід на орних землях, землях багаторічними насадженнями, природними сіножатями та пасовищами в Україні (ц);

Ц - ціна 1 ц зерна, крб.;

T_k - термін капіталізації рентного доходу (в роках), обраною на рівні 33 років.

Загальна оцінка земель сільськогосподарського підприємства обчислюється з грошової оцінки одного гектара відповідних угідь та їх площ у межах його землекористування.

Завершальним елементом оцінки земель сільськогосподарського призначення є оцінка окремої земельної ділянки за формулою:

$$G_{agr} = \frac{G \cdot B_{agr}}{B}, \quad (1.3)$$

де G_{agr} - грошова оцінка агровиробничої групи ґрунтів,

Г - грошова оцінка гектара відповідних угідь в сільськогосподарському підприємстві, крб.;

B_{agr} - бал бонітету агровиробничої групи ґрунтів;

B - бал бонітету гектара відповідних угідь в сільськогосподарському підприємстві. [11.-С.9].

Для оцінки рівня економічної ефективності використання землі застосовують систему як натуральних, так і вартісних показників. Ці показники можуть характеризувати ефективність використання землі в господарстві в цілому, так і для окремих галузей чи культур. Для характеристики рівня використання землі в розрізі окремих культур використовують насамперед такий натуральний показник, як їх урожайність. Однак такі показники придатні лише для аналізу внутрігосподарських тенденцій або ж для вивчення ефективності використання землі в тих сільськогосподарських підприємствах, які мають приблизно однаковий напрям спеціалізації і перебувають в однакових ґрунтових і природно-кліматичних умовах. Вартісні показники економічної ефективності використання землі мають ширший діапазон. Традиційними вартісними показниками є обсяг валової і товарної продукції, валового і чистого доходу, а також прибутку. Ці ж показники, обчислені в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, характеризують ефективність використання землі в сільськогосподарському виробництві взагалі. Ця категорія показників використовується переважно для оцінки і вивчення ефективності використання землі в різних господарствах. Однак і ці показники не враховують того, що різні види сільськогосподарських угідь мають різну продуктивність і питому вагу в структурі сільськогосподарських угідь окремих виробничих типів господарств і природно-економічних зон. Для усунення цього методологічного недоліку визначення загальної економічної ефективності земель використовують умовну ріллю.

Найбільш поширеними показниками рівня економічної ефективності використання землі є такі вартісні показники: вихід валової і товарної продукції, валового і чистого доходу, прибутку від рослинництва на 1 га фізичної і сировинної ріллі, на 100 крб. поточних витрат. Обчислити показники можна за формулою¹:

$$E_3 = \frac{p(\text{або } T_n, \text{ або } V_d, \text{ або } Ч_d, \text{ або } П)}{P_p(\text{або } P_b)} \cdot 100, \quad (1.4)$$

де E_3 - економічна ефективність використання землі в рослинництві;

V_n - валова продукція рослинництва;

T_n - товарна продукція рослинництва;

V_d - валовий дохід рослинництва;

$Ч_d$ - чистий дохід рослинництва;

$П$ - прибуток рослинництва;

P_p - площа фізичної ріллі;

P_b - розмір поточних витрат рослинництва.

Ще одним важливим фактором, який визначає ефективність рослинницької галузі, є праця. Ефективність праці в сільському господарстві і в рослинницькій галузі тому числі залежить від наявності, складу і продуктивного рівня трудових ресурсів. Згідно з чинним законодавством України до трудових ресурсів у сільському господарстві належать такі категорії населення: а) працездатне населення працездатного віку: чоловіки у віком від 16 до 60 років; жінки віком від 16 до 55 років; б) працездатне населення непрацездатного віку: підлітки віком

¹ коефіцієнт 100 в даній формулі використовується тільки при визначенні економічної ефективності використання землі відповідно до розміру поточних витрат у рослинництві.

12 до 16 років; чоловіки віком понад 60 років; жінки віком понад 55 років.

В умовах ринкового господарства особливо актуальна проблема грошової оцінки сукупного ресурсного потенціалу. В'язку з цим виникає необхідність грошової оцінки працівників, яка зводиться до визначення досягнутого рівня фондоозброєності і продуктивності праці зайнятих у сільськогосподарському виробництві працівників. У розрахунок включають вартість частини виробничих фондів (без вартості багаторічних насаджень і продуктивної худоби). Враховуючи те, що для зон і спеціалізаційних типів виробництва створилася різна структура основних фондів (зне співвідношення активної і пасивної їх частин), при обчисленні показника фондоозброєності праці коректують з урахуванням нормативної (зональної чи спеціалізаційної) структури фондів. Нормативний рівень продуктивності праці порівнюють з урахуванням досягнутого рівня фондоозброєності праці. Таким чином, вартісна оцінка одного працівника в методологічному плані є добутком фондоозброєності і нормативної продуктивності праці [113.-С.39]

У процесі часткової оцінки рівня ефективності використання трудових ресурсів у рослинництві потрібно враховувати такі важливі галузеві особливості: залежність від природно-кліматичних і ґрунтових умов; сезонність процесу виробництва; інтенсивність і багатофункційність виробничого процесу. В найбільш узагальненому вигляді рівень продуктивності праці в рослинництві визначається через співвідношення обсягу виробленої валової (у чинних або базисних цінах) або чистої продукції до середньої кількості працівників, які брали участь у процесі виробництва.

Всі показники рівня продуктивності праці в рослинстві поділяються на дві основні групи: а) основні; б) додаткові.

В свою чергу основні показники поділяються на прямі і зворотні. Прямі основні показники обчислюються через співвідношення кількості продукції в натуральному вираженні або вартості валової продукції рослинництва у рівняльних цінах 1983 року (валового доходу) до прямих витрат праці в людино-годинах.

Зворотний основний показник (трудомісткість продукції) обчислюється через співвідношення витрат праці в цінах до кількості окремих видів продукції.

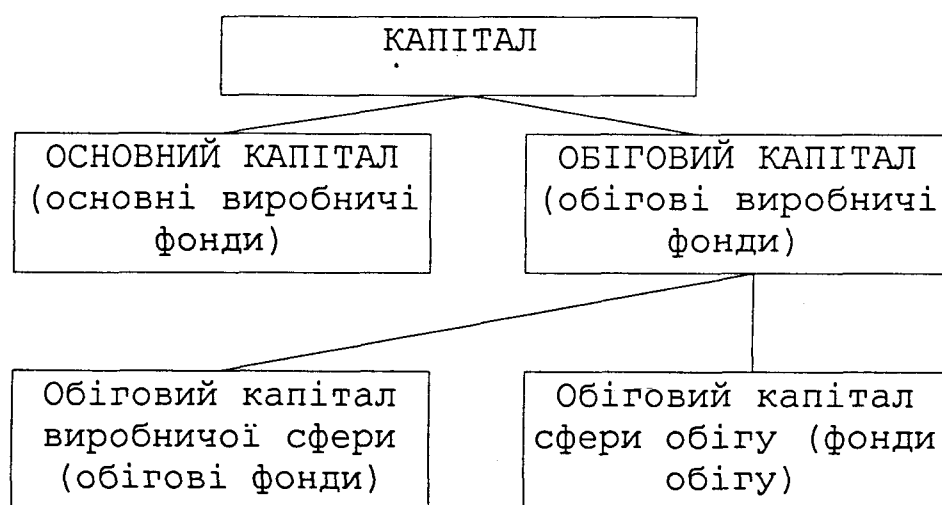
Додаткові, або допоміжні, показники продуктивності праці визначають:

- обсягом робіт у рослинстві, виконаних за одиницю часу (людино-годин);
- навантаженням посівних площ на одного працівника, зайнятого в рослинстві;
- виконанням норм виробітку для окремих видах робіт в рослинстві [75.-С.99-100].

Третім фактором виробничого процесу в рослинстві є капітал. За своїм виробничо-технологічним характером він є одним з визначальних чинників виробництва в сільському господарстві (і не тільки в ньому) і має похідний відносно землі і праці (трудових ресурсів) характер. За своєю натурально-речовою формою капітал в сільському господарстві і в рослинницькій галузі зокрема складається з матеріальних засобів: сировини і матеріалів. Внутрішня виробничо-технологічна структура капіталу, залученого в рослинницькій галузі цілком відповідає структурі капіталу в сільському господарстві, до якого належить основний (основні фонди) і обо-

ий (обігові засоби=обігові фонди + фонди обігу)
тал (мал. 1.5).

Більшість економістів трактує основний капітал як та-
що не змінює у процесі виробництва своєї натурально-
вої форми, переносячи свою вартість на вартість ви-
леної продукції поступово. До обігового капіталу нале-
є, як правило, та його частина, яка "споживається" в
цесі виробництва і набирає таким чином якісно іншої
урально-речової форми. До основного капіталу, залуче-
ю в рослинництві, належать будівлі, споруди, обладнан-
є сільськогосподарська техніка, машини і та ін. До
огового капіталу рослинницької галузі належить насіння,
рива, посадковий матеріал, паливномастильні матеріали,
акож ті засоби, які використовуються на поточні витра-
і оплату праці (заробітну плату) працівників рослин-
цької галузі. На ефективність рослинництва відчудо
иває не тільки якісний і кількісний склад капіталу, а
співвідношення між його окремими елементами (активною і
ивною частиною, стаціонарною і пересувною, будівлями і
аднанням і та ін.).

Мал. 1.5 Структура капіталу.

Для оцінки та аналізу рівня економічної ефективності
користання основних виробничих фондів застосовують як

ральні (техніко-економічні), так і вартісні (економічно-економічні) показники. Натуральні показники за природою призначені для характеристики використання різних видів основних фондів. Показовим може бути показ розміру виробітку на трактор або комбайн за певний од часу (змину, день, рік). Переваги таких показників гають у їх незаперечній достовірності і методичній простоті. Однак вони в силу своєї вузькості аб-тно не придатні для оцінки рівня економічної ефектив-ні використання основних фондів у рослинницькій галузі ілому. Більшість фахівців, ведучи мову про економічну ктивність використання основного капіталу у сільському подарстві і в рослинницькій галузі в тому числі апелю-насамперед до таких головних вартісних показників, як довіддача і фондомісткість:

$$\Phi_p = \frac{ВП_p \text{ (або } ВД_p, \text{ або } П_p)}{ОФ_p}, \quad (1.5)$$

- де Φ_p - показник фондовіддачі для рослинництва;
- $ВП_p$ - валова продукція рослинництва в поточних цінах,
- $ВД_p$ - валовий дохід рослинницької галузі, крб;
- $П_p$ - прибуток від рослинницької галузі, крб;
- $ОФ_p$ - розрахункова величина середньорічної вартості овних виробничих фондів рослинницької галузі, крб.

До речі, використання показника фондовіддачі, обчис-го за валовою продукцією, має істотний недолік - ійний рахунок. Більш об'єктивним є показник фон-ддачі, обчислений за валовим доходом чи прибутком від инницької галузі. Зворотним за методикою обчислення є зник фондомісткості рослинницької продукції. За своїм юмічним змістом показник фондомісткості визначає,

льки потрібно основних фондів для отримання одиниці продукції.

Ще одним важливим показником ефективності використання основних виробничих фондів рослинницької галузі є їх термін окупності:

$$T_o = \frac{O\Phi_{pc}}{P_p}, \quad (1.6)$$

де T_o - термін окупності, роки;

$O\Phi_{pc}$ - середньорічна вартість основних виробничих фондів рослинницької галузі, крб;

P_p - прибуток від рослинницької галузі за рік, крб.

Оцінка і аналіз економічної ефективності використання обігових засобів визначається за допомогою таких показників:

1) коефіцієнт окупності виробничих витрат:

$$K_o = \frac{B_{Pr}}{B_{Bp}}, \quad (1.7)$$

де K_o - коефіцієнт окупності виробничих витрат;

B_{Pr} - валова продукція рослинництва в поточних цінах, крб;

B_{Bp} - виробничі витрати на вирощування рослинницької продукції, крб.

2) коефіцієнт обіговості обігових засобів:

$$K_{ob} = \frac{B_{Pr}}{C_{Зр}}, \quad (1.8)$$

де K_{ob} - коефіцієнт обіговості обігових засобів, кількість обігів обігових засобів за рік;

B_{Pr} - виторг від реалізації продукції рослинництва за рік, крб;

$C_{Зр}$ - середньорічний залишок обігових засобів рослинницької галузі, крб.

Важливим узагальнювальним показником оцінки розвитку ефективності рослинництва є рівень потенційних можливостей виробництва і рівень їх використання. Перший показник (ПМв) визначається за формулою:

$$\text{ПМв} = \frac{\text{Зв} + \text{ТРв} + \text{ВЗв}}{\text{Зп}}, \quad (1.9)$$

де Зв - вартість земельних ресурсів, крб;

ТРв - вартість трудових ресурсів, крб;

ВЗв - вартість виробничих засобів, крб;

Зп - загальна площа сільськогосподарських угідь, га.

Рівень використання потенційних можливостей виробництва (ВПМв) визначається за формулою:

$$\text{ВПМв} = \frac{\text{ВПф}}{\text{ВПн}}, \quad (1.10)$$

де ВПф - фактичний обсяг валової продукції, крб;

ВПн - нормативний обсяг валової продукції визначений на основі добутку нормативного показника окупності сукупних витрат ресурсів на суму обсягів ресурсів (земельних, трудових, матеріальних).

Завершальним етапом роздільної (факторної, елементарної) системи оцінки і аналізу рівня економічної ефективності рослинництва є вивчення економічної ефективності вирощування окремих культур, а також економічної ефективності виконання окремих технологічних процесів. Економічна доцільність вивчення і аналізу рівня економічної ефективності вирощування окремих культур обумовлена наперед необхідністю порівняння і виявлення сільськогосподарських культур з найбільшим економічним рівнем використання всіх виробничих факторів. Економічна ефективність вирощування окремих культур оцінюється з використанням системи натуральних і вартісних показників з простою методикою їх обчислення. До цих показників

Наперед належать: врожайність сільськогосподарських культур, ц/га; розмір прибутку в розрахунку на 1 га певної площі окремої культури і в розрахунку на 1 ц реалізованої продукції; рівень рентабельності вирощування певної культури; обсяг виробничих витрат на вирощування певної культури або ж на 1 га посівної площі цієї культури; вихід валової продукції з 1 га посівної площі окремої культури або в розрахунку на 1 працівника чи 1 людину-годину.

Крім того, при оцінці рівня економічної ефективності вирощування окремих видів сільськогосподарських культур використовують цілий ряд специфічних показників, особливості яких обумовлена біологічними властивостями самої культури і специфікою їх дальшого виробничого споживання. При оцінці рівня економічної ефективності вирощування цукрових буряків, крім зазначених вище показників, широко застосовуються такі показники, як цукристість, %; вихід цукру з 1 га і в розрахунку на витрачену людину-годину, ц; витрати праці, людину-годин на 1 ц цукру та

Для зернових культур специфічними показниками, які вказують (іноді опосередковано) рівень їх економічної ефективності можуть бути: вихід клейковини з 1 га, ц; вихід білка, %; збір протеїну з 1 га посіву, ц; збір кореневих одиниць, ц/га і т. д. Вибір конкретного показника належить в першу чергу від мети оцінки рівня економічної ефективності вирощування конкретної культури (порівняння, пошук резервів зростання виробництва і продуктивності праці), а також від виробничо-технологічної специфіки вирощування та дальшого споживання конкретної продукції (для хлібопекарських потреб, на корм та ін.)

Щодо економічної оцінки економічної ефективності від ввядження окремих технологічних процесів чи окремих технологій, то ефективність використання добрив визнається приростом врожаю окремих культур відносно додаткових витрат, зумовлених збільшенням кількості використаних добрив.

Для зведеної цілісної оцінки економічної ефективності рослинницької галузі використовують переважно вартісні показники, які роблять співмірними величини абсолютно немісні за якісним (натуральним) змістом: розмір валової продукції (валового або чистого доходу (прибутку)) в розрахунку на 1 працівника в рослинництві, на 1 витрачену працю-годину, на 100 га сільськогосподарських угідь; рівень загальногалузевої рентабельності, %.

Незважаючи на всю різноманітність існуючих методик визначення й оцінки економічної ефективності вирощування окремих культур і використання головних факторів виробництва, можна виділити ряд загальноприйнятих (універсальних) показників оцінки економічної ефективності рослинницької галузі. До цих показників належать: урожайність сільськогосподарської культури, собівартість валової продукції, зібраної з одного гектара (1 ц), витрати праці на 1 га (1 ц), прибуток з 1 га (1 ц), рівень рентабельності і та ін. Кожен із цих показників має ряд переваг, так і суттєвих недоліків, а їх застосування має економічний сенс при їх комплексному використанні.

З точки зору сучасного менеджменту, прибуток є практично внутрішньою проблемою кожного підприємства. Оскільки організація є відкритою системою, вона може вижити в кінцевому підсумку тільки тоді, коли вона задовільнить якусь потребу, поза нею самою" [107.-С.264]. Щоб отримати прибуток, підприємство зобов'язане постійно

ти за тим економічним середовищем, у якому воно перебуває в даний час і стратегічно правильно визначати мегого існування.

Головною запорукою ефективного виробництва може слугувати тільки предметна спрямованість на задоволення реальних потреб в цілому і конкретної групи споживачів зокрема. Тільки в контексті такого підходу максимальний ефект і мінімальні витрати на виробництво можуть бути досягнуті в будь-якого виробничого процесу.

Економічну ефективність рослинницької галузі варто оцінювати з точки зору різних критеріїв відповідно до головних напрямків використання рослинницької продукції.

Після цього з'являється можливість визначити комплексний показник економічної ефективності виробництва у рослинництві в цілому. Основні макропотoki продукції рослинництва можна поділити на такі структуровані підгрупи:

- 1) реалізація (державне замовлення та інші прямі угоди; вільна реалізація на ринку або через сільськогосподарські біржі; бартерні та товарообмінні операції);
- 2) внутрішнє споживання (натуральна оплата працівникам; використання продукції рослинництва у внутрішніх виробничих циклах типу пекарні, млина, їдальні та ін.);
- 3) насінневий фонд (потреба в насінні під посів для врожаю на наступний період; страховий (обмінний) насінневий фонд та ін.);
- 4) потреби тваринницької галузі (корм для тваринницької галузі господарства; корм для тваринницької галузі приватного сектора).

На основі цього можна зробити висновок, що рослинництво за своєю біолого-технологічною і організаційно-

нічною природою є явищем інтегрованим, тому специфіка економічної ефективності рослинницької галузі має збірний характер і залежить, в першу чергу, від спеціалізації господарства, тобто від співвідношення між його головними елементами. Саме тому головний методологічний аспект вивчення економічної ефективності як співвідношення між витратами і результатом потрібно використовувати в конкретизованому контексті.

УЧАСНИЙ РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ РОСЛИННИЦТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ФОРМУВАННЯХ НОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Економічна оцінка природно-кліматичних умов та використання їх потенційних можливостей

Головними чинниками процесу виробництва в рослинній галузі є земля, праця і капітал. Якісне використання саме цих складових виробничого процесу і визначає економічну ефективність рослинницької галузі в цілому. Головнішим чинником, який визначає характер і специфіку виробничого процесу в рослинництві, є, безперечно, земля. Вивчати і аналізувати характер та особливості використання землі в рослинництві поза комплексом усіх інших природних чинників, на нашу думку, не зовсім вивідано, оскільки земля є специфічним комплементарним чинником виробництва саме завдяки цілому комплексові біологічних, природно-кліматичних та ґрунтових умов. Всі умови, власне кажучи, і створюють унікальні виробничо-господарські біогеоценози, які роблять можливим процес вирощування певних видів сільськогосподарських культур з використанням відповідних видів сільськогосподарської техніки і технології. Розглядаючи дане питання, потрібно сказати, що - вивчати та аналізувати економічну ефективність рослинницької галузі сьогодні треба не тільки в цілому, а й у розрізі конкретних організаційно-виробничих форм сільськогосподарських підприємств. Така необхідність зумовлена: по-перше, багатомірний аналіз проблеми економічної ефективності рослинницької галузі дозволяє глибше і досконаліше її вивчити; по-друге, порівняння відповідних показників діяльності різних ор-

ізаційних форм с/г підприємств зможе виявити ті з них, які ефективніше працюють і більш конкурентоздатні в умовах ринку. Найрельєфнішими в цьому відношенні, безперечно, є колективні сільськогосподарські підприємства, з одного боку, і селянські (фермерські) господарства, з іншого.

У сучасних територіальних межах Тернопільська область виникла з часу її утворення - 4.XII.1939 року і розташована в західній частині Правобережного Лісостепу, займаючи територію площею 13.8 тис.кв.км. В області сьогодні є 17 районів. Геоструктурно територія сучасної Тернопільської області пов'язана з південно-західною окраїною Східно-Європейської платформи і охоплює Подільську височину, а на північно-західній частині - рівнину Малого Полісся. Рельєф області підвищений із загальним нахилом з півночі на південь [53.-С.285].

У межах області виділяють шість основних геоморфологічних районів: Кременецько-Дубенська (Ікв'янська) низина, Кременецько-Почаївське плато, район Товтрового поясу, Центральна частина Подільського плато, Південний Дністрянський район, Західний район [59.-С.5].

Клімат практично на всій території області помірно континентальний з м'якою зимою і теплим вологим літом. Середня температура січня коливається від -5.5°C на півночі області до 4.5°C на півдні, липня - відповідно 18°C і $+19^{\circ}\text{C}$. Абсолютний температурний мінімум становить -32°C , -36°C , а максимум - $+37^{\circ}\text{C}$, $+39^{\circ}\text{C}$. Період з температурою вище $+10^{\circ}\text{C}$ коливається в межах від 156 до 163 днів на рік. Сума активних температур становить 2400°C - 2500°C . Майже 75 відсотків опадів припадає на теплий період року при середньорічній нормі опадів 600 - 800 мм на північному сході та заході області і 520 - 550 мм на

енному сході. Середня висота снігового покриву 8 - 15
максимальна - до 40 см [53.-С.285].

На основі масштабного дослідження ґрунтів на тери-
ті Тернопільської області виявлено 10 типів ґрунтів
каток 3).

Дерново-підзолисті ґрунти (0.7%) належать до найменш
вигідних на території області. Використовуються вони пере-
важно для вирощування озимого жита, картоплі, вівса, лю-
церни. Опідзолені ґрунти займають 30.4% загальної земель-
ної площі і характеризуються невисоким вмістом поживних
речовин. Проте за своїми природно-виробничими характери-
стиками ці ґрунти є одними з найкращих для вирощування
багаторічних плодових насаджень. Серед опідзолених
типів найбільш родючими вважаються чорноземи. Реградо-
ві ґрунти на лесових породах представлені реградованим
чорноземом, які займають 46.5 тис. га (4.5%), в тому
числі 44.7 тис. га орних земель. Основна частина цього
типу ґрунтів знаходиться у південно-східній частині об-
ласті. За своїми основними агробіологічними характери-
стиками чорноземи реградовані слабо відрізняються від чорно-
земів опідзолених. Головна відмінність полягає в тому, що
реградованих чорноземах трохи більший вміст гумусу і
степінь насичення основами. Чорноземи глибокі малогумусні
займають 57.3 тис. га (5.6%), у тому числі 50.7 тис. ор-
них земель. Цей тип ґрунтів залягає суцільними масивами в
північно-східній частині області. Вміст гумусу в орному
цього типу ґрунтів становить 4.5-5.5%. Реакція ґрун-
тового розчину нейтральна, ґрунти добре забезпечені по-
живними речовинами і дуже позитивно реагують на
внесення органічних добрив. Дернові карбонатні ґрунти на елювію
впливних карбонатних порід (1.3%) розміщені у північній та
північно-західній частинах області. Глибина гумусного

лю становить майже близько 40 см. Незважаючи на лег-
механічний склад, вміст гумусу порівняно високий
(4.5%). Негативною властивістю даних ґрунтів є досить
ка здатність до збереження вологи в доступній для
ин формі, а також твердість при обробітку.

Всі інші типи ґрунтів на території Тернопільської об-
лі займають відносно менші площі [59.-С.5-11].

Розгорнуту агротехнічну характеристику ґрунтів Тер-
льської області в розрізі окремих районів подано у
иці 2.1.

Таблиця 2.1 Агроекономічна характеристика ґрунтів
вськогосподарського призначення для районів і зон Тер-
нопільської області

Адміністративні райони	Площа, га	Властивості ґрунту			Загальний бал
		глибина гумусного гориз., см	вміст гуму- су, %	вміст фі- зичної гли- ни, %	
Південна зона					
Борщівський	52463	46	2.52	47	36
Заліщицький	38885	62	2.92	46	46
Чортківський	54743	62	3.15	46	49
Разом для зони	146091	56	2.86	46	44
Західна зона					
Бережанський	22101	45	2.69	35	30
Бучацький	44158	62	3.04	43	37
Зборівський	57350	58	2.95	34	39
Монастирський	16465	42	2.11	37	25
Підгаєцький	26070	54	3.07	38	35
Разом для зони	166144	55	2.87	37	35
Центральна зона					
Гусятинський	62401	59	2.99	44	49
Козівський	44374	70	3.52	39	53
Лановецький	40226	62	2.94	33	52
Підволочиський	58187	71	3.57	39	57
Теребовлянський	74257	73	3.55	39	45
Тернопільський	46959	67	3.36	39	48
Разом для зони	326404	67	3.34	39	50
Північна зона					
Збаразький	53960	60	3.15	33	46
Кременецький	43070	44	2.36	26	30
Шумський	38911	56	2.82	28	43
Разом для зони	135941	54	2.81	29	40
В області	774580	60	3.06	38	44

Дані таблиці 2.1 обчислені методом середньоарифметич-
зваженої на основі районних шкал бонітетів ґрунтів.
ний у таблиці 2.1 матеріал дає можливість дифе-

киовано оцінити якісний стан ґрунтів з урахуванням головних його характеристик, як глибина гумусного шару, см; вміст гумусу, %; вміст фізичної глини, % та ґрунтовий бал бонітету. На 1 січня 1996 року головними землекористувачами є колективні сільськогосподарські підприємства (59.2%). Ця ж категорія землекористувачів має найбільшу питому вагу в загальному наявних сільськогосподарських угідь (70.4%). Питома вага таких землекористувачів, як фермерські господарства і радгоспи, значно менша і коливається в межах від 0.0% до 7.1% залежно від різновидів земельних угідь (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 Структура землекористування сільськогосподарських підприємств Тернопільської області на 01.01.1996р.

Показники	Всього в області, тис.га	У розрізі ор-ційних ф-м с/г п-в				Інші землекористувачі, га
		К-пи, тис.га	Держ., тис.га	Ферм., га	Госп.госп., га	
Вся земельна площа	1382.4	818.6	52.9	11194	167838	331868
питома вага, %	100	59.2	3.8	0.8	12.2	24.0
в т.ч. с/г угіддя	1059.1	745.4	46.1	11108	154066	102426
питома вага, %	100	70.4	4.4	1.0	14.6	9.6
з них: рілля	890.7	672.5	40.1	10829	141625	25646
питома вага, %	100	75.5	4.5	1.2	15.9	2.9
сіножаті	34.9	24.1	1.5	21	3342	5937
питома вага, %	100	69.1	4.3	0.1	9.5	17.0
пасовища	118.0	45.5	3.4	251	269	68580
питома вага, %	100	38.6	2.9	0.2	0.3	58.0
багаторічні насадж.	15.5	3.3	1.1	7	8830	2263
питома вага, %	100	21.3	7.1	0.0	56.8	14.8

Щодо організаційної структури власне сільськогосподарського виробництва Тернопільської області потрібно зазначити, що домінуючу роль в сумарному кількісному складі сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових та юридичних форм (табл. 2.3). Починаючи з 1990 року в сільському господарстві виникла принципово нова форма господарювання - фермерство. Станом на 01.1996 року в області налічувалося 752 фермерських господарств. Економічна природа динаміки показника

Вкості збиткових сільськогосподарських підприємств має
 лі глибокі корені. Складається враження, що
 кість збиткових господарств порівняно з 1980 роком
 шилася серед колективних сільськогосподарських
 підприємствах у 5.7 раза, але зросла порівняно з 1990 ро-
 ку 14.7 раза. Однак таке трактування досить емпіричне.
 це свідчить реальний стан (платоспроможність, рівень
 ати праці, заборгованість за позиками і кредитами та
) господарюючих у галузі сільськогосподарського вироб-
 тва об'єктів. Глибший причинно-наслідковий аналіз да-
 проблематики буде зроблений у наступних параграфах
 оти.

Таблиця 2.3 Організаційна структура
 сільськогосподарського виробництва Тернопільської області
 на кінець року

Показники	1970р	1975р	1980р	1985р	1990р	1995р
Кількість с/г підприємств:						
- колективних	449	336	310	347	439	513
у т.ч. збиткових	-	-	249	17	3	44
- радгоспів	9	10	19	21	35	52
у т.ч. збиткових	-	-	5	2	-	13
- міжгосподарських	34	35	81	61	47	17
у т.ч. збиткових	-	-	-	-	4	5
Припадає с/г угідь, тис.га:						
- на одне колективне г-во	2.1	2.8	3.0	2.7	2.0	1.4
- на один радгосп	2.1	1.9	2.4	2.3	1.5	1.3
Кількість селянських (фермер- ських) господарств	-	-	-	-	1	752
Кількість особистих підсобних них г-в населення, тис. од.	277.8	275.4	274.9	271.2	265.2	281.3
у т.ч. в сільській місце- вості	...	258.2	253.2	242.3	236.9	240.8

Наведені показники надто статичні і узагальнені щодо
 екта нашого дослідження характер, констатують викори-
 ння земельних ресурсів незалежно від результатів
 ьності сільськогосподарських підприємств. Саме тому
 іждно аналізувати і вивчати стан та динаміку резуль-
 івних показників, найбільш універсальними і тра-
 йними з яких є валова продукція і валовий та чистий

ход, отримані від рослинницької галузі. Однак для інки економічної ефективності використання землі в диміці протягом певного часу показники валового і чистого коду та прибутку є практично непридатними, оскільки перінфляційні процеси призвели до абсолютної немірності цих величин у різні роки. Практично єдиним ртісним показником, який в узагальненому вигляді може характеризувати динаміку використання землі, є валова одукція рослинництва в розрахунку на 1 га фізичної ллі, обчислена в порівняльних цінах 1983 року абл.2.4).

Таблиця 2.4 Динаміка обсягів виробництва валової продукції рослинництва в усіх категоріях господарств Тернопільської області за період з 1970 по 1995 рр. (в порівняльних цінах 1983 р.)

Р о к и	Валова продукція рослинництва,		Площа ріллі, тис. га	Обсяг валової продукції на 1 га ріллі,	
	млн. крб.	Середньоріч- темп зміни, %		тис. крб.	%
1970	734.0	-	961.4	763.5	-
1975	628.5	85.6	961.5	653.7	85.6
1980	609.7	97.0	959.4	635.5	97.2
1985	788.5	129.3	956.9	824.0	129.7
1990	753.9	95.6	895.1	842.3	102.2
1991	535.8	71.1	866.8	618.1	73.4
1992	645.4	120.5	883.0	730.9	118.2
1993	670.7	103.9	863.5	776.7	106.3
1994	572.0	85.3	883.1	647.7	83.4
1995	522.1	91.2	887.0	588.6	90.9

Дані таблиці 2.4 свідчать, що обсяг фактичного виробства у рослинницькій галузі області в 1995 році зменвся до рекордно низької позначки за останні 25 років і пав 97.4% до низьковрожайного 1991 року по загальному сягу виробленої в рослинництві продукції і 95.2% від алогічного показника розрахованого на 1 га ріллі, а алогічне співвідношення до рівня 1970 року складає відповідно лише 71.1% та 77.1%. Крім того, визначені лангові індекси темпів приросту валового виробництва рос-

цької продукції за аналізований період свідчать, що доволі динамічна тенденція до подальшого зниження рівня виробництва. Обсяг валової продукції рослинницької галузі (в розрахунку на 1 га ріллі) у 1995 році порівняно з попереднім роком, зменшився майже на 10% і становив 588.6 тис. крб. або лише 69.9% від рівня 1990 р. Для ґрунтовного вивчення даної проблеми потрібно провести загальне, а комплементарне вивчення динаміки і обсягів виробництва у розрізі існуючих сьогодні організаційних форм сільськогосподарських підприємств (табл. 2.5).

Наведені у таблиці 2.5 дані доводять, що в рослинницькій галузі сільського господарства Тернопільської області протягом останніх 25 років відбувалися досить динамічні, як для даної галузі, структурні зрушення. Так, питома вага традиційних для нас колективних сільськогосподарських підприємств в структурі рослинницької продукції має помітну і стійку тенденцію до зниження. Мінімальний показник цей показник по колективних сільськогосподарських підприємствах досягнув у 1980 році (21%), а за результатами діяльності даного сектора в 1995 році він складав лише 59.8%, причому найбільш динамічними структурні зрушення були в період з 1990 року по 1995 рік. Поряд з цим, потрібно відзначити, що за цей же період відчутно зросла питома вага господарств фермерського типу - з 21% в 1980 році (мінімальний рівень за 25 років) до 39.1% в 1995, або в 1.9 разів. Питома вага рослинницької продукції вирощеної фермерами області складає досить скромну величину - 1.1% від всього обсягу валової продукції в галузі продукції.

Таблиця 2.5 Динаміка структурних зрушень у виробництві сільськогосподарської продукції в Тернопільській області

Показники	1970р	1975р	1980р	1985р	1990р	1995р
Валова продукція сільського господарства (в порівняльних цінах 1983 р) всього, млн.крб.	1381.8	1317.4	1285.9	1564.9	1587.1	1054.1
в т.ч. вироблена:				1001.4		
- в колективних с/г п-вах	862.2	788.6	825.8		1034.7	535.5
питома вага, %	62.4	59.9	64.2	64.0	65.2	50.8
- господарствами населення	519.6	528.8	460.1	563.5	552.4	512.2
питома вага, %	37.6	40.1	35.8	36.0	34.8	48.6
- селянськими (фермерськими) господарствами	-	-	-	-	-	6.4
питома вага, %						0.6
з них: продукція рослинництва в т.ч. вироблена:	734.0	628.5	609.7	788.5	753.9	522.1
- в колективних с/г п-вах	540.5	458.4	481.6	574.0	567.5	312.3
питома вага, %	73.6	72.9	79.0	72.8	75.3	59.8
- господарствами населення	193.5	170.1	128.1	214.5	186.4	204.4
питома вага, %	26.4	27.1	21	27.2	24.7	39.1
- селянськими (фермерськими) господарствами	-	-	-	-	-	5.4
питома вага, %						1.1
продукція тваринництва	647.8	688.9	676.2	776.4	833.2	532.2
- в колективних с/г п-вах	321.7	332.2	344.2	427.4	467.2	223.2
питома вага, %	49.7	48.2	50.9	55.0	56.1	41.9
- господарствами населення	326.1	356.7	332.0	349.0	366.0	307.8
питома вага, %	50.3	51.8	49.1	45.0	43.9	57.8

Про рівень ефективності використання природно-ресурсного потенціалу в розрізі головних організаційних форм сільськогосподарських підприємств можна зробити висновки тільки співставивши питому вагу виробленої продукції і зайнятих відповідними сільськогосподарськими підприємствами площ сільськогосподарських угідь. Так, у колективних с/г підприємствах питома вага задіяних у виробничому процесі сільськогосподарських угідь в структурі землекористування області складає 74.7%, у господарствах населення - 14.57%, а у фермерів відповідно 1.05% від загальної площі сільськогосподарських угідь в області. Співставивши питому вагу виробленої продукції з аналогічним показником по землекористуванню можна зробити висновок про те, що задіяний природно-ресурсний потенціал менш ефективно використовується в великих сільськогосподарських підприємствах, а найпродуктивніше у господарствах населення.

Особливе місце в системі оцінки рівня економічної ктивності використання природно-ресурсного потенціалу землі, як детермінуючого чинника в тому числі займають і натуральні показники як урожайність ськогосподарських культур в динаміці за кілька років.

Як видно з таблиці 2.6, показники середньорічної вро- ності основних сільськогосподарських культур протягом анніх 15 років зазнавали досить відчутних коливань, як торону збільшення (по зернових - на 32%; зернобобових а 36.6%), так в сторону зменшення (по цукрових буряках на 5.5%, картоплі - на 23.8% і овочах відповідно на %). Поряд із загальним скороченням розміру посівних щ сільськогосподарських культур ці чинники і визначили альну тенденцію до зменшення сумарного обсягу вироб- тва рослинницької продукції в області (додаток 4).

Таблиця 2.6 Динаміка середньорічної врожайності основних сільськогосподарських культур в усіх категоріях господарств Тернопільської області за період з 1981 по 1995 рік, (ц/га)

Культури	Період		
	1981-85 рр.	1986-90 рр.	1991-95 рр.
Всього зернові і зернобобові (включаючи кукурудзу)	24.4	32.1	32.2
в т.ч. озима пшениця	30.2	38.9	38.7
ярий ячмінь	23.9	30.9	31.0
овес	19.2	24.2	27.1
кукурудза на зерно	32.1	40.7	30.3
гречка	7.0	9.7	8.1
Зернобобові культури	15.3	19.7	20.9
в т.ч. горох	15.9	20.6	21.9
Цукрові буряки	254	326	240
Картопля	147	151	112
Овочі	131	155	126

Стосовно універсальної оцінки рівня економічної ефек- ності використання кліматичного потенціалу в рослин- ній галузі області, то її найбільш реально можна про- ти використавши так звані енергетичні еквіваленти ос-

их чинників виробничого процесу в галузі. З цієї мети провели укрупнене зональне групування районів області за основними природно-кліматичними ознаками. В результаті такого групування ми виділили чотири основні зони: Південна (Тепле Поділля), до складу якої входять Жидачівський, Чортківський та Борщівський райони; Західна (Холодне Поділля), до складу якої входять Зборівський, Бережанський, Монастириський, Підгаєцький та Бучацький райони; Східна (Холодне Поділля), до складу якої входять Лаврівський, Підволочиський, Гусятинський, Терехівський, Тернопільський та Тернопільський райони; Північна (Холодне Поділля), до складу якої входять Кременецький, Збаразький та Збаразький райони¹.

Для розрахунку використані середні багаторічні дані кількості опадів та суми активних температур. Для перетворення абсолютних показників суми опадів та активних температур у МДж використовуються відповідні розрахунково-емпіричні еквіваленти: 1 градус суми активних температур = 1 МДж; 1 мм опадів = 345 МДж.

В методологічному плані потенційно можливий врожай львівсько-господарської продукції в абсолютно сухій масі визначається шляхом ділення мінімальної величини одного з основних факторів (опади і сума активних температур) визначеної у МДж на величину 1672, яка є розрахунково-емпіричною для одержання 1 ц врожаю львівсько-господарських культур у абсолютно сухій масі. Для визначення середньорічної зональної фактичної величини одержаного врожаю в АСМ були проведені додаткові розрахунки з врахуванням наступних чинників: середньої воло-

споділ на зони носить дещо спрощений в методологічному плані характер.

сті вирощеної основної та побічної продукції, співвідношення між основною та побічною (додатковою) продукцією та усереднена по зонах типова спеціалізаційна структура площ сільськогосподарських угідь (додатки 5-6).

Таким чином, як свідчать проведені розрахунки, наявний в області кліматичний потенціал рослинницької галузі використовується надзвичайно неефективно. В середньому по області рівень його продуктивного використання складає тільки 42.9% від потенційно можливої розрахункової його величини. При цьому, в розрізі окремих природно-кліматичних мікрозон є також відчутні відмінності: західна зона - 33% (мінімум) і 50.2% Центральна зона (максимум) (табл.2.7).

Таблиця 2.7 Оцінка рівня використання кліматичного потенціалу Тернопільської області по зонах

З о н и	Сума опадів		Сума активних температур понад +10°C		Потенц. врож.с/г	Сер.річ. факт.врож	Рівень викор.
	мм	МДж	градуси	МДж	в АСМ ¹ , ц	1991-95р. ц/га	%
Південна	531	183195	2550	181050	108	53.02	49.1
Західна	594	204930	2475	175725	105	34.69	33.0
Центральна	531	183195	2450	173950	104	52.24	50.2
Північна	610	210450	2400	170400	102	34.59	33.9
По області	595	205275	2500	177500	106	45.50	42.9

У наведеній таблиці 2.7 дано оцінку рівня використання наявного кліматичного потенціалу окремих зон області з відносно до якості землі, а тому для повноти оцінки рівня використання всього потенціалу (без матеріально-технічної бази і трудових ресурсів) потрібно здійснити додаткові розрахунки з використанням бальної оцінки землі (табл.2.8).

СМ - абсолютно суха маса.

В процесі оцінки рівня ефективності використання природно-ресурсного потенціалу рослинницької галузі необхідно враховувати взаємозв'язки, які виникають в процесі виробництва між основними чинниками виробничого процесу.

Таблиця 2.8 Оцінка рівня використання якості землі по зонах Тернопільської області

Показники	З о н и				В середн. по області
	Півден.	Західна	Центр.	Північна	
Сума опадів, мм	531	594	531	610	595
Енергетична оцінка опадів, МДж	183195	204930	183195	210450	205275
Сума активних температур, градуси	2550	2475	2450	2400	2500
Енергетична оцінка температур, МДж	181050	175725	173950	170400	177500
Потенційно можливий врожай в АСМ, ц/га	108	105	104	102	106
Середньорічний фактичний врожай, ц/га	53.02	34.69	52.24	34.59	45.5
Рівень використання природно-клім. потенц.	49.1	33.0	50.2	33.9	42.9
Оцінка якості землі, б	44	35	50	40	44
Нормативна врожайність	47.5	36.8	52.0	40.8	46.6
Рівень використання потенційної продуктивності землі, %	78.1	66.0	70.3	59.3	68.3

Для виявлення характеру та сили взаємозв'язків між основними компонентами природно-кліматичного потенціалу (факторні величини) і розміром вирощеного врожаю в абсолютно сухій масі (результуюча величина) побудуємо факторкореляційну модель, взявши за основу адміністративний діл області (табл.2.1).

З цією метою обираємо наступну систему показників, включаємо у виробничу функцію:

$$Y = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + \dots + a_n x_n, \quad (2.1)$$

де Y - величина одержаного врожаю в АСМ в середньому адміністративному району з 1 га сільськогосподарських ґрунтів, ц;

x₁ - бал родючості ґрунту, балів;

- x_2 - вміст гумусу в орному шарі ґрунту, %;
- x_3 - глибина гумусного горизонту, см;
- x_4 - вміст фізичної глини, %;
- x_5 - сума температур вище + 10°C за вегетаційний іод, °C;
- x_6 - середньорічна температура, °C;
- x_7 - тривалість вегетаційного періоду, днів;
- x_8 - кількість опадів за рік, мм;
- x_9 - величина транспіраційного коефіцієнта.

В результаті попередньої математичної обробки даних методом покрокової регресії, ранжування змінних за силою впливу а також виходячи з економічних міркувань було рішено залишити чотири основних показники. При цьому ранжувальний ряд попередньо обраних факторних ознак за силою їх впливу на результативну величину виглядав так:

$$x_2 > x_1 > x_8 > x_5 > x_6 > x_7 > x_3 > x_4 > x_9$$

Таким чином, у число ознак включених у спрощену модель ввійшли змінні x_2 , x_1 , x_8 , x_5 . В результаті ми одержали функцію такого виду:

$$y = 5.327 + 0.305 \cdot x_1 + 4.016 \cdot x_2 + 0.004 \cdot x_5 + 0.015 \cdot x_8.$$

Одержана величина коефіцієнта лінійної кореляції (R) дорівнює 0.897 або 89.7%. Це свідчить про те, що урожайність льськогосподарських культур в абсолютно сухій масі є пов'язана з включеними в рівняння регресії факторами. Отже, збільшення родючості ґрунту на 1% приводить, при всіх інших рівних умовах, до росту врожайності в АСМ на 0.305 ц/га сільськогосподарських культур. Одержаний коефіцієнт детермінації ($d=R^2$, тобто 0.897^2) дорівнює 0.805 і означає, що коливання результативного показника врожайності в АСМ на 80.5% залежить від факторів, включених в модель чинників і на 19.5 - від факторів, які

шлися за межами виробничої функції. Крім того, в результаті розв'язання цієї виробничої функції ми одержали відповідні коефіцієнти еластичності ($E_1=0.295\%$, $E_2=0.270\%$, $E_3=0.220\%$, $E_4=0.196\%$), які дають можливість визначити наскільки відсотків міняється результативний показник в відок зміни факторного показника на 1%.

Отже, проведені розрахунки свідчать, що наявний в межах Тернопільської області природно-ресурсний і економічний потенціал в рослинницькій галузі сільськогосподарства використовується надзвичайно нерационально, тому існує потреба у докорінній трансформації виробничо-господарських та організаційно-правових засад сільськогосподарського виробництва у цілому.

Рівень забезпеченості матеріально-технічними ресурсами та ефективність їх використання в рослинництві

Матеріально-технічна база рослинницької галузі включає в себе земельні, водні та матеріально-технічні ресурси а також технології. Продуктивне використання землі у рослинництві у великій мірі є передумовою для ефективного використання всіх інших елементів матеріально-технічної бази рослинництва. Необхідно відзначити, що важливою особливістю матеріально-технічної бази рослинництва є те, що до її складу належать цілі виробничі біоценози, які тісно пов'язані з природно-кліматичними, ґрунтовими і біологічними процесами. Крім того, виробничий процес у рослинництві має особливо яскраво виражений сезонний характер, що наносить адекватний відбиток на порядок експлуатації виробничих потужностей, машин і обладнання.

До складу матеріально-технічної бази рослинництва належать також водні ресурси, головними формами ор-

аційно-технологічного використання яких є зрошення і
ння, які в свою чергу здійснюються із застосуванням
о комплексу спеціальних об'єктів, споруд і машин.

Технологічний процес виробництва у рослинництві
збується, як правило, на великій території, що обу-
є необхідність використання спеціальної мобільної
іки, машин і обладнання. Матеріально-технічні ресурси
) рослинницької галузі за своєю натурально-речовою
юю включають в себе виробничі споруди галузевого при-
ення, сільськогосподарські машини і обладнання,
спортні засоби, багаторічні насадження, насіння, добр-
, отрутохімікати і т.ін. Якісний і кількісний склад
ріально-технічних ресурсів рослинницької галузі є тією
ливою домінантою, яка в кінцевому підсумку визначає
внь продуктивного використання всіх інших чинників ви-
ничого процесу.

Суть і особливості МТР рослинницької галузі більш-
в реально можна вивчити тільки на рівні окремого
сьськогосподарського підприємства, а тому, для проведе-
аналізу варто розширити рамки об'єкту нашого вивчення
загальногалузевих рамок, оскільки: по-перше, існуючі
ми статистичної і бухгалтерської звітності не дають
ьної можливості вивчити стан МТР тільки рослинницько
зі; по-друге, сам факт їх розмежування в частині ос-
них виробничих фондів на фонди рослинницької і тварин-
кої галузей буде мати дуже умовний характер, оскільки
. і ті ж виробничі фонди можуть використовуватися як
потреб рослинництва, так і для потреб інших галузей
сьського господарства.

Видно з даних таблиці 2.9, вартість основних засобів
аналізований період зросла на 4.5%, в тому числі за-
в основного виду діяльності - на 3.6 відсотка. Протя-

лише одного року питома вага виробничих основних засобів основного виду діяльності зменшилася на 0.7%, в тому числі будівель - на 2.3%. Вартість введених в дію імпортованих засобів перевищує вартість вибулих в 4.5 разів, багаторічних насаджень - в 4 рази, споруд - в 4.4 рази. Цілком очевидно, що цей висновок ні в якій мірі не повідає дійсності, оскільки таке явище має майже виключно інфляційну природу, а також пов'язане з недосконалістю методики індексації вартості раніше придбаних матеріально-технічних ресурсів (табл.2.9).

Таблиця 2.9 Наявність і структура основних засобів в сільськогосподарських формуваннях Тернопільської області в 1995 р. (без врахування даних по фермерських та особливих господарствах та інших суб'єктах господарювання), млрд. крб.

Показники	Наявність на початок року		Надійшло (введено) за рік	Вибуло за рік	Наявність на кінець року	
	Вартіс.	%			Вартіс.	%
I. Виробничі основні засоби основного виду діяльності	37610	87.0	3099	1735	38974	86.3
в т.ч.:						
будівлі	19095	44.2	446	599	18942	41.9
споруди	8079	18.7	608	137	8550	18.9
передавальні пристрої	423	1.0	53	114	365	0.8
машини і устаткування						
транспортні засоби	1781	4.1	333	74	2040	4.5
інструмент та інвентар	343	0.8	36	15	364	0.8
робоча і продуктивна худоба	1924	4.5	717	433	2208	4.9
багаторічні насадження	81	0.2	12	3	90	0.2
капітальні вкладення на поліпшення земель (без споруд)	62	0.1	11	1	72	0.2
інші основні засоби	295	0.7	107	18	384	0.9
II. Виробничі основні засоби інших галузей	2164	5.0	99	25	2238	5.0
III. Невиробничі основні засоби	3443	8.0	637	138	3942	8.7
Разом основних засобів	43217	100	3835	1898	45154	100
IV. Незавершене будівництво	528	-	4826	1724	3630	-

ні про динаміку забезпеченості МТР с/г підприємств області за попередні роки не наведені, оскільки не мають

практично ніякого наукового сенсу у зв'язку з
деінфляційними процесами цього періоду.

Необхідно звернути особливу увагу на надто низьку пи-
ву вагу активної частини основних виробничих засобів.
Інше реальне стан забезпеченості рослинницької галузі
часті матеріально-технічними ресурсами можна оцінити
користавши натуральні показники для характеристики їх
живної частини - машин, обладнання і транспортних за-
сів. Крім того, такі показники матимуть науковий сенс,
якщо їх розрахувати на 1000 га відповідної земельної
площі і по можливості порівняти із загальнодержавним по-
казником, чи відповідними показниками передових країн
світу.

"Так, у розрахунку на 1000 га орних земель Україна
має 13.4 трактора, тоді, як США відповідно, 30, Німеччина
203, Франція - 86 та Італія - 138. В Україні також в
5-3.6 рази менше, ніж у цих країнах, зернозбиральних
комбайнів" [133,-С.53]. Потрібно також прийняти до уваги,
що сьогодні триває динамічний процес погіршення якісного
кількісного складу всієї матеріально-технічної бази
рослинницької галузі. Протягом останніх 2-3 років нова
техніка практично не надходила, в той час коли рівень
збереженості основних фондів і машинно-тракторного парку в
переважній більшості господарств досяг 75%. "На 01.01.95
кількість тракторів уже зменшилася на 54 тис. одиниць,
тракторних причепів - на 25 тис., зернозбиральних ком-
байнів - на 14 тис., льонозбиральних комбайнів - на 1
тис., картоплюзбиральних комбайнів - на 1.4 тис.,
сенокосарок - на 37 тис., кормозбиральних комбайнів - на
1 тис., дощувальних машин - на 7 тис. одиниць" [33.-С.67].

Аналіз ситуації із забезпеченням сільськогосподарських підприємств тракторами і збиральною технікою по Тернопільській області, подано в таблицях 2.10 і 2.11.

Таблиця 2.10 Рівень забезпечення сільськогосподарського виробництва Тернопільської області тракторами станом на 1.01.1995

Н а з в а і марки тракторів	По сільському г-ву в цілому, шт. в т.ч. в колективних г-вах, шт.			
	Всього	на 1000 га ріллі	Всього	на 1000 га ріллі
Всього тракторів (без тракторів на яких змонтовані землерийні, меліоративні та інші машини)	14601	16.5	12742	17.9
Трактори загального призначення, всього	5563	6.3	4768	6.7
в т.ч.: Т-130, Т-100, Т-170	45	0.1	37	0.1
К-700, К-700А, К-701	145	0.2	117	0.2
Т-150	1714	1.9	1653	2.3
ДТ-75, Т-74	1265	1.4	1106	1.6
Т-150К	2309	2.6	1795	2.5
Універсальні просапні трактори, всього	8868	10.0	7816	11.0
в т.ч.: Т-70В, Т-54В	28	0.0	28	0.0
Т-70С	1870	2.1	1775	2.5
МТЗ всіх модифікацій	2495	2.8	2206	3.1
ЮМЗ всіх модифікацій	2471	2.8	2129	3.0
Т-40 всіх модифікацій	979	1.1	820	1.2
Т-25 всіх модифікацій	491	0.6	410	0.6

Сільське господарство області на сьогоднішній день ще не в повній мірі забезпечене необхідними технічними засобами. Як видно з даних таблиці 2.10, колективні сільськогосподарські підприємства на загальному негативному фоні дещо відрізняються в кращу сторону. Якщо в сільському господарстві області в цілому в розрахунку на 1000 га припадає 16.5 тракторів, то в колективних господарствах цей же показник на 8.5% вищий.

Аналогічне становище склалося із забезпеченням збиральною технікою. Дані таблиці 2.11 показують, що в розрахунку на 1000 га збиральної площі сільськогосподарські підприємства всіх форм власності мають 10 зернозбиральних, 16 кукурудзозбиральних, 12.8 бурякозбиральних і 5.5

топлезбиральних комбайнів, що значно нижче рівня перехідних країн світу.

Таблиця 2.11 Рівень забезпечення сільськогосподарського виробництва Тернопільської області збиральною технікою станом на 1.01.1995 р.

Н а з в а і марки комбайнів	По сільському г-ву в цілому, шт.		в т.ч. в колективних г-вах, шт.	
	Всього шт.	на 1000 га збир.площі	Всього шт.	на 1000 га збир.площі
Всього зернозбир. комбайнів	3756	10.0	3627	10.7
в т.ч.:				
"Дон - 1500"	16	0.0	9	0.0
"Єнісей-1200", СКД-5, "Сибіряк"	173	0.5	171	0.5
СК-5, "Нива", СК-6, "Колос"	3537	9.4	3423	10.1
Інших зарубіжних фірм	21	0.1	17	0.1
Сінокосарки тракторні	1457	41.7	1418	55.4
Косарки-подрібнювачі КУФ-1.8				
КІР-1.5	518	2.1	505	2.1
Косарки-плющилки	506	2.0	499	2.1
Кукурудзозбиральні комбайни	349	16.2	336	71.5
Кормозбиральні комбайни всього	1385	5.6	1371	5.7
в т.ч.: марки КСК-100	767	3.1	759	3.2
марки Е-281	170	0.7	169	0.7
Кормозбиральний комплекс				
"Полісся-250"	8	0.0	8	0.0
Бурякозбиральні комбайни разом	1183	12.8	1150	13.7
в т.ч.: РКС-6	56	0.6	55	0.7
Картоплезбиральні комбайни	351	5.5	346	93.5
в т.ч.: КПК-3	196	3.1	196	53.0

Практично оцінити рівень забезпеченості рослинницької галузі основною і найбільш важливою частиною матеріально-технічних ресурсів на основі тільки статичних даних, наведених у таблицях 2.9-2.11 досить складно. Тому проаналізуємо рівень технічної забезпеченості галузі в динаміці за період з 1970 по 1995 рік включно (табл. 2.12).

В динаміці (табл.2.12) темпи росту технічного забезпечення рослинницької галузі області ні в якій мірі не відповідають сучасним організаційно-технологічним вимогам сільськогосподарського виробництва. За останні 25 років рівень оснащеності галузі тракторами зріс лише на 39.1, а жовтубиральними комбайнами - 14.5%, не говорячи вже про інші характеристики техніки та стан її готовності.

Таблиця 2.12 Динаміка рівня технічного забезпечення сільськогосподарства Тернопільської області станом на кінець року

Показники	1970р	1975р	1980р	1985р	1990р	1995р
Трактори (у фізичних одиницях)	10168	11713	12767	13761	13746	14143
в розрах. на 1000 га ріллі, шт.	10.6	12.2	13.3	14.3	15.0	16.1
Комбайни зернозбиральні	3065	2802	2927	3887	4156	3510
в розрах. на 1000 га посіву зернових, шт.	7.2	5.9	6.8	8.4	10.2	9.2
Комбайни кукурудзозбиральні	68	140	101	175	298	328
в розрах. на 1000 га посіву кукурудзи, шт.	3.0	6.1	4.4	7.6	13.0	14.3
Комбайни бурякозбиральні	1919	2044	1856	1369	1109	1066
в розрах. на 1000 га посіву цукрових буряків, шт.	17.7	16.2	15.1	12.4	10.3	11.7
Комбайни картоплезбиральні	17	152	103	106	349	333
в розрах. на 1000 га посіву картоплі, шт.	0.2	1.9	1.4	1.6	5.5	5.2
Комбайни силосозбиральні	514	965	646	1372	1395	1367
Вантажні автомобілі, тис. шт.	8.5	10.0	8.7	9.9	11.2	11.5

Нині діяльність служби матеріально-технічного забезпечення області практично зовсім не відповідає ринковим умовам. На сьогодні величезна частина сільськогосподарської техніки області, яка знаходиться на балансі сільськогосподарських підприємств по суті зовсім непрацездатна, оскільки сервісні служби не пов'язані безпосередньо з кінцевими результатами сільськогосподарського виробництва, а господарства не мають фінансових ресурсів для закупки надзвичайно дорогих запасних частин.

Практично по всіх групах сільськогосподарської техніки відбулося помітне зниження коефіцієнта готовності виконання робіт порівняно з попереднім роком, не говорячи вже про більш сприятливі в цьому відношенні роки (абл. 2.13).

Особливої гостроти набуває некерованість агротехнічною службою в пікові періоди (весняно-польові роботи і роботи по збиранню врожаю) по забезпеченню сільськогосподарського виробництва запасними частинами, монтажними засобами, паливно-мастильними матеріалами, а також новою технікою.

Таблиця 2.13 Рівень технічної готовності сільськогосподарської техніки у господарствах Тернопільської області станом на 1.07.1996 р¹.

Назва сільськогосподарської техніки	Коефіцієнт технічної готовності	
	1996 рік	1995 рік
Вантажні автомобілі	0.78	0.83
Зернозбиральні комбайни всіх марок:	0.63	0.77
Тракторні причепа	0.83	0.84
Кормозбиральні комбайни	0.75	0.81
Жниварки валкові	0.74	0.86
Зерноочисні машини	0.81	0.88

В системі агросервісу нічим не краща ситуація із забезпеченням сільського господарства мінеральними добривами та хімічними засобами захисту рослин. Обсяг поставок мінеральних добрив по Україні в цілому за останні роки збільшився майже у 5 разів а кількість внесених органічних добрив у розрахунку на 1 га посівної площі зменшилася майже на 36%. Розмір площ, які піддавалися вапнуванню і кислуванню в 1994 році склав відповідно 288 і 42 тис.га, що становить 20.5 та 14.7% від базового рівня (додаток 11).

У господарствах Тернопільської області під врожай 1995 року на один гектар внесено органічних добрив лише 1.5 тонни проти 12.3 у 1990 році. Лише по 30-40 кг мінеральних добрив внесли у господарствах Зборівського, Млинівського Гусятинського та Підгаєцького районів, а в господарствах Підгаєцького, Зборівського, Терехівського та Заліщицького районів внесли тільки по 4-5 тонн органічних добрив. [43.-С.2]

Така ситуація із забезпеченістю та використанням сільськогосподарської техніки та інших елементів матеріально-технічних ресурсів впливає негативно на рівень

з врахування фермерських (селянських) господарств та особних господарств громадян.

активності рослинницької галузі і відображається, як правило, у вигляді втрат при збиранні, транспортуванні і зберіженні сільськогосподарської продукції, не говорячи про втрати зумовлені несвоєчасністю і низькою технічною якістю проведення різних виробничих операцій.

Рівень фондівдачі по рослинницькій галузі Тернопільської області зріс порівняно з 1975 роком майже в 4 рази (табл.2.14). Навіть зваживши на певну умовність такої розрахунку слід сказати, що справа тут очевидно не в методі обчислень, а в порядку оцінки вартості основних фондів у сільському господарстві.

Таблиця 2.14 Динаміка рівня фондівдачі в рослинницькій галузі Тернопільської області (по колективних сільськогосподарських підприємствах)

Показники	Роки					
	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Валова продукція в порівняльних цінах всього:	1382	1317	1286	1565	1587	1054
в т.ч.: рослинництва	735	628	610	789	754	522
тваринництва	647	689	676	776	833	532
Інтегральний коефіцієнт ¹	0.493	0.493	0.493	0.493	0.495	0.493
Вартість основних фондів с/г призначення, млн.крб.	502	769	1080	1450	1877	48022685
Розрахункова величина вартості ОФ, млн.крб.	247	379	532	715	925	23675183
Розмір чистого доходу від рослинництва, млн.крб.	44.8	31.5	-30.8	75.0	127.9	5556000
Фондівдача	0.18	0.08	-0.06	0.10	0.08	0.23

Для обчислення більш реальних показників фондівдачі в рослинницькій галузі області теоретично прийнятними, на нашу думку, є 2 варіанти:

1. Переоцінка вартості основних виробничих фондів шляхом їх коригування на величину поправочного коефіцієнта значеного через співвідношення темпів росту середньозважених цін закупівлі оборотних засобів (наприклад по

¹ Величина інтегрального коефіцієнта усереднена за весь період.

рального добривах) до темпів росту вартості основних фондів. Економічний сенс такого методу полягає в тому, що основні засоби в силу своєї природи в значно повнішій мірі відображають реальну вартість, а тому прив'язка до грошової одиниці нам видається виправданою. Недоліком цього варіанту розрахунків є те, що він практично нехтує кількісними показниками абсолютних розмірів основних фондів в натурально-речовому виразі, тому використати його можна в обмежених часових рамок - 1991-1995 рр., оскільки за цей період поповнення основних фондів мало дуже мізерний характер.

2. Формування балансової (відновної) вартості основних засобів проводити з врахування їх сучасної оптової чи дрібної закупівельної ціни і та інших технологічних параметрів (зношеність, термін експлуатації і т.д.). Недоліком даного варіанту є те, що далеко не всі наявні сьогодні основні засоби мають сучасний натурально-речовий еквівалент (знята з виробництва марка автомобіля, трактора і т.д.). Крім того, використання даного варіанту розрахунків вимагає наявності детальної (в повному асортименті) розрахункової бази поданої в натуральних одиницях показниках.

Прийнявши до уваги той факт, що в межах області внаслідок відсутності детальної інформації про якісний і кількісний натурально-речовий склад основних фондів одержати практично неможливо, ми скористалися першим варіантом розрахунків (табл.2.15).

Як видно з проведених розрахунків у таблицях 2.14 та 2.15, надзвичайна варіабельність одержаних результатів не дозволяє визнати їх в достатній мірі достовірними. Вивчивши і проаналізувавши комплекс причинно-наслідкових зв'язків, які породили таку парадоксальну ситуацію, ми

шли до висновку про те, що в її основі лежить недос-
лість існуючої методики індексації вартості основних
бничих фондів сільськогосподарського призначення.

Таблиця 2.15 Розрахунок додаткових показників фон-
віддачі в рослинницькій галузі Тернопільської області

Показники	Роки					
	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Вартість основн. фондів с/г признач., млн.крб.	1877	2034	33868	126609	1994229	48022685
Інтегральний коефіцієнт	0,493	0,493	0,493	0,493	0,493	0,493
Розрахунк. велич. вар- тості ОФ, млн.крб.	925	1003	16697	62418	983155	23675183
Індекс росту вартості основних фондів	1.00	1.08	16.65	3.74	15.75	24.1
Індекс закупівельних цін на мінер. добрива	1.00	2.15	57.60	33.16	6.02	2.7
Коригуючий коефіцієнт	1.00	1.99	3.46	8.87	0.38	0.11
Розмір ЧД від рос- линництва, млн.крб.	127.9	150.3	7663.3	322984	1806537	5556000
Фондовіддача	0.14	0.08	0.13	0.58	4.83	2.13

Згідно з відповідними постановами Кабінету міністрів
раїни за період з 1991 по 1996 рр. 5 разів проводилася
ексація вартості основних засобів. На нашу думку вона
є ряд істотних недоліків. Головний з них полягає в то-
що така методика не забезпечує визначення реальної
ртості будівель, споруд, обладнання і машин, оскільки
враховує інфляційних процесів, які мали місце до 1991
ку, а тому базується на явно занижених індексах
даток 12). Доказом цього може служити той факт, що "
розрахунками науковців відділу матеріально-технічних
сурсів та інвестицій Інституту аграрної економіки,
іційна індексація збільшила балансову вартість
льськогосподарської техніки станом на 01.01.95 в 14
с. разів, а фактична ціна її придбання
льськогосподарськими підприємствами станом на 01.10.94
зросла у 45-141 тис. разів" [33.-С.69].

Зайвим доказом цього може служити проведений нами
аліз структурних зрушень в собівартості рослинницької

дукції (додаток 13). Дані аналізу показують, що питома вага амортизаційних відрахувань в структурі собівартості лінійної продукції протягом 5 років зменшилася майже в 3 рази. Крім того, застосування роздільних (в розрізі окремих груп основних засобів) індексів переоцінки вартості основних фондів сільськогосподарського призначення вело до штучно інспірованих структурних змін у фондозначності сільськогосподарських підприємств Тернопільської області (додаток 14). Причини такої "структуризації" основних фондів легко виявити, якщо зробити перехресний аналіз матеріалів поданих у додатках до табл. 14, а саме: будівлі, споруди і передавальне устаткування проіндексовано за цей період приблизно в 28 тис. разів - маємо відчутний ріст питомої ваги цих складників; машини, устаткування, транспортні засоби, інвентар, робочі тварини і продуктивна худоба (особливо, оскільки йде крім того інтенсивний процес вирізання) проіндексувалися в 14 - 12 разів: наслідок - питома вага цих видів основних засобів значно скоротилася.

В свою чергу, недоліки існуючої методики оцінки (переоцінки) вартості основних засобів виливаються у вигляді цілого комплексу негативних наслідків частина з яких має ланцюгову дію:

а) заниження (завищення) вартості основних виробничих фондів у процесі їх приватизації або визначення розміру акційних паїв;

б) руйнування економічних важелів регулювання і економічного аналізу, які базуються на системі відповідних економічних показників і категорій (собівартість, фондозабезпеченість, фондоозброєність, фондовіддача, рентабельність і т.д.);

в) заниження абсолютного розміру амортизаційних
драхувань співвідносно до цін на нову сільськогоспо-
дарську техніку та інші елементи матеріально-технічної
базисної;

г) заниження собівартості сільськогосподарської про-
дукції (через занижений розмір амортизаційних
драхувань) і зменшення фінансових можливостей госпо-
дарств щодо придбання нової техніки і обладнання;

д) старіння матеріально-технічної бази сільського
господарства;

е) фіктивне завищення (через заниження собівартості)
рівня прибутку у сільському господарстві;

є) зменшення розміру державних субсидій, субвенцій і
грантів для підприємств сільськогосподарської галузі.

Ще однією важливою проблемою ресурсного забезпечення
рослинницької галузі сільського господарства є
підтримання наукововиважених пропорцій між двома макропо-
казниками продукції:

- продукції сільськогосподарського виробництва;
- промислової продукції призначеної для виробничого
живлення у сільському господарстві.

Потрібно відзначити, що на сьогоднішній день ситуація
в сільському господарстві надзвичайно незадовільна. Свідченням цього мо-
жуть бути дані, наведені у додатку 15. Так, наприклад,
для закупівлі в 1991 році трактора марки Т-150К необхідно
до виростити і продати державі 44 т зерна або 4 т
якваса, або 32 т молока. Зараз ця цифра складає відповідно
144, 9 і 66 т, тобто відповідно 236.4%, 225% та 206.2% до
визначеного рівня. Держава своєю ціновою політикою внесла
значний "вклад" у формування такої ситуації, дозволив-
ши заводам-виробникам реалізовувати у 1993-1994 роках
свою продукцію за цінами виробника, а ціни на

ськогогосподарську продукцію залишивши регульованими і
новивши їх на явно заниженому рівні. Так, в період з
по 1995 рік ціни на сільськогосподарську техніку
ли в 45-140 тисяч разів у той час, як ціни на
ськогогосподарську продукцію зросли на величину в 3 - 5
в меншу. Тільки за десять місяців 1992 року "... ціни
сільськогосподарську техніку зросли в 27.8 раза. У той
час ціни на сільськогосподарську продукцію держава
довжувала регулювати, а тому вони підвищилися за вка-
ий період лише в 15.2 раза"[33-С.67]. Задана тенденція
о цінового співвідношення зберігається до сьо-
мішнього дня.

Цілком співмірна ситуація склалася з постачанням па-
чо-мастильними матеріалами, мінеральними добривами та
ічними засобами захисту рослин. Так, різке скорочення
гавок засобів хімізації тісно пов'язане не стільки із
кненням обсягів їх виробництва, скільки з різким
вищенням цін на фоні загального зниження купівельної
можності сільськогосподарських виробників. Характер і
прямою причиннонаслідкових зв'язків такої ситуації можна
ною мірою розкрити проаналізувавши в динаміці
ввідношення між темпами росту цін на мінеральні добри-
і темпами росту цін на сільськогосподарську продукцію
бл. 2.16).

Розрахунки свідчать, що за такого цінового
відношення дуже часто складається така ситуація за
і високі витрати на придбання, доставку, зберігання та
сення мінеральних добрив не окуповуються приростом
жаю сільськогосподарських культур, що в кінцевому
сумку приводить до зниження рівня продуктивного вико-
тання всього ресурсного потенціалу задіяного в галузі
ниження сумарної продуктивності праці.

Таблиця 2.16 Коефіцієнти збалансованості цін на продукцію рослинництва і мінеральні добрива

Показники	Роки							
	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1990	1991	1992	1993	1994
Індекси середньо-реалізаційних цін на продукцію рослинництва - всього	0.99	1.01	1.32	1.66	4.38	120.9	3931	20063
Індекси цін на мінеральні добрива	1.09	1.13	1.15	1.68	3.62	208.5	6914	41508
Співвідношення індексів всього	0.91	0.89	1.15	0.98	1.21	0.58	0.56	0.48

Таким чином, проведений аналіз стану розвитку і виконання матеріально-технічних ресурсів виявив відставання темпів росту і недосконалість структури основних і оборотних засобів, а також порушення цінового ритету у факторіальних і результативних показниках львівського господарського виробництва.

Ефективність використання основних мотиваційних факторів у рослинництві

Наявна на рівні області інформаційно-аналітична база дає реальності можливість провести детальне вивчення стану трудових ресурсів окремо тільки рослинницької галузі.

Зваживши на те, що основна маса сільського населення працездатного віку зайнята саме у сільськогосподарському виробництві, ми характеризуємо стан трудових ресурсів і розширили в окремих випадках сферу нашого наукового об'єкту до рівня сільського населення взагалі. Ці результати дають нам підстави вважати, що одержані результати не будуть носити евентуальний характер щодо суто рослинницької галузі сільського господарства. Статевो-

кова структура зайнятого у сільськогосподарському виробництві області населення характеризується даними (табл. 2.17).

Як видно з даних таблиці 2.17 сільське господарство Тернопільської області, порівняно з іншими галузями народного господарського комплексу характеризується з економічної точки зору надзвичайно непривабливими показниками зайнятості і відзначається дуже високим процентом зайнятості у виробництві старших статево-вікових груп працездатних. Ситуація видається нам особливо несприятливою ще тому, що кількість зайнятих у сільському господарстві молодших вікових груп (до 20 років) є значно нижчою, ніж в середньому по народному господарству, чи інших його галузях. За таких умов у сільському господарстві області буде наростати процес старіння трудових ресурсів і вимивання їх у інші галузі.

Стан трудових ресурсів у значній мірі обумовлений демографічною ситуацією. Узагальнені показники демографічної ситуації в сільських населених пунктах Тернопільської області подано у таблиці 2.18.

Групування сіл за кількістю населення і в розрізі демографічнонегативних чинників свідчить про надзвичайно несприятливу ситуацію. В області налічується 51 населений пункт, в якому протягом року зовсім не було народжених, 7 населених пунктів, де не було ні одного прибулого мешканця, а в 79 населених пунктах населення пенсійного віку складає більше 50% загальної чисельності жителів відповідних сіл.

Г а л у з ь	На 1000 чоловік зайнятого населення мають вік (років) Середній вік зайнятого населення (років)									
	до 20	від 20 до 29	від 30 до 39	від 40 до 49	від 50 до 54	від 55 до 59	60 і старше			
	Ч о л о в і к и									
Усе народне господарство	41	253	291	213	119	55	28			38
Сільське господарство	39	210	199	226	191	94	41			44
Промисловість	47	271	293	210	108	49	22			36
Будівництво	55	273	304	201	100	47	20			37
Транспорт	38	251	310	207	124	46	24			38
Зв'язок	34	276	296	211	113	44	26			36
	Ж і н к и									
Усе народне господарство	43	266	289	220	148	26	8			37
Сільське господарство	33	194	231	250	195	82	15			41
Промисловість	46	280	294	211	136	26	7			37
Будівництво	51	270	319	194	137	23	6			36
Транспорт	37	294	315	211	106	29	8			35
Зв'язок	45	288	317	206	105	30	9			36

Таблиця 2.18 Демографічна ситуація в селах Тернопільської області станом на 1.01.1996р.

Групування сіл за кількістю населення чол.	Кількість сіл	Кількість сіл,				
		де не було:			де населення пенсійного віку складає більше 50 %	
		народних жених	прибулих	дітей дошкільн. і шкільн. віку	людей пр-віку ацезд. в	
до 50	12	12	9	6	2	11
50 - 99	29	14	20	-	-	13
100 - 199	81	17	28	-	-	22
200 - 299	119	7	27	-	-	22
300 - 499	210	1	27	-	-	10
500 - 999	349	-	32	-	-	1
1000 і >	213	-	4	-	-	-
Разом	1013	51	147	6	2	79

Тільки в 1995 р. в Тернопільській області в результаті нещасних випадків на виробництві загинуло 46 осіб, в тому числі 32 - в агропромисловому комплексі; протягом останніх 5 років на селі сталося понад 5000 нещасних випадків, 179 з яких - із смертельними наслідками. На беручи до уваги морально-психологічну та соціальну сторону цього питання, відзначимо, що в наслідок виробничого тарматизму сільськогосподарське виробництво втратило біля 100 тисяч людино-днів робочого часу [78.-С.2].

Зрозуміло, що така ситуація, а також загрозливий стан демографічного самопочуття" сільського населення дозволяє зробити емпіричне припущення про те, що, крім всього іншого, це створює вкрай несприятливі передумови щодо продуктивного використання трудових ресурсів взагалі у сільському господарстві і в рослинницькій галузі зокрема (табл. 2.19).

Аналіз даних таблиці 2.19 констатує зниження рівня продуктивності праці в динаміці, що цілком співмірно з демографічною ситуацією на селі в цілому. Так, у період з 1991 року по 1995 загальний обсяг валової продукції рослинницької галузі в порівняльних цінах 1983 року зменшив-

на 93 млн.крб., або на 22.7 відсотка, продуктивність ці одного працюючого в галузі зменшилася на 1.1 тис. . і склала лише 82.5% від рівня відповідного показника 1 року.

Таблиця 2.19 Динаміка рівня продуктивності праці в рослинницькій галузі сільськогосподарських підприємств системи облсільгосппроду Тернопільської області

Показники	Роки					1995 р.
	1991	1992	1993	1994	1995	в % до 1991 р
Валова продукція рослинництва у порівняльних цінах 1983 року, млн. крб.	409	406	391	361	316	77.3
Середньорічна чисельність працівників зайнятих у рослинництві, чол.	64839	59871	61984	61086	60448	93.2
Обсяг валової продукції рослинництва у розрахунку на одного працюючого, тис.крб.	6.3	6.8	6.3	5.9	5.2	82.5

Цілком очевидно, що сумарний обсяг валового виробництва по галузі зменшився за рахунок змін двох величин: середньорічної чисельності зайнятих (зменшилася на 4391 бл.) та продуктивності одного працюючого. В результаті складних розрахунків ми виявили, що із загального сумарного зменшення обсягів виробництва 69.9%, або 65 млн. крб. припадає саме на зменшення індивідуальної продуктивності праці зайнятих у галузі працівників і лише 31.1% - на зміну (зменшення) чисельності працюючих. Ще більш вражаюча ситуація складається в тому випадку, якщо за базу порівняння взяти не 1991, а 1985 рік. Розрахункова величина продуктивності праці в рослинництві в 1985 році складала приблизно 9.5 тис. крб. валової галузевої продукції на працюючого, або в 1.8 раза більше, ніж в 1995 році.

Більш розгорнуту картину в даному контексті може дати вивчення продуктивності праці в розрізі окремих

ськогогосподарських культур в розрахунку на 1 ц вироще-
продукції в (табл. 2.20).

Таблиця 2.20 Рівень трудомісткості основних видів
ськогогосподарської продукції в сільськогосподарських
приємствах Тернопільської області облсільгосппроду,
м'ясопрому, плодоовочпрому

Показники	1991р.	1995р.	1995р. в % до 1991р.
Витрати праці на виробництво 1ц, л/год:			
- зерна	1.3	1.5	115.4
- цукрових буряків	1.2	1.6	133.3
- картоплі	5.4	7.4	137.0
- овочів відкритого ґрунту	14.8	13.9	93.9
- молока	12.3	11.9	96.7
- яловичини	79.9	84.2	105.4
- свинини	77.3	98.3	127.2
- 1000 шт яєць	7.5	8.3	110.7

В рослинницькій галузі помітно наростає тенденція до
зростання трудомісткості вирощування основних
ськогогосподарських культур, а отже і до зменшення
ефективності використання трудових ресурсів
в галузі. Так, по зерну, цукрових буряках та
картоплі трудомісткість у 1995 році, порівняно з базовим
роком, зроста відповідно на 15.4, 33.3 та 37.0
відсотка, зменшившись по овочах відкритого ґрунту пе-
ріодично лише на 6.1%.

Ще більшою варіабельністю характеризуються показники
трудомісткості вирощування основних сільськогоспо-
дарських культур в розрізі окремих районів (додаток 16).
Так, по вирощуванню зернових культур у 1995 році величина
максимального показника трудомісткості вирощування зерно-
вих (2.7 л/год на 1 ц в Борщівському районі) в 3 рази пе-
вищувала відповідний мінімальний показник (0.9 - в Ла-
вецькому). Аналогічна ситуація склалася і по інших
ськогогосподарських культурах. В той же час абсолютно
евидною є тенденція до різкого збільшення рівня тру-

істкості вирощування всіх сільськогосподарських культур в 1995 році порівняно з попередім періодом. Дану ситуацію можна вважати опосередкованим додатковим доказом зменшення продуктивності праці і рівня ефективного використання трудових ресурсів у галузі. На фоні цього усереднені результати по області в цілому виглядають в цілому омонічними і логічними.

В якості опосередкованого показника, який характеризує рівень ефективного використання трудових ресурсів в рослинництві розглянемо виконання норм виробітку в колективних сільськогосподарських підприємствах на прикладі Ірешанського району Тернопільської області. Як видно з таблиці 2.21, середній рівень виконання норм виробітку як на механізованих, так і на кінно-ручних роботах складає 94-95%. При цьому є певна частка працівників, які виконували норми виробітку менш, як на 80%, а також тих, що перевиконували відповідні норми на 10 і більше відсотків.

Проведені дослідження доводять, що однією з ключових організаційно-технологічних причин зниження ефективності використання праці в рослинницькій галузі є зниження виробничої дисципліни, яке супроводжується недовиконанням норм виробітку, особливо на збиранні урожаю, де рівень недовиконання коливається в межах від 7% до 10%. Не вдаючись до розгляду неоднозначної природи самого процесу організації праці в сільському господарстві можна зробити практично однозначний висновок про те, що наявний виробничий потенціал (трудові та матеріально-технічні ресурси) використовуються малопродуктивно і не дають належної продукції.

Таблиця 2.21 Рівень виконання норм виробітку в колективних сільськогосподарських підприємствах Бережанського району Тернопільської області в 1995 р.

Показники	Всього, чол.	Рівень викон. норм, %	Робітники за ступенем виконан. норм вироб., чол.				
			до 80 %	80 - 100%	100-110%	110-120%	120% і >
Робітники-відрядники	4383	94.9	529	2468	980	238	168
в т.ч. трактористи-машин.	780	94.5	140	387	174	51	28
з них:							
на оранці	207	96.5	32	94	54	11	16
на збиранні врожаю:							
- зернових	302	93.6	70	140	59	26	7
- картоплі	104	90.0	12	83	8	-	1
- цукрових буряків	203	94.1	21	125	40	16	1
- кукурудзи	144	95.7	11	82	38	10	3
на транспортних роботах	386	95.7	42	200	108	24	12
робітники на кінно-руч.роб.	2360	94.1	248	1521	378	107	106
з них:							
на вантажно-розвантажув.	320	93.8	37	204	48	22	9
на догляді за посівами	1494	96.5	47	959	291	99	98
на збиранні врожаю:							
- картоплі	221	91.3	15	177	29	-	-
- овочів	187	93.8	24	104	52	7	-
- цукрових буряків	638	91.4	144	352	123	15	4

Разом з тим, найпередовіші і найдосконаліші засоби виробництва не будуть мати практично ніякої виробничо-господарської цінності, якщо працівники не захочуть на них працювати. Саме по цій причині питання мотивації праці є предметом нашого розгляду при вивченні та аналізі стану економічної ефективності рослинницької галузі. В загальному розумінні під мотивацією розуміють процес спонукання себе та інших до виконання певних дій. На сьогоднішній день існує дві різновидності теорій мотивації - змістовні та процесуальні. Кожна з цих різновидностей теорій мотивації в більшій, або меншій мірі визнає, що в основі поведінки людини, як фактора виробничого процесу лежать її потреби, тобто усвідомлене (фізіологічне або ж соціально-психологічне) відчуття нестачі в чому-небудь. Саме цей момент і змушує людину вдаватися до певного конкретно виявленого виду суспільнокорисної поведінки. При цьому варто відзначити, що сьогодні відбувається трансформація самого

втя мотивації шляхом зміщення акцентів стосовно претиву суспільних інтересів над приватними. Сьогодні ми відомлюємо, що мотивація людини до праці за допомогою офіційних, догматичних і у великій мірі ілюзорних інтересів держави, чи суспільства не є і не може бути ефективною в силу того, що вона суперечить людській природі. На практиці це означає, що працівник буде турбований суспільними потребами і проблемами лише в тій мірі, в якій вони співпадають з його особистими інтересами. Відзначимо, що мотивація, як категорія за своєю суттю не є одномірним, оскільки і природа самої людини далеко не проста. Весь комплекс мотивуючих елементів прийнято класифікувати на дві основні групи: а) заходи матеріального впливу; б) заходи морального впливу. Крім того, весь інструментарій морального спонукання поділяється також на дві групи: зовнішнє і внутрішнє. До заходів матеріального спонукання відносять насамперед заробітну плату (оплату праці), премії, доплати, надбавки, цінні подарунки і т.д. До зовнішніх заходів морального спонукання до ефективної діяльності можна віднести подяку, почесне звання, грамоту, занесення на дошку пошани і т.д. Сутність внутрішнього морального спонукання полягає в одержанні моральної насолоди людиною від виконання певної роботи, чи від досягнення якогось результату. Таким чином, на основі наведеного вище, можна сказати, що розглядати мотивацію, тільки як оплату праці принципово невірно, оскільки людина, крім того, що вона є носієм певного комплексу фізичних і розумових виробничо-необхідних функцій, є також істотою соціальною із специфічними мотиваційними потребами. Доречним буде зауважити, що крім означених вище, до системи морально-матеріальних мотивуючих чинників виробничого процесу в

льськогосподарському виробництві слід віднести також існуючий стан так званої соціальної інфраструктури сільських населених пунктів. До складу соціальної інфраструктури села відноситься комплекс дошкільних та загальноосвітніх закладів на селі, заклади культури (будинки культури, бібліотеки і т.д.), охорони здоров'я (лікарні, поліклініки, медпункти), побутового обслуговування населення (перукарні, хімчистки, побутокombінати і т.д.), торгівлі, комунікації а також транспорту. Особливе місце в цій системі займає забезпеченість сільських жителів мережею водогонів та рівень газифікованості населених пунктів. Тільки комплексне формування високоякісного складу цих складових системи мотивації може дати позитивні результати. Не заперечуючи цінності всіх інших елементів системи мотивації потрібно зауважити, що превалююче місце займають матеріальні та внутрішні моральні соціально-психологічні мотиви виробничої поведінки працівника.

Стосовно діючої сьогодні системи оплати праці в рослинницькій галузі можна сказати, що вона в принциповому відношенні є достатньо консервативною. В переважній більшості випадків всі зміни оплати праці в галузі стосувалися тільки часткового збільшення тарифних ставок у зв'язку з інфляційними процесами.

Практично у всіх сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області в рослинницькій галузі застосовується відрядна форма оплати праці. Причому, протягом календарного року до одержання врожаю проводиться авансування, а в кінці року - додаткова оплата за вирощену продукцію. Почасова оплата праці в рослинницькій галузі сільськогосподарських підприємств Тернопільської області знаходить досить обмежене використання. Як правило, погодинна оплата в рослинництві використовується при авансу-

анні в механізованих бригадах, а також у вигляді надбавок до тарифної ставки за виконання робіт по захисту рослин від шкідників, хвороб і бур'янів, перелік яких заверджується "Положенням про оплату праці".

Окремі господарства області (селянські спілки ім. вана Франка та "Ліщанці" Бучацького району, селянська спілка "Дніпро" Терехівського району) до останнього часу практикували використання спеціальної системи надбавок за безперервну роботу на одному і тому ж тракторі і комбайні з урахуванням терміну експлуатації машин.

Для проведення збирання врожаю сільськогосподарських культур в оптимальні строки і з мінімальними втратами на період перших днів масового збирання (10 днів) для трактористів-машиністів при умові виконання ними змінних норм виробітку використовують систему надбавок: при збиранні зернових і зернобобових, кукурудзи на силос і зерно, соянику, картоплі, маточних цукрових буряків - 60%; при збиранні інших культур - 30%. Крім того, оплата праці трактористів-машиністів при збиранні цукрових буряків оплачується за тарифними ставками збільшеними на 20%. Крім зазначеного вище, сільськогосподарські підприємства області використовують і деякі інші види основної та додаткової оплати праці працівників зайнятих в рослинницькій галузі. Однак, детально розглядати і аналізувати їх в методологічному плані в рамках нашого дослідження немає ніякого сенсу, оскільки як свідчать проведені нами дослідження, всі вони у великій мірі мають чисто гіпотетичний характер. Так, станом на 1.05.1996 року обсяг заборгованості по оплаті праці лише по селянській спілці "Дніпро" Терехівського району склав 2.6 млрд. грн. В переважній більшості сільськогосподарських підприємств області ситуація нічим не краща.

Відзначимо тільки, що діючим нині формам і системам плати праці в ролинницькій галузі характерні такі неділики: по-перше, її рівень аж ніяк не можна вважати дос-тнім в плані створення ефективної системи матеріальної мотивації до високопродуктивної праці; по-друге, сам ха-ктер оплати праці носить надзвичайно аморфний і неви-авдано ускладнений характер.

В нинішніх умовах, коли в Україні проходить процес трансформації виробничо-господарських основ сільського сподарства, виникають досить великі потенційні можли-сті формування принципово нових для нас (крім оплати раці) важелів матеріальної мотивації до праці. Мова йде самперед про відносини з приводу паювання майна та млі. Додаткові матеріальні надходження від паїв та цій в принципі повинні також виступати в якості пози-вного мотиватора, хоча в цьому відношенні вони випада-ь за межі лише ролинницької галузі, а тому, залишають-ь за межами нашого дослідження.

На превеликий жаль на сьогоднішній день, і це ви-ється нам досить парадоксальним, надзвичайно мало уваги дається питанню мотивації праці в нових для нас вироб-чо-організаційних формах с/г підприємств. Адже сенс дійснюваних реформ в аграрній сфері полягає саме в тому, б створити такі умови, які б спонукали льгоспвиробників ефективно і зацікавлено працювати.

Наступним елементом системи стимулювання комплексної і, як уже відзначалося є соціальна сфера села. Ком-плексність дії даного чинника полягає в тому, що практич-о говорити про вплив цього чинника на рівень цікавленості до праці в галузевому контексті було б до-ть абсурдно. Специфіка самої соціальної інфраструктури ла на сьогодні практично не має ніякого зв'язку з

утрігалузовим поділом виробничого процесу в льськогоспродарських підприємствах. Тим не менше стан і наміка розвитку соціальної сфери села мають достатньо дчутний вплив на формування відповідних передумов до одуктивної праці в сільському господарстві взагалі. обхідно особливо відзначити, що протягом останніх 5 ків значно зменшився обсяг капіталовкладень спрямованих розвиток соціальної сфери села. В Тернопільській об-сті станом на 1 січня 1996 року сумарна протяжність льських вулиць складала 7094 км, в тому числі 4412 км 2.2%) з твердим покриттям, з них з асфальтовим покрит-м 1607 (36.4%). Загальна чисельність сільських будинків падає 235517. В тому числі 43179 будинків обладнані во-гоном (18.3%), 6190 - каналізацією (2.6%), 164074 - об-днані газобалонними установками (69.7%), 35558 - га-фіковано (15.1%), 233329 - електрифіковано (99.1%), 447 - телефонізовано (15.9%), 197813 будинків ціофіковано (84.0%) (табл. 2.22).

Таблиця 2.22 Стан забезпеченості сільського населення Тернопільської області закладами соціально-культурної сфери станом на 1.01.1996р.

Показники	Кіль- кість сіл	в % до за- гальної к-сті насел.пунктів
Сільські населені пункти:		
- з чисельністю дітей дошкільного віку більше 25, які не мають дошкільних закладів	212	20.9
- з чисельністю дітей шкільного віку більше 45, які не мають шкіл	46	4.5
- з числом жителів понад 300, в яких відсітні клуби та будинки культури	34	3.4
- у яких відсутні бібліотеки	117	17.5
- у яких відсутні медзаклади	122	12.0
- у яких відсутні продмагазини	31	3.1
- з числом жителів більше 500, в яких відсутні проммагазини	32	3.1
- з числом жителів більше 500, в яких не діє служба побуту	447	44.1
- у яких відсутні, або ж не діють культові споруди	140	13.3
- у яких відсутні будь-які заклади соціально-культурної сфери	23	2.3

Дані таблиці 2.22 показують, що в досліджуваній області є значна частка сіл, в яких відсутні школи і шкільні заклади, медичні, торгівельні, побутові та інші заклади соціально-культурної сфери.

Таким чином, складна демографічна ситуація, відсутність належних економічних стимулів, незадовільний стан розвитку соціальної сфери села разом з іншими чинниками не сприяють раціональному функціонуванню рослинницької та інших галузей сільського господарства Тернопільської області.

Економічна ефективність виробництва в рослинництві

Досвід високорозвинутих країн світу доводить, що у складні періоди свого економічного розвитку вони надавали особливу увагу розвитку саме сільськогосподарського виробництва. Такий підхід завжди виступав і виступає запорукою успіху економічних реформ в цілому.

Проведене пофакторне вивчення рівня економічної ефективності рослинницької галузі в сільськогосподарських формуваннях Тернопільської області у великій мірі має теоретичний характер. Значно більший прикладний характер має інтегративне вивчення економічної ефективності рослинницької галузі в розрізі окремих сільськогосподарських культур. Крім того, великий науковий інтерес має вивчення стану розвинутості ринкових механізмів та особливості їх дії в рослинництві.

Для повноти охоплення і висвітлення зазначеної проблематики розглянемо в динаміці структуру зібраних площ сільськогосподарських культур в сільськогосподарських формуваннях Тернопільської області (табл. 2.23).

Аналіз приведених у таблиці 2.23 даних доводить, що протягом останніх 15 років у структурі посівних площ основних сільськогосподарських культур Тернопільської області відбулися відчутні структурні зміни. Так, досить помітною є тенденція до зменшення питомої ваги посівних площ високотехнологічних технічних культур таких, як цукрові буряки з 12.3 відсотка у 1981-85 рр. до 10.4 - у 1990-95 рр., кормові буряки відповідно з 3.7 до 2.7, причому у 1995 році цей показник склав лише 2.3 відсотка, тютюн - з 0.6 до 0.2 відсотка. Взаємосуперечливі за спрямованістю структурні зрушення відбулися у групі зернових і зернобобових культур. Питома вага цієї групи культур зменшилася з 47.4 відсотка у базовому періоді до 43.4 у вітньому.

Таблиця 2.23 Динаміка зміни розмірів зібраних площ основних сільськогосподарських культур у господарствах Тернопільської області (всі категорії господарств), тис. га

Культури	Середньорічні за						1995	
	1981-1985		1986-1990		1991-1995		рік	
	га	%	га	%	га	%	га	%
Всього зернових та зернобобових к-р	455.3	47.4	430.5	45.9	380.5	43.4	382.9	43.6
в т.ч.:								
- озима пшениця	179.0	18.6	199.0	21.2	178.9	20.4	182.8	20.8
- ярий ячмінь	149.2	15.6	94.4	10.1	97.8	11.2	97.5	11.1
- овес	14.6	1.5	12.8	1.4	11.6	1.3	11.6	1.3
- кукур. на з-но	27.7	2.9	24.1	2.6	20.9	2.4	22.0	2.5
- гречка	17.7	1.8	16.8	1.8	16.0	1.8	14.9	1.7
Зернобобові к-ри	79.5	8.3	75.2	8.0	46.5	5.3	43.4	4.9
в т.ч.: горох	68.0	7.1	63.2	6.7	37.9	4.3	35.0	4.0
вика і суміші	6.4	0.7	6.2	0.7	5.0	0.6	5.1	0.6
Цукрові буряки	118.0	12.3	110.5	11.8	92.4	10.5	91.2	10.4
Тютюн	5.3	0.6	4.6	0.5	1.5	0.2	1.2	0.1
Картопля	68.1	7.1	65.0	6.9	65.1	7.4	63.5	7.2
Овочі	10.1	1.1	9.6	1.0	9.2	1.0	10.9	1.2
Кормові коренеплоди	35.2	3.7	29.2	3.1	23.3	2.7	20.1	2.3
Кукур. на сил. і з/к	68.0	7.1	103.7	11.1	106.3	12.1	89.2	10.2
Одноріч. тр. на сіно	8.5	0.9	6.2	0.7	7.6	0.9	8.8	1.0
Багатор. тр. на сіно	34.8	3.6	35.0	3.7	26.4	3.0	27.8	3.2
Всього плодоягідних насаджень	21.2	2.2	16.7	1.8	16.1	1.8	15.6	1.8
РАЗОМ	961.1	100	937.5	100	876.6	100	878.2	100

Таке падіння зумовлено насамперед зменшенням посівних площ зернобобових культур з 8.3% у середньому за 1981-85 рр. до 5.3% у середньому за 1991-95 рр., причому у 1995 році питома вага зернобобових скоротилася до рекордно низької позначки - 4.9%. В основі такої ситуації по зернобобових культурах лежить, у першу чергу, зменшення долі посівних площ відведених під горох - 7.1 (базовий період) відповідно - 4.3% (звітний період). Крім того, відбулося зменшення питомої ваги посівних площ таких зернових культур, як ячмінь - з 15.6 до 11.2; овес - з 1.5 до 1.3; кукурудза на зерно - відповідно 2.9 та 2.4%. В той же час відбулося відчутне збільшення питомої ваги посівних площ зайнятих озимою пшеницею (18.6 - 20.4), що тим не менше, не вплинуло на загальну тенденцію до зменшення по зернових і зернобобових у цілому. Що стосується збільшення питомої ваги посівних площ, то абсолютну більшість тут утримує кукурудза на силос і зелений корм (11.1% та 12.1% відповідно).

Структура посівних площ в розрізі окремих типів ільськогосподарських підприємств характеризується даними в таблиці 2.24. Різниця у структурі посівних площ ільськогосподарських культур у різних типів виробників зумовлена їх виробничою орієнтацією. Так, у структурі посівних площ фермерських господарств практично відсутні площі культури кормового клину. Така ситуація не виглядає дивною, оскільки переважна більшість фермерів області з однієї сторони не займається тваринництвом, а з іншої - інфраструктура ринку по збуту кормів для тваринництва практично відсутня. Натомість, у структурі посівних площ фермерських господарств незаперечно домінують відносно більш трудозатратні і високотоварні зернові культури (до 5%). З іншого боку, якщо зважити на практично натураль-

характер виробництва у присадибних господарствах на-
 лення та загальну пауперизацію села, то стає цілком
 зуміла орієнтація цієї категорії виробників рослин-
 нької продукції на особисті потреби - посіви картоплі
 займають 58% від загальної посівної площі, в той час,
 посіви високотоварних цукрових буряків складають лише
 3%, або у 3.2 менше, ніж у середньому по області; у 3.5
 за менше, ніж у колективних сільськогосподарських
 підприємствах та 4.7 раза менше, ніж у фермерів.

Таблиця 2.24 Структура посівних площ основних с/г культур
 в розрізі окремих категорій с/г підприємств за даними
 1995 р.

Культури	Всі катег. господар.		Колект. і і дер.г-ва		Г-ва насе-лення		Фермерсь-кі г-ва	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
Всього зернових та зернобобових к-р в т.ч.:	382.9	43.6	332.6	45.8	42.9	30.4	7359	75.0
- озима пшениця	182.8	20.8	171.3	23.6	8.6	6.1	2092	21.3
- ярий ячмінь	97.5	11.1	80.8	11.1	14.1	10.0	3206	32.7
- овес	11.6	1.3	11.3	1.6	0.3	0.2	-	-
- кукур. на з-но	22.0	2.5	4.6	0.6	17.2	12.2	112	1.1
- гречка	14.9	1.7	13.1	1.8	0.6	0.4	1246	12.7
Зернобобові к-ри в т.ч.: горох	43.4	4.9	41.8	5.8	1.3	0.9	-	-
вика і суміші	35.0	4.0	34.7	4.8	0.0	0.0	-	-
Цукрові буряки	5.1	0.6	5.0	0.7	0.1	0.1	-	-
Тютюн	91.2	10.4	84.5	11.6	4.6	3.3	1532	15.6
Картопля	1.2	0.1	0.5	0.1	0.7	0.5	-	-
Овочі	63.5	7.2	5.4	0.7	58.0	41.1	135	1.4
Кормові коренеплоди	10.9	1.2	2.7	0.4	8.2	5.8	24	0.2
Кукур. на сил. і з/к	20.1	2.3	10.5	1.4	9.4	6.7	64	0.7
Одноріч. тр.на сіно	89.2	10.2	88.7	12.2	0.4	0.3	72	0.7
Багатор. тр.на сіно	8.8	1.0	1.5	0.2	7.1	5.0	-	-
Всього плодоягідних насаджень	27.8	3.2	19.2	2.6	8.4	5.9	-	-
Всього плодоягідних насаджень	15.6	1.8	4.4	0.6	11.2	7.9	-	-
Р а з о м	878.2	100	726.5	100	141.2	100	9806	100

Зрозуміло, що хоча структура посівних площ сільськогосподарських культур і дає уяву про спеціалізаційний напрям рослинницької галузі Тернопільської області, вона, тим не менше, ніяк не описує характер виробничого процесу, а тим більше - рівень його

ктивності. Тому, предметом нашого подальшого обстеження є саме рівень та динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур (табл. 2.25).

Таблиця 2.25 Динаміка виробництва основних видів рослинницької продукції в усіх категоріях сільськогосподарських підприємств Тернопільської області (тис. тонн)

Види продукції	Р о к и						1995 в % до 1985
	1985	1991	1992	1993	1994	1995	
Зернові культури у масі після доробки	1284.2	1069.1	1221.6	1349.7	1293.5	1203.8	93.7
Цукрові буряки	2715.6	2202.7	2281.8	2158.8	2436.2	2011.0	74.1
Картопля	1165.5	584.8	943.6	955.1	614.5	550.4	47.2
Овочі	117.6	113.2	118.4	132.9	95.7	118.1	100.4
Фрукти і ягоди	45.3	16.6	31.0	44.4	17.3	23.8	52.5
Тютюн	5.3	2.9	2.1	1.3	1.0	0.8	15.1

Абсолютно очевидною, на нашу думку, є відчутна тенденція до зменшення абсолютних розмірів виробництва практично усіх видів рослинницької продукції. Найбільший спад виробництва у період з 1985 по 1995 рік відбувся по таких культурах: по тютюну - на 84.9%; по картоплі - на 52.8%; фруктах і ягодах - 47.5%; цукрових буряках - на 25.9% від рівня 1985 року. У певній мірі, хоча й безвідносно до розмірів здійснених на виробництво цих видів продукції витрат, це може служити опосередкованим доказом зниження ефективності рослинницької галузі по області у цілому.

Значно цікавішими, на нашу думку, є матеріали щодо структури виробництва у розрізі основних виробничо-організаційних форм сільськогосподарських підприємств. Аналіз даних, наведених у таблиці 2.26, показує, що основна частина продукції виробляється у традиційних колективних і державних сільськогосподарських підприємствах (87.5% сумарного виробництва зернових культур і 88.5% - цукрових буряків) та в господарствах населення (93.8% картоплі, 82.6 - овочів і 92.4 - ягід фруктів).

Таблиця 2.26 Питома вага окремих категорій господарств
нопільської області у виробництві основних видів про-
дукції рослинництва в 1995 р.

Види продукції	Всі категорії		в тому числі:					
	господарств		колект. і державні		господарств населення		фермерських г-в	
	тис.т	%	тис.т	%	тис.т	%	тис.т	%
Зернові культури у масі після доробки	1203.8	100	1053.2	87.5	134.0	11.1	16.6	1.38
Цукрові буряки	2011.0	100	1780.0	88.5	188.4	9.4	47.2	2.35
Картопля	550.4	100	32.9	6.0	516.3	93.8	1.3	0.24
Овочі	118.1	100	19.9	16.9	97.6	82.6	0.5	0.42
Фрукти і ягоди	23.8	100	1.5	6.3	22.2	92.4	-	-
Тютюн	0.8	100	0.3	37.5	н.д.	н.д.	-	-

Фермерство в області, варто розцінювати не стільки, вагомий інгредієнт виробництва (максимальна питома вага в сумарному обсязі загальнообласного виробництва у фермерських господарствах належить цукровим бурякам і складає лише 2.35%), скільки, як принципово нове для нашої сільського господарства явище, яке потрібно ґрунтовно досліджувати і апробувати з метою виявлення його оптимальнішої якісної форми і внутрішнього змісту.

Таблиця 2.27 Питома вага окремих категорій господарств
Тернопільської області в площах посіву основних
сільськогосподарських культур у 1995 р.

Культури	Колективних і державних господарств	Господарств населення	Фермерських господарств
Зернові культури	86.9	11.2	1.92
Цукрові буряки	92.6	5.7	1.68
Картопля	8.5	91.3	0.21
Овочі	24.8	75.2	0.22
Тютюн	41.7	58.3	-
Плодові насадж.	28.2	71.8	-

Що стосується суто ефективності виробничого процесу в зернозбиральницькій галузі області в розрізі організаційно-виробничих форм сільськогосподарських підприємств, то про рівень (принаймні про рівень використання двох основних чинників виробництва - землі та капіталу) ми можемо судити співставивши структури посівних площ по основних

ськогосподарських культурах в області з аналогічним
азником по виробництву.

Порівняння приведених показників табл. 2.26 і 2.27
можливість зробити певні відносні узагальнення щодо
активності виробництва рослинницької продукції в різних
анізаційно-виробничих формуваннях Тернопільської об-
сті. Так, фермерські господарства області займаючи 1.68
сотка посівних площ відведених під цукрові буряки, да-
2.35% сумарного валового виробництва. Аналогічна си-
ція і по вирощуванню цукрових буряків у господарствах
селення, які займаючи 5,7% посівних площ вирощують 9.4%
ового обласного виробництва. За рахунок цього виникла
вна диспропорція по категорії колективних, державних і
господарських підприємств, які займаючи 92.6% загаль-
ї посівної площі відведеної під цю культуру дають 88.5%
ц сумарного валового виробництва цукрових буряків. Про-
цені нами розрахунки по Кременецькому району по окремих
рмерських господарствах та господарствах населення
свідчили (на основі даних про обсяги зданої цукросиро-
ни та даних про посівні площі під цукровий буряк по ок-
мих с/г виробниках згаданих категорій), що розрахункова
личина врожайності цукрового буряка сягає 800, а в ок-
мих випадках і 1000 ц/га. В такій ситуації напрошується
лком правомірний висновок про те, що: або розміри
сівних площ цукрових буряків по згаданій категорії гос-
дарств явно занижені, в чому ми не бачимо ніякого гос-
дарського сенсу; або така велика розрахункова величина
ожайності була сформована за рахунок додаткових джерел
дходження. Звідси - позитивне співвідношення між струк-
рою і розміром виробництва цукросировини по категорії
лянських (фермерських) господарств та господарств насе-
ння не можна однозначно розцінювати як свідчення вищого

вня ефективності виробництва. Тому, виникає необхідність більш глибокого і аналітичного вивчення рівня економічної ефективності функціонування рослинницької галузі в Тернопільській області.

Загальний рівень продуктивності сільськогосподарського виробництва і праці представлено в таблиці 2.28. Як видно з наведених даних, обсяг валового виробництва продукції скоротився за останні 5 років на 40.2%, тому числі продукції рослинництва на 37.7%, тваринництва - на 43.5%. Відповідно відбулося зменшення виробництва сільськогосподарської продукції у розрахунку на одну земельну ділянку і одного середньорічного працюючого.

Таблиця 2.28 Рівень виробництва валової продукції сільськогосподарства в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області (без фермерських і підсобних господарств населення)

Показники	1990р.	1994р.	1995р.	1995р. в % до	
				1990р.	1994р.
Валова продукція сільськогосподарства (в порівняльних цінах 1983р.), тис.крб.	1002.4	643.2	599.4	59.8	93.2
в розрахунку:					
на 100 га с/г угідь, тис.крб.	109.1	84.0	79.0	72.4	94.0
на 1 сер.-річн. працівн.,крб.	7407	5254	5115	69.1	97.4
в т.ч.валова продукція:					
рослинництва, тис.крб.	565.0	380.3	352.1	62.3	92.6
питома вага, %	56,4	59,1	58,7	x	x
тваринництва, тис.крб.	437.5	263.0	247.4	56.5	94.1
питома вага, %	43,6	40,9	41,3	x	x

Одним з надзвичайно важливих аспектів дослідження стану рослинницької галузі є вивчення особливостей дії ринкових механізмів в умовах перехідного періоду. В цьому відношенні між питаннями економічної ефективності галузі і питаннями стану розвитку ринкової інфраструктури існує надзвичайно тісний зв'язок.

Проведене вище вивчення обсягів, динаміки і структури виробництва є досить важливим і актуальним, але ж загаль-

Відомо, що суспільна корисність будь-якої виробленої (вирощеної) продукції виявляється не у сфері виробництва, а за її межами - тобто у сфері обміну. Лише у формі реалізації продукції відбувається суспільне визнання необхідності виробленого (вирощеного) товару. Проведене на- вчання дає досить вагомі підстави для того, щоб ска- зати, що на сьогоднішній день ринкова інфраструктура львівського господарства і рослинницької галузі зокрема знаходиться практично у стані зародження. З одного боку це породжує загальновідомі негативні чисто економічні наслідки, а з іншого - створює досить відчутні труднощі і проблеми в плані вивчення і формування мінімального комплексу характеристичних параметрів ринку рослинницької продукції. Так, досліджуючи еластичність рослинницької продукції по ціні ми не можемо розцінювати останню (в межах держконтракту) як наслідок дії ринкових ме- ханізмів, оскільки вона була фіксованою практично до 1995 року, тим більше, що в її основу було закладено затратну а не ринкову концепцію трудової вартості. Ще однією істотною проблемою є селекція розрахунково- інформаційної бази дослідження ринкового механізму. Наприклад, вивчення сегментації ринку рослинницької про- дукції по області в цілому потребує інформації про ос- новні джерела та напрямки реалізації продукції рослинниц- ва, в той же час існуюча на сьогодні форма зведеної за- гальнообласної статистичної звітності дає інформацію лише про реалізацію продукції рослинництва в межах держкон- тракту. Реальне вивчення структури і напрямків реалізації рослинницької продукції можливе практично лише на рівні окремо взятих виробників.

Специфічною особливістю рослинницької продукції, є те, що попит на неї та продукти її переробки малоеластич-

по ціні, тобто коефіцієнт еластичності по ціні на льськогосподарську продукцію як правило менший за 1. Зазвичай це обчислюється через співвідношення величини зміни попиту, % до величини зміни ціни. Головна причина такої еластичності по ціні рослинницької продукції та продуктів її переробки (хліб, масло, сир, сметана, яйця, молоко і т.п.) полягає в тому, що не дивлячись на значні підвищення ціни на неї споживачі, тим не менше будуть її купувати практично в незмінних розмірах за рахунок зменшення витрат у сімейному бюджеті на інші види покупок. Така ситуація базується на тому, що продукція льськогосподарського виробництва належить до тієї категорії товарів народного вжитку, яка задовільняє найгодовніші (біологічні) потреби людини обумовлені її природою. Цікаво зауважити, що в даному випадку існує виняток від правила, який яскраво проявив себе саме в умовах нашої національної економічної системи і в Тернопільській області в тому числі. Це виняткове явище в економічній літературі одержало назву феномену Гоффена. Суть цього явища полягає в тому, що в окремих випадках ріст цін на товари першої необхідності може викликати не скорочення величини попиту на них, а навпаки - ріст, оскільки споживачі відмовляться від покупки інших товарів і всі заощаджені гроші спрямують на придбання життєвоважливих товарів, тим більше, що підвищення цін на ці товари зробить їх ніби-то ще більш цінними в очах самих покупців. Особливо чітко проявив себе цей феномен в Україні в період різкого підвищення цін на товари широкого вжитку (1991-1994 рр.). Стримуючим фактором щодо цього феномену є чисто технологічні особливості даної категорії товарів (наприклад хліб чи молоко), яка полягає в тому, що вони не можуть зберігати свої споживчі властивості протягом

валого періоду часу, а тому закупка такої продукції "в запас" не має ніякого логічного сенсу.

Загальну характеристику регіонального (обласного) ринку рослинницької продукції можна одержати, якщо проаналізувати в динаміці закупку основних видів рослинницької продукції.

Дані наведені у таблиці 2.29 свідчать про наростання протягом останніх 10 років стійкої тенденції до зменшення обсягів реалізації по всіх видах рослинницької продукції. У 1995 році обсяг реалізованої державі картоплі порівняно з 1985 роком зменшився на 97.2%, овочів - на 94.8%, а фруктів і ягід - на 91.3%. Така картина зумовлена насамперед поступовою реструктуризацією державного замовлення (державного контракту).

Таблиця 2.29 Динаміка закупок основних видів продукції рослинництва в усіх категоріях господарств Тернопільської області, тис.т.

Види продукції	Роки						1995 в % до 1985
	1985	1991	1992	1993	1994	1995	
Зернові культури у масі після доробки	492.9	310.7	346.8	421.1	416.1	239.7	48.6
Цукрові буряки	2715.6	2201.2	2276.1	2157.4	2436.7	2012.3	74.1
Картопля	238.1	36.4	52.7	33.6	11.6	6.6	2.8
Овочі	84.5	42.0	27.1	16.0	7.9	4.4	5.2
Фрукти і ягоди	16.1	4.9	7.9	7.2	1.3	1.4	8.7
Тютюн	5.3	3.6	3.0	1.7	1.9	1.8	34.0

Дані про питому вагу обсягів реалізації окремих видів Тернопільськогосподарської продукції у розрізі основних форм Тернопільськогосподарських підприємств наведені у таблиці 30.

Аналіз даних таблиці 2.30 потрібно проводити порівнювати, вставляючи з даними про обсяги виробництва наведеними в таблиці 2.26. Так, питома вага зернових і зернобобових культур у загальному обсязі реалізації по колективних

в сільськогосподарських підприємствах складає 93.7% проти 11.1% у структурі сумарного виробництва.

Таблиця 2.30 Питома вага окремих категорій виробників в сферах реалізації основних видів продукції рослинництва в 1995 р.

Види продукції	Всі категорії господарств		в тому числі господарства:					
	тис.т	%	колективні і державні		підсобні населення		фермерські	
			тис.т	%	тис.т	%	тис.т	%
Зернові культ.	239.7	100	224.7	93.7	10.4	4.3	4.6	1.92
Цукрові буряки	2012.3	100	1780.0	88.5	190.7	9.5	41.6	2.07
Картопля	6.6	100	0.5	7.6	6.1	92.4	0.0	0.0
Овочі	4.4	100	4.0	90.9	0.4	9.1	0.0	0.0
Фрукти і ягоди	1.4	100	0.1	7.1	1.3	92.9	0.0	0.0
Тютюн	1.8	100	0.4	22.2	-	-	-	-

Так істотна різниця обумовлена натуральним характером сільськогосподарського виробництва у господарствах громадян, які дають лише 4.3% у структурі сумарної реалізації при 11.1% у структурі виробництва. Стосовно цукрових буряків можна сказати, що структура виробництва цієї культури в області практично співпадає із структурою її реалізації практично у всіх групах виробників. Особливої уваги заслуговує ситуація з овочами. За даними таблиці 2.26 у господарствах населення виробляється 82.6% сумарного виробництва овочів, в той час, як в структурі реалізації дана категорія виробників займає лише 9.1%. Причиною цього безперечно є те, що основна частина вирощених на присадибних ділянках овочів йде на особисте споживання у сім'ях самих виробників. Таким чином, на основі зустрічного аналізу таблиці 2.30 та 2.26 ми можемо резюмувати, що причиною такої істотної розбіжності у структурі виробництва і реалізації продукції рослинництва лежить не стільки різний рівень ефективності виробництва у різних господарських утвореннях, скільки різний рівень його товарності обумовлений іманентною природою виробника. В 1995 р. по ок-

мих категоріях господарств рівень товарності зерна ко-
 вався від 7.8 до 27.7%, картоплі - від 1.2 до 1.5%,
 ючів - від 0.4 до 20.1%, фруктів і ягід - від 5.9 до
 7%, цукрових буряків - від 88% до 100% (додаток 18).
 незвичайно низький рівень товарності виробництва прак-
 тично по всіх видах рослинницької продукції крім цукрово-
 буряка свідчить про натуралізацію як дрібного, так у
 вній мірі і крупного виробництва у рослинницькій галузі
 області.

Оскільки для характеристики рівня ефективності рос-
 линницької галузі ми використали дані про реалізацію в
 рамках державного замовлення, то виникає необхідність
 провести прикладне цілісне дослідження обсягів і структу-
 ри реалізації продукції рослинництва на прикладі окремого
 господарства чи групи господарств. Відповідне дослідженні
 ми провели на прикладі селянської спілки "Дніпро" Тере-
 овлянського району Тернопільської області (додаток 19).

Важливе місце у визначенні ефективності рослинництва
 займає порівняльний аналіз економічної ефективності ос-
 овних спеціалізаційних культур в Тернопільській області
 (табл. 2.31).

Таблиця 2.31 Економічна ефективність виробництва основних
 видів продукції рослинництва в сільськогосподарських
 підприємствах Тернопільської області в 1995 р. (без фер-
 мерів і підсобних господарств населення)

В и д и продукції	Прибуток			Собіварт- ліц реаліза- ції, тис. крб.	Реаліза- ційна ціна, тис. крб.	Рівень рента- бель- ності, %
	Всього млрд. крб.	тис.крб. в розрахунку на 1ц реалізова- ної продукції	1 га			
Зерно	2565	433	7707	451	884	96.1
Цукрові буряки	3202	182	37146	369	551	49.2
Овочі	44.8	610	14933	1416	2026	43.1
Картопля	10.4	103	1890	1314	1417	7.9

Найбільш вагому з економічної точки зору оцінку рівня економічної ефективності вирощування різних культур дає показник розміру одержаного прибутку в розрахунку на один гектар відповідної посівної площі. В даному випадку найбільш вигідно виглядають цукрові буряки, розмір одного гектарного прибутку від вирощування яких перевищує аналогів найбільш високорентабельній культурі більше, ніж у 5 разів.

В той же час, зауважимо, що на нашу думку, одержаними в таблиці 2.31 даними оперувати однозначно не варто. Головна причина такого застереження полягає у тому, механізм амортизаційних відрахувань і формування вартості рослинницької продукції на сьогоднішній день надзвичайно недосконалим, а тому в чистому математичному вигляді приводить до економічно дисонансних результатів про що вже йшлося у цій главі раніше.

Ефективність виробництва в окремих галузях сільського господарства позначилася на загальному рівні прибутковості сільськогосподарських підприємств (табл. 2.32).

Таблиця 2.32 Рівень економічної ефективності господарської діяльності сільськогосподарських підприємств Тернопільської області в 1995р. (без фермерів і підсобних господарств населення)

Показники	Прибуток, млрд.крб.	Рівень рентабельності, %
Вся господарська діяльність	4343	14.6
в т.ч. реалізація с/г продукції	4211	22.2
з них: продукція рослинництва	5893	58.9
продукція тваринництва	-1682	-18.7

Як свідчать дані таблиці 2.32, рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств у 1995 році склав лише 4.6%. Збитковою залишається продукція тваринництва, а

ень рентабельності виробництва в галузі рослинництва
яг 58.9%.

Незадовільний стан прибутковості основного виробниц-
негативно вплинув на фінансово-економічний стан
сьськогосподарських підприємств і в першу чергу на
ень їх заборгованості (додаток 20). Станом на
1.1996 року обсяг заборгованості колективних
сьськогосподарських підприємств по позиках і процентах
"Україна" в розрахунку на 1 га сільськогосподарських
ідь склала 391 тис.крб., а дебіторська і кредиторська
боргованість відповідно 4063 та 16262 тис. крб., що на
у думку варто розцінювати як узагальнюючий негативний
зультат від низькоефективного виробництва в сільському
сподарстві і рослинницькій галузі зокрема.

Узагальнюючу оцінку рівня ефективності рослинництва
ведемо співмірно до сумарного галузевого виробничого
тенціалу. Як видно з даних таблиці 2.33 сукупний ре-
рсний потенціал сільського господарства, який включає
ртість земельних, трудових і матеріальних ресурсів,
ладає в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь
96 млн. крб. Структурний аналіз показує, що по області
цілому на земельні ресурси припадає 32.4%, трудові -
1.9%, матеріальні - 28.7%. В розрахунку на 100 млн. крб.
урсного потенціалу одержано 123 крб. валової продукції
порівняльних цінах 1983 р., а на 1000 крб. сукупного
урсного потенціалу відповідно 148 і 50 крб. валового
ходу і прибутку. Найвищий рівень окупності ресурсного
тенціалу по прибутку в Центральній зоні (59 крб.), а
йнижчий - у Західній (42 крб.).

Таблиця 2.33 Структура і ефективність використання ресурсного потенціалу в сільському господарстві Тернопільської області за результатами господарювання у 1995р.

Показники	По області	в т.ч. по зонах:			
		Пд	Зх	Цт	Пн
Вартісна оц.землі, трлн.крб.	275	52	47	132	44
Вартісна оцінка трудових ресурсів, трлн. крб.	330	76	53	158	43
Основні і оборотні засоби, трлн.крб.	244	49	42	114	39
Сукупний ресурсний потенціал трлн.крб.	849	177	142	404	126
в розрахунку на 1 га с/г угідь, млн. крб.	1096	1212	849	1241	927
Питома вага, %:	100	100	100	100	100
- земельних ресурсів	32.4	29.3	33.1	32.7	34.9
- трудових ресурсів	38.9	42.9	37.3	39.1	34.1
- виробничих засобів	28.7	27.8	29.6	28.2	31.0
Вихід валової продукції (в порівняльних цінах 1983р. на 100 млн.крб. потенціалу,крб.	123	124	103	139	109
- валового доходу, крб.	148	151	125	161	129
- прибутку, крб.	50	49	42	59	44

Таким чином, аналіз ефективності виробництва в галузі рослинництва засвідчив, що в області сьогодні наявний достатньо потужний виробничий потенціал, який використовується малоефективно. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність пошуку радикальних шляхів позитивної реструктуризації потенціалу і підвищення ефективності його використання.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА РАціонаЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

1 Реформування відносин власності, приватизація і розвиток нових форм господарювання

Дослідження рівня економічної ефективності промисловництва у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області засвідчило, що наявний у галузі виробничо-господарський потенціал використовується вкрай неефективно і, крім того, потребує якісного оновлення і раціонального використання.

Р.Фрідман та А.Рапачинський виділяють два стандартні методи розв'язання проблеми неефективності в сільському господарстві: перший - регулювання шляхом прийняття обов'язкового до виконання громадського політичного рішення відносно використання суспільних ресурсів; другий - створення права власності на виробничі ресурси шляхом передачі або купівлі-продажу [178.-С.7].

Очевидно, що оскільки перший з них проявив свою абсолютну нежиттєздатність на наших теренах, то вихід потрібно шукати в другому напрямку. Зміни такого плану можливі лише при умові, що в сільськогосподарському виробництві будуть створені кардинально нові організаційно-правові засади господарювання. Досвід передових країн світу доводить, що тільки роздержавлення і приватизація у сільськогосподарському виробництві дають можливість ідентифікувати ефективного власника і підвищити рівень продуктивного використання основних виробничих чинників.

Однозначного трактування поняття "роздержавлення" немає, однак, в більшості випадків під цим розуміють кардинальну трансформацію відносин власності в напрямку при-

тизації. На нашу думку, ідентифікація цих категорій не всім виправдана. Стосовно переходу до ринку в наших умовах, то він насамперед пов'язаний з ліквідацією директивної, централізованої системи управління, проте приватизація не залежно від форми її проведення, є лише одним з напрямів їх роздержавлення. На сьогоднішньому етапі формування економіки можливі і такі напрями роздержавлення, як "... перетворення підприємств в орендні, створення на їх базі різного роду коопертивів, пайових товариств, інших нових формувань, розвиток тих форм господарювання, які ґрунтуються на оренді державного майна, колективній власності" [74.-С.12]. В той же час, саме приватизація власності на майно і землю дозволяє побудувати ефективну систему мотивації праці і знайти кращого господаря землі.

Ознайомлення із законодавчою базою щодо вирішення проблем АПК і приватизації у тому числі засвідчує нерозслідовний і суперечливий характер процесу аграрних реформ в Україні. Особливо це стосується питання приватизації майна і землі у сільському господарстві (додаток 1).

Визнаючи беззастережну необхідність приватизації в принципі, ми повинні розглянути і проаналізувати її хід в основних деталях на практиці. Першим і, очевидно, визначальним кроком на шляху приватизації у сільському господарстві є паювання.

Юридичною основою процесу паювання майна сільськогосподарських підприємств є Закон України "Про колективне сільськогосподарське підприємство", а також цілий ряд підзаконних актів і положень, які в основному мають рекомендаційний характер.

Аналіз процесу проведення майнового паювання у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області засвідчив, що на початок 1996 року близько 95 сотків їх загальної кількості вже завершили майнове паювання. При цьому основна частина сільськогосподарських підприємств області здійснювала процес паювання беручи за основу не весь неподільний фонд, а лише ту його частину, що відображає вартість основних виробничих фондів, тобто врахування фондів соціально-культурного призначення, а також оборотних фондів підприємств.

Так, у селянській спілці "Дніпро" Тербовлянського району майнове паювання проводилося за уточненою нами методикою поданою у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 Розрахунок частини власних основних виробничих фондів, які спрямовуються на формування пайового фонду в селянській спілці "Дніпро" Тербовлянського району

N п/п	Вихідні та розрахункові параметри для обчислення базового пайового фонду	Сума, тис. крб.
1.	Вартість основних виробничих фондів станом на 1.01.1991 року (ОФ).	2905
2.	Сума зносу основних виробничих фондів станом на 1.01.1991 року (ЗоФ).	862
3.	Заборгованість по довготермінових позиках банку станом на 1.01.1991р., яка одержана на введення основних виробничих фондів (ЗПд).	86
4.	Заборгованість по короткотермінових позиках банку, одержаних на введення в дію основних виробничих фондів (ЗПк).	-
5.	Сума довготермінових кредитів банку, списаних за рішенням уряду (СДК).	699
6.	Сума основних виробничих фондів, введених у дію за рахунок держбюджету (ОФдб).	-
7.	Сума основних виробничих фондів, введених в дію за рахунок паїв інших підприємств і організацій, а також одержаних безкоштовно (ОФп).	-
8.	Всього власних основних виробничих фондів, які можуть бути використані на формування пайового фонду (ОФп).	1258
9.	Базовий пайовий фонд (ПФб).	755

Дана методика включає відповідні етапи, першим з яких є визначення базового пайового фонду. Розмір власних виробничих основних засобів, які можуть бути використані на формування пайового фонду визначається шляхом

мання від вартості основних виробничих фондів таких зносу основних виробничих фондів; заборгованості по коротермінових і довготермінових позиках банків, одерж під введення в дію основних виробничих фондів; довготермінових кредитів списаних за рішенням уряду; основних виробничих фондів, введених в дію за рахунок бюджету; основних виробничих фондів, введених в дію за рахунок інших підприємств.

Наступним методологічним кроком процесу паювання підприємства є визначення розміру індивідуального заробітку кожного працівника і обчислення на його основі величини індивідуального майнового паю. З цієї метою виходиться базовий фонд оплати праці в цілому по господарству і кожному колгоспнику зокрема за конкретний рік, який характеризує трудову участь у створенні май-

Розрахункова величина індивідуального майнового паю, припадає на один зароблений карбованець визначається без співвідношення суми базового пайового фонду до базового фонду оплати праці. Загальний розмір індивідуального паю обчислюється шляхом перемноження заробленої суми індивідуального заробітку на розрахункову величину майнового паю, яка припадає на один карбованець оплати праці в цілому по господарству. У випадку виходу працівника із складу колективного господарства з метою ведення селянського (фермерського) господарства, ділення йому майнового паю проводиться у визначеному співвідношенні. Наприклад, в селянській спілці "Дніпро" Дніпропетровлянського району це співвідношення складає: 80% - основними засобами; 20% - оборотними фондами. Така пропорція відображає реальне співвідношення, яке склалося в цілому по господарству.

Для ведення обліку пайових відносин кожному члену спілки в бухгалтерії відкривають особовий рахунок, а на нього видають розрахункову книжку.

Сума приросту індивідуального паю визначається виходом з суми приросту основних фондів, а також розміру індивідуального вкладу кожного працівника. В кожному розкритому господарстві формується дивідендний фонд, який використовується для виплати дивідендів власниками майнової частки за результатами роботи протягом року. В більшості господарств області використовується дві типові форми формування дивідендного фонду - залежно від рівня рентабельності і залежно від величини чистого прибутку. Так, у селянській спілці "Оришківська" Гусятинського району розмір дивідендного фонду складає 10% від величини одержаного господарством чистого прибутку. Окремі господарства області використовують прогресивну шкалу формування дивідендного фонду в залежності від рівня рентабельності виробництва. Ми погоджуємося з думкою академіка В.В.Юрчишина про те, що "...майнові паї ще не набули свого соціально-економічного значення і, можливо, в недалекому періоді не відіграватимуть помітної ролі. Тому, розвиваючи, поглиблюючи майнові відносини, основну увагу потрібно зосередити..." на більш дійових і надійних земельних відносинах (паюванню і приватизації землі) [96.-С.63].

Стосовно паювання землі можна сказати, що цей процес в сільськогосподарських підприємствах області, як і в Україні в цілому йде повільніше. В першу чергу це зумовлено не досконалістю і суперечливістю законодавчої бази щодо регулювання земель. Реальною законодавчою основою діючих сьогодні в області змін у сфері земельних відносин є такі законодавчі акти, як Земельний Кодекс Ук-

ни і Закони "Про власність", "Про колективне сільськогосподарське підприємство", "Про селянське (фермерське господарство)", "Про форми власності на землі", "Про підприємництво", а також Укази Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва" та "Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям".

Згідно встановленого порядку індивідуальному паюванню земель повинна передувати передача земель у колективну власність сільськогосподарських підприємств. Станом на 1 лютого 1996 року в цілому по області близько 92 відсотків сільськогосподарських підприємств одержали акт про передачу земель у колективну власність. В тому числі, сільськогосподарські підприємства таких районів, як Березівський, Борщівський, Лановецький, Підволочиський, Тлумацький, Терехівський, Тернопільський і Шумський повністю провели передачу земель у колективну власність. В той же час, в окремих районах області цей процес повільно затримується. Так, у господарствах Бучацького, Млинецького і Козівського районів землю у колективну власність одержали лише 70%, 90% та 23% їх загальної кількості.

Потрібно відзначити, що в Україні існують принципово різні способи вирішення проблеми паювання земель. Так, на півдні, згідно рішення держадміністрації паювання земель проводиться без передачі земель у колективну власність. Практично аналогічна ситуація склалася також в Івано-Франківській області.

В процесі проведення майнового і земельного паювання сільськогосподарських підприємствах Тернопільської об-

ті виявилися такі основні недоліки: по-перше, сама
я "гуманної" приватизації несе в собі досить відчутний
олік - підприємство, яке належить усім, по суті не на-
ить нікому, навіть при умові, що вона персоніфікована;
рвною ж причиною цього є те, що власність рядових
цівників далеко не завжди є ефективним спонукальним
тивуючим) механізмом, оскільки, інтереси останніх обме-
ться гарантіями зайнятості і заробітку; по-друге, на
дях досить широкого застосування набула вульгарна
ктика формального декларативного паювання майна і
ці, особливо, якщо вона підсилена об'єктивними чи
'єктивними перешкодами щодо реальної реалізації закон-
о права приватної власності на майно і землю; по-
те, протягом останніх кількох років в області досить
дчутна тенденція до подрібнення господарств, розподілу
майнових і земельних ресурсів; по-четверте, масові
оцеси приватизації шляхом "персоніфікації" власності
сять латентний характер, а значить не приносять для
льності працюючих відчуття реального господаря;

Окремої і особливої уваги в контексті трансформації
мельно-майнових відносин займає інститут фермерства.
ряд з відносно традиційними для нас формами колективно-
ведення сільського господарства, фермерське gospodar-
во володіє рядом суттєвих переваг: по-перше, фермерське
сподарство є найбільш прийнятним з точки зору поєднання
обистих і загально-виробничих інтересів, оскільки
терси фермера як підприємця і, як окремого індивіда
актично збігаються; по-друге, фермерське господарство
нерує консолідуючі умови життя, мету та інтереси всіх
енів фермерської сім'ї; по-третє, фермерська форма ве-
ння господарства в найбільш повній мірі відповідає при-
дному устрою сільської общини і сільському способу жит-

по-четверте, інститут фермерства, разом з правом приватної власності на землю, є беззастережною гарантією продуктивного використання і збереження землі.

Станом на 1.01.1996 року в Тернопільській області існувало 752 селянських (фермерських) господарства (додаток 22). При цьому для нашої області є властивою територіальна неоднорідність розміщення фермерських господарств. Так, у Тернопільському та Борщівському районах нараховано відповідно 125 та 105 фермерських господарств, в той час, як у Заліщицькому, Лановецькому і Млинівському районах їх лише по 14. Більшість фермерських господарств області мають чітко зорієнтований виробничий процес на вирощування рослинницької продукції, тваринництво через низьку рентабельність (збитковість) з практично натуральний характер і, крім того, в динамічно-статистичних показниках майже не відображається. Найкращі високі результати саме у рослинницькій галузі за останній рік добилися такі фермери, як Томич О. (Заліщицький район), фермерське господарство "Вікторія" Борщівського району, фермерське господарство "Айова" Лановецького, фермер Гаврилишин О. Тернопільського району та інші.

Проблеми інституту фермерства в наших умовах мають характер не тільки як традиційних, так би мовити, суто аграрно-господарських проблем (диспаритет цін, проблеми матеріально-технічного постачання і т.ін.), так і дисциплінарних, чисто фермерських, обумовлених ментальністю і звичками сільських жителів. Згідно статистичних даних станом на 1.01.1996р. середній загальний розмір селянського (фермерського) господарства в Україні складає біля 1 га. Проведені нами розрахунки свідчать, що середній розмір селянського (фермерського) господарства у Тер-

пільській області складає 15.3 га. Причому, тут, також має територіальної однорідності. Такі райони області, Лановецький, Шумський і Збаразький мають середній розмір фермерського господарства відповідно на рівні 13.3, 26.7 і 24.8 га відповідно, що відчутно перевищує середньообласний показник. Разом з тим, у Тербовлянському, Тернопільському і Бережанському районах аналогічний показник складає відповідно 10.2, 10.4 та 11.1 га. Досвід же Сполучених Штатів свідчить, що якщо в 1940 році в країні налічувалося біля 6 млн. Фермерів, а середній розмір їх земельних наділів складав 67 га, то вже в 1990 році таких господарств було лише 2.1 млн. а їх середній розмір зріс у 2.5 раза і становив вже 185 га. В даному випадку ми маємо незаперечну стійку тенденцію до укрупнення фермерських господарств, в той же час " майже 3/4 американських ферм - невеликі сімейні, на кожну з яких у середньому припадає близько 18 га орних земель, 1.5 трактора, вантажний автомобіль та 1.1 постійного працівника (включаючи сам господар). У Голландії кожна ферма має у своєму складі в середньому 15.4 га сільськогосподарських угідь, у Фінляндії - 48 га (у тому числі 13 га орних), у Данії - 16 га, у Франції - 28 га, у Великобританії - 65 га" [0.-С.14].

Найбільша кількість існуючих нині фермерських господарств Тернопільської області (301 господарство), або 0.7% їх загальної кількості мають розмір земельних ділянок від 4 до 10 га (табл. 3.2).

Найявна на сьогоднішній день в Україні тенденція поляризації сільськогосподарської техніки призначена для великих полів розміром щею 80-100 гектарів. Практично всі чудово розуміють перевагу великого землекористування. Яким же чином бути з фермерами? За літературними даними

..витрати на обробіток 1 га землі у фермерському господарстві зростають у 3-7 разів при вирощуванні зернових і 5-10 разів - просапних культур... Звідси випливає висновок: необхідне наукове обґрунтування технічної концепції комплексної мехенізації фермерських господарств" 10.-С.71]. Дана проблема в подальшому буде визначати тездатність фермерських господарств. Зростання продуктивності фермерських господарств можливе лише за умови, ли їхня продукція буде дешевшою (за собівартістю) за , що виробляється у колективних і державних господарств- х.

блиця 3.2 Розподіл селянських (фермерських) господарств Тернопільської області по розміру земельних наділів (станом на 1.01.1995р.)

Площа наділу, га	Кількість господарств	Питома вага в загальній к-сті г-в, %
до 3	100	14.9
від 4 до 10	301	44.7
від 11 до 20	134	19.9
від 21 до 30	52	7.7
від 31 до 40	24	3.6
від 41 до 50	60	8.9
від 51 до 100	-	-
більше 100	2	0.3
Всього	673	100

На нашу думку, розмір фермерського (і не лише його) сподарства повинен визначатися комплексом факторів, які в'язані між собою тісними причинно-наслідковими 'язками. До числа визначальних з них потрібно в першу ргу віднести такі, як природно-кліматичні умови, склад родючість ґрунтів, рівень землезабезпеченості в гіоні, виробничий напрямок і спеціалізація, наявність сурсного забезпечення і платоспроможного попиту на ви- блену продукцію і т.д.

Таким чином, якщо узагальнити вище сказане, то можна азати, що для розвитку фермерства в Україні з точки зо-

ого суспільної корисності та ефективності властиві основні недоліки:

- низький рівень товарності і практично натуральний характер більшості фермерських господарств;
- низький рівень агротехніки і культури землеробства;
- зниження продуктивної родючості землі;
- не завжди достатній рівень спеціальної освіти фермерів;
- нераціональне використання наявної (потужної) сільськогосподарської техніки;
- обмежений, порівняно з традиційними організаційними формами розмір виробничих і фінансових ресурсів;
- залежність фермера від державних та господарських органів управління;
- відсутність реальної можливості для проведення селекційної, селекційної і конструкторської роботи.

Переваги самого інституту фермерства в наших умовах виявляються на практиці у проблемі кожного окремого фермера, з якими він залишається наодинці. В першу чергу ці проблеми виникають навколо питань матеріально-технічного забезпечення і набувають форми своєрідного паразитичного біоосу з колгоспно-радгоспною системою і її залишками.

На нашу думку, в найближчій перспективі можна очікувати значного розширення таких типів фермерських господарств, як: сімейні, тобто ті, які будують свою виробничогосподарську діяльність при участі лише членів родини; міжсімейні, ті які сформуються шляхом спільного виробничого використання майнових і земельних ресурсів окремих селянських сімей чи родин; кооперативні об'єднання фермерських господарств.

Кінцевим формальним проявом процесів приватизації і державлення у сільському господарстві є виникнення на місці традиційних сільськогосподарських підприємств (колгоспів, радгоспів) принципово нових для нас форм і типів сільськогосподарських формувань. Так, станом на 1 жовтня 1996 року в Тернопільській області нараховувалося 50 сільськогосподарських підприємств всіх форм, в тому числі, 243 селянські спілки (19.2%), 151 колективне сільськогосподарське підприємство (12.0%), 24 колективних господарства (1.9%), 26 аграрно-акціонерних господарств (2.1%), 17 агрофірм (1.3%) і т. д. (додаток 23). Зважаючи на те, що проблеми ефективності роботи фермерських господарств, порівняно з традиційними формами сільськогосподарських підприємств ми вже розглядали (табл. 2.26 і 2.27), ми провели вибірковий аналіз ефективності роботи різних форм сільськогосподарських підприємств районів області (табл. 3.3).

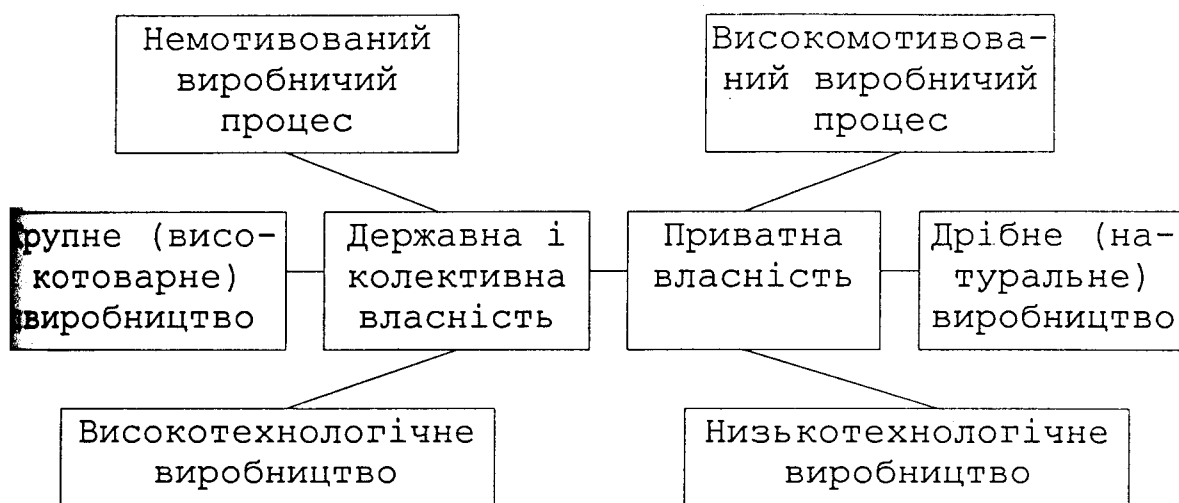
Таблиця 3.3 Розподіл сільськогосподарських підприємств за організаційними формами і ефективністю роботи за результатами господарювання у 1995 році

Назва району	Господарства, які за результатами господарювання у 1995 році мали виробничо-фінансові показники:			
	Найвищі у районі		Найнижчі у районі	
	Назва	Орг. ф-ма	Назва	Орг. ф-ма
Бережанський	Урманська	с/с	Хлібороб Україн.	с/с
Ворщівський	Дністрове	ксп	Бабинський	к-п
Вучацький	ім. Т. Шевченка	с/с	Жирналини	с/с
Гусятинський	Нива	с/с	Товстенська	с/с
Заліщицький	Галичина	с/с	Єдність	с/с
Збаразький	Вільне життя	с/с	Нива	с/с
Зборівський	ім. Т. Шевченка	к-п	ім. Купчинськ.	к-п
Козівський	Слава	ксп	Діброва	ксп
Кременецький	ім. Б. Хмельницьк.	к-п	ім. Л. Українки	к-п
Лановецький	Горинь	агрофірма	Ювілейний	к-п
Монастирський	ім. Дворського	с/с	Яргорівська	с/с
Підволочиський	Україна	ксп	Вільна Україна	ксп
Підгаєцький	Нива	с/с	Литвинівська	с/с
Теребовлянський	Іванівський	ксп	Мир	ксп
Тернопільський	Дружба	ксп	Відродження	к-п
Чортківський	Золота нива	к-п	Ягільницький	кінзавод
Шумський	Колос	ксп	Промінь	ксп

Дані таблиці 3.3 показують, що серед господарств області, які за результатами діяльності у 1995 році мали найвищі і найнижчі фінансово-економічні показники, питома вага окремих груп практично співмірна з їх питомою вагою в загальній структурі чисельності сільськогосподарських підприємств. Серед господарств, які мають найвищі, а також найнижчі показники за 1995 рік, 41.2% займають селянські спілки, при їх питомій вазі у загальній чисельності сільськогосподарських підприємств 47.8%. При цьому необхідно констатувати, що однозначної корелятивної залежності між формами сільськогосподарських підприємств та рівнем економічної ефективності їх діяльності немає. На нашу думку, таку ситуацію варто розцінювати як пряме відображення недосконалості і незавершеності процесів роздержавлення і приватизації у сфері сільськогосподарського виробництва. Іншими словами, переважна кількість сільськогосподарських підприємств області змінивши зовнішню форму організації виробничо-технологічного процесу, ще не внесли кардинальних змін у його суть, перейшовши до цього формально, а часто і формально-відповідально. В кінцевому підсумку можна сказати, що нездатність різних організаційних форм і їх конкурентоспроможність буде виявлятися насамперед через можливість реалізувати особисті (приватні) інтереси працюючих.

Оскільки процес паювання майна і землі в більшості випадків є здійсненим фактом і не підлягає зміні в силу своєї завершеності, на нашу думку сьогодні потрібно значно більше уваги надавати так званім післяприватизаційним проблемам і регулюванню та вдосконаленню започаткованих процесів. Разом з тим, практичний досвід проведення реформ у сільськогосподарських підприємствах Тер-

льської області засвідчує, що процес приватизації сільськогосподарських підприємств супроводжується цілим комплексом складних, суперечливих і проблематичних явищ. Цей спектр розглянутих вище реформаторських проблем в сільському господарстві можна концентровано виразити схемою (мал. 3.1).

Мал. 3.1 Головні ознаки державної (колективної) та приватної форм власності для умов сільськогосподарських підприємств України.

Головне завдання післяприватизаційного етапу реформування земельно-майнових і виробничих відносин виходячи наведеної схеми, полягає в розробці (формуванні) на різних рівнях заходів, які повинні об'єднати потенційно низьку технологічність колективного з високою вмотивованістю приватного господарювання.

Для практичного поєднання переваг приватної власності і колективної форми господарювання необхідно забезпечити повне і реальне (без обмежень) право кожного пайовика щодо виходу із складу сільськогосподарського підприємства з виділенням йому майнового та земельного пакету при умові негайного їх залучення до господарського обороту. Найбільш прийнятною формою взаємовідносин є спільна рента земельних і майнових паїв як селянськими (фермерськими) господарствами, так і традиційними колек-

вними сільськогосподарськими підприємствами. У зв'язку з цим нами були розроблені і апробовані в окремих сільськогосподарських підприємствах області (селянська спілка "Ліщинці" Бучацького району, селянська спілка Мічуріна Козівського району) конкретні пропозиції щодо укладання післяприватизаційних процесів у сільськогосподарських підприємствах області на основі угоди про оренду землі (земельного паю) і угоди про оренду майна (майнового паю) (додатки 24 і 25).

Таким чином, розгляд комплексу проблем реформування сільськогосподарського виробництва в області і рослинницької галузі зокрема дозволяє зробити такі узагальнюючі висновки: 1) паювання майна і землі з можливістю їх відчуження і подальшою передачею в оренду з однієї сторони не позбавляє традиційні сільськогосподарські підприємства їх відносно високої технологічності, а з іншої, робить працю вмотивованою і більш продуктивною, крім того, кожен працівник має реальне, а не фетишизоване право відчувати себе власником земельного і майнового паю; збільшення розмірів фермерських господарств за рахунок оренди майнових і земельних паїв сприяє росту рівня його технологічності і конкурентоспроможності.

В даному сенсі оренда, як організаційна форма ведення виробництва в сільському господарстві виглядає вигідною, оскільки, як правило, дозволяє зберегти цілісність і розміри традиційних сільськогосподарських формувань. Безсумнісно, на сьогоднішній день оренда себе не вичерпала і, очевидно, в найближчій перспективі не вичерпає, про що свідчить досвід економічно розвинутих країн, де значна частина фермерів орендує землю. Саме оренда дає найбільш реальну можливість в наших умовах наповнити ідею фермерства і реформування сільського господарства взагалі

існо новим змістом, хоча й не виступає в якості безза-
вальної альтернативи.

Організаційно-технологічні заходи по зміцненню і раціональному використанню виробничого потенціалу рослинництва

Вивчення і аналіз діяльності різних форм
сільськогосподарських підприємств, проведені нами у
передньому параграфі довели, що в сьогodнішніх умовах
не існує однозначної корелятивної залежності між
організаційно-правовими формами підприємств та
ефективністю їх роботи. Це зумовлено тим, що при своїй
внутрішній різноманітності, переважна більшість
сільськогосподарських формувань області не має якісно
високого змістовного наповнення. Іншими словами, рівень
ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств
лежить не стільки від їх організаційних форм, скільки
від специфіки і характеру суто організаційно-
технологічного процесу в кожному окремо взятому
сільськогосподарському підприємстві не залежно від його
форми. Саме тому, організаційно-технологічні аспекти
діяльності сільськогосподарських підприємств у галузі
рослинництва і є предметом нашого подальшого розгляду.

Загальновідомо, що основним компонентом згаданого
процесу є безперечно стан і якість технологічності
виробництва (виросування) сільськогосподарських культур
розуміють, як правило, систему послідовно здійснюваних продуктивних (виробничих)
операцій і операцій зорієнтованих на виросування певних
сільськогосподарських культур. Оцінивши якісний стан
основних виробничих чинників рослинництва та характер їх
раціонального використання у сільськогосподарських

підприємствах області можна прийти до цілком логічного висновку про те, що вже сьогодні існує об'єктивна необхідність пошуку нових і реальних шляхів розв'язання вглянутих проблем. Цілком зрозуміло, що за такої ситуації екстенсивні методи підвищення продуктивної здатності галузі вичерпали себе практично в повній мірі, тому, іншого шляху, крім інтенсифікації використання наявного потенціалу практично не існує. У зв'язку з цим вважаємо, що концептуальні засади інтенсифікації були втрачені вже достатньо давно. На сьогоднішній день вони виявилися практично непридатним як мінімум по двох причинах: по-перше, сучасний стан виробничого потенціалу ніяк не може забезпечити належний рівень інтенсивності ведення господарства; по-друге, сама суть первісної ідеї інтенсифікації носила практично допінговий, а тому і шкідливий характер щодо землі. Тому, говорячи про необхідність інтенсифікації рослинництва, потрібно насамперед визначити її сучасне змістовне наповнення. Що повинні собою являти сьогодні сучасні інтенсивні технології вирощування окремих сільськогосподарських культур? З однієї сторони, на нашу думку, це безперечно досконала система машин, високоврожайні сорти сільськогосподарських культур, наукововиважена система обробітку ґрунту і внесення органічних та мінеральних добрив, висока культура землеробства і технологічна дисципліна. З іншого боку, сучасні технології вирощування сільськогосподарських культур повинні відповідати найвищим екостандартам, тобто сприяти відродженню і підвищенню продуктивної здатності землі, як унікального і незамінного виробничого біогеоценозу.

Вивчення досвіду роботи передових сільськогосподарських підприємств області (агрофірма

оділля" Тернопільського району, фермерське господарство "Айова" Лановецького району та ін.) засвідчило, що навіть у таких складних економічних умовах господарства знаходять реальну можливість для нарощування обсягів виробництва рослинницької продукції за рахунок підвищення урожайності сільськогосподарських культур. Так, фермер В. Гусар (господарство "Айова" Лановецького району Тернопільської області) протягом 5 років частково використовує безвідвальний спосіб обробітку ґрунту, який збільшує ущільнюваність ґрунту, запобігає його ерозії, а також дозволяє зменшити енерго- і матеріаловитрати на вирощування сільськогосподарських культур. Крім того, досвідчано себе зарекомендувало використання частини добрив цукрових буряків як сидеральні добрива. В окремих господарствах області у якості зелених добрив використовують проміжні культури (гірчиця біла, редька польська, ріпак). Використання в цих же цілях бобових культур не зовсім виправдано, оскільки вони в основному використовуються для вирішення проблеми білкового дефіциту. Звертають на увагу, на нашу думку, і так звані альтернативні системи землеробства та біотехнології виробництва гумусу і т.д. Варто зауважити, що в умовах низької забезпеченості господарств області мінеральними добривами відносно непогано зарекомендувало себе локальне внесення добрив разом із сівбою.

Таким чином, досвід передових сільськогосподарських господарств а також проведені нами розрахунки засвідчили, що широке застосування напрацьованих індустріальних технологій вирощування сільськогосподарських культур в комплексі з іншими ґрунтозахистними заходами та біотехнологіями, а також використання наявних місцевих добрив (гній, гноївка, сапропелі, торфокомпости, сидерати

т.ін.) дасть реальну можливість вже найближчим часом
 значно підвищити рівень продуктивності рослинництва у
 сільськогосподарських підприємствах області. У
 відповідності з Національною програмою розвитку
 сільськогосподарського виробництва України на 1996-2005
 роки, нами обґрунтовані основні параметри обсягів
 перспективного виробництва продуктів рослинництва у
 сільському господарстві Тернопільської області
 (табл.3.4).

Таблиця 3.4 Проект виробництва продукції рослинництва в
 сільськогосподарських формуваннях Тернопільської області

Показники	1991-	Проект	
	1995 рр. фактично	2000 рік	2005 рік
врожайність, ц/га:			
- зернові	32.2	37	44
- цукрові буряки	240	280	350
- картопля	112	130	180
- овочі	126	150	200
валова продукція			
сього , млн.крб:	1218.5	1400	1700
в т.ч. землеробства	629.3	720	870
валове виробництво, тис. тонн:			
- зерна	1227.5	1410	1670
- цукрових буряків	2218.1	2440	3000
- картоплі	730	840	900
- овочів	115.7	140	180

За нашими розрахунками валове виробництво зерна в
 області до 2005 року можна довести до 1670 тис. тон, або
 збільшити його проти досягнутого (середньорічного за
 1991-1995рр.) рівня майже в 1.4 раза, цукрових буряків до
 3000, або в 1.35 раза більше базового рівня, картоплі -
 900, або в 1.23 раза, овочів - 140 тисяч тон, або
 відповідно в 1.56 раза більше, ніж у середньому за період
 1991-1995рр. При цьому врожайність зернових у середньому

області буде становини 44 ц/га, цукрових буряків - 350 ц/га, картоплі - 180 ц/га, а овочів - 200 ц/га.

Для забезпечення виконання проектних завдань передбачається:

- здійснити систему економічних, організаційно-методичних, земельпорядних, агро- і гідротехнічних, агрономічних, селекційних та селекціонерських заходів зорієнтованих на сповільнення біологічних процесів та створення гармонійної екологічної системи;

- широко запровадити у процес масового виробничого використання ресурсозберігаючих та безвідходних технологій;

- задоволення потреб виробництва в органічній речовині проводити за рахунок нарощування виробництва компостів, гноївки, соломи, біогумусу, місцевих запасів органічних речовин, поживних решток;

- відновити (встановити) екологічно обгрунтованого рівня відношення площ різних сільськогосподарських угідь (паші, сіножаті, посівів багаторічних трав, пасовищ), а також повітряних і водних ресурсів.

Виконання визначеної програми розвитку рослинництва повинно здійснюватися на міцній і збалансованій технічній основі. Національна програма розвитку сільськогосподарського виробництва України на 1996-2005 роки передбачає, що поповнення парку тракторів, сільськогосподарських машин і обладнання згідно технічної потреби здійснюватиметься з використанням потужностей діючої товаропровідної мережі АПК, а підтримання технічної готовності наявного парку машин і обладнання шляхом організації сервісу ремонтно-обслуговувальних підприємств при безпосередній участі заводів-виробників. За нашими розрахунками, проектний рівень продуктивності

інницьких галузей може бути досягнутий при умові, що му ж 2000 р. загальна чисельність тракторів складе) шт., в тому числі 5240 тракторів загального значення і 8350 універсальних просапних тракторів, а к 4000 зернозбиральних комбайнів, 1265 озбиральних комбайнів і т.д. (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 Проект техніко-технологічного забезпечення сільськогосподарського виробництва Тернопільської області

	1995 р.	2000 р.	2005 р.
Всього тракторів	12742	14000	15410
з них: тракторів загального призначення	4768	5240	5800
з них: Т-130, Т-100, Т-170	37	41	45
К-700, К-700А, К-701	117	120	125
Т-150	1653	1820	2100
ДТ-75, Т-74	1106	1215	1340
Т-150К	1795	1975	2150
універсальних просапних тракторів	7816	8350	9490
з них: Т-70В, Т-54В	28	30	35
Т-70С	1775	2000	2200
МТЗ всіх модифікацій	2206	2450	2720
ЮМЗ всіх модифікацій	2129	2400	2650
Т-40 всіх модифікацій	820	840	900
Т-25 всіх модифікацій	410	440	455
зернозбиральних комбайнів	3627	4000	4200
кукурудзозбиральних комбайнів	336	350	365
сормозбиральні комбайни	1371	1500	1650
сурякозбиральні комбайни	1150	1265	1400
картоплязбиральні комбайни	346	380	410

Однією з дієвих форм розв'язання проблем організаційно-технологічної реформації рослинництва, на нашу думку повинен стати лізинг (від англійського *leasing* - аренда). Таку форму взаємних стосунків між виробником сільськогосподарських машин та їх споживачами ми можемо вважати своєрідною формою інвестування сільськогосподарського виробництва, що надзвичайно важливо в умовах недостатньої забезпеченості кредитними ресурсами. Досвід залучених Штатів Америки доводить, що обсяг лізингових

ацій сягає приблизно третини загальної маси рішних інвестицій. В Італії та Великобританії логічний показник складає відповідно 12 та 22 сотки. В США, Канаді та ряді інших кран світу оренда прокат сільськогосподарської техніки є найбільш табельним видом діяльності вже згаданих ділерських підприємств. Так, складаючи близько 10 відсотків ального обсягу наданих послуг, даний вид діяльності ерських підприємств приносить їм близько половини всіх бутків. Досвід роботи вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції доводить, що в наших вах виправдовує себе, як оперативний, так і фінансовий инг причому не лише вітчизняної, але й імпортої сільськогосподарської техніки, оскільки це дає реальну ливість для досить динамічного підвищення якості і одуктивності праці. Так, за спостереженнями фахівців, юристання в процесі збирання зернових комбайна Джон дозволяє за рахунок скорочення втрат збільшувати жайність зернових у середньому на 4-8 ц на кожному кттарі, що вже само по собі може виступати своєрідною рмою оплати додаткових витрат зумовлених орендою мбайна. Однак, говорячи про проблему використання в ших умовах сільськогосподарської техніки іноземного робництва, потрібно сказати, що ця проблема надзвичайно гатогранна і практично не може мати якогось одномірного рішення. Сьогодні зарубіжні виробники ільськогосподарських машин, тракторів, комбайнів і втомобілів представлені на світовому ринку такими ідомими фірмами, як Renault Agrikulture, John Derre, Fi- :agri, Massey Ferguson, Case IH, Ford New Holland, Deutz і ін. Проаналізувавши дану проблему ми прийшли до існовку про те, використання імпортої техніки в наших

рвах має цілий комплекс як позитивних, так і негативних моментів, а тому, підходити до вирішення даного питання глибоко надзвичайно виважено і ґрунтовно (мал. 3.2).

П е р е в а г и	Н е д о л і к и
Вища якість виконаних технологічних операцій.	1. Вищий рівень капіталомісткості машин, механізмів і обладнання (вища вартість придбання).
Як правило вищий рівень продуктивності праці.	2. Технологічна і експлуатаційна неосвоєність.
Менші втрати в процесі збирання врожаю	3. Відсутність професійно підготовлених спеціалістів по обслуговуванню техніки, машин і механізмів.
Економічність.	4. Відсутність системи спеціального сервісного, інформаційного та консультативно-обслуговування і його висока вартість.
Вища комфортабельність в процесі експлуатації.	

Мал.3.2 Порівняльна схема переваг і недоліків застосування в рослинництві імпоротної техніки (технології) порівняно з вітчизняною.

Окремо варто зауважити, що існує також проблема технологічної сумісності сільськогосподарської техніки ґрунтового виробництва і використовуваних в нас технологій. Так, загальновідомий комбайн Джон Дір, при своїй загальнотехнологічній привабливості, володіє для наших умов, досить відчутним недоліком - він не обладнаний подрібнювачем для збирання у причіп і опнувачем. За нашими підрахунками витрати на придбання дес-підбирачів, використання тракторів і т.д. складають лише третини вартості самого комбайна.

Науковий аналіз і практика стверджують, що тільки часна високопродуктивна техніка і раціональний технічний сервіс зможуть відродити економіку сільського господарства. Однак кількісні і якісні параметри цього

рвісу повинні бути різноманітними: від невеликих приватних фірм до міжгосподарських інженерно-технічних центрів, машинно-технологічних і прокатних станцій. Підвищення вартості та підвищення якості послуг може бути забезпечене лише в умовах конкуренції обслуговуючих підприємств при наявності ринку інженерно-технічних послуг.

Таким чином, здійснення цілого комплексу розглянутих ще організаційно-технологічних заходів створить хороші реальні передумови для підвищення рівня економічної ефективності вирощування сільськогосподарських культур.

3 Оптимізація структури виробництва в рослинництві

Світовий досвід розвитку агропромислового виробництва незаперечно доводить, що рівень продуктивного використання основних виробничих чинників залежить не тільки від якісного і кількісного змісту кожного окремого фактора сільськогосподарського виробництва, а й від співвідношення між ними. В повній мірі це стосується і рослинницької галузі сільського господарства.

Враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва, ми з впевненістю можемо сказати, що розв'язання проблеми підвищення ефективності виробництва в рослинницькій галузі практично не можливе без ув'язки з іншими галузями сільського господарства і з тваринництвом у першу чергу. Така ув'язка має організаційно-технологічну та економічну обумовленість.

Нами розроблені чотири адаптивні зональні моделі сільськогосподарських підприємств області з урахуванням усереднених виробничо-господарських та спеціалізаційних характеристик і параметрів. Такий підхід

побудови оптимізаційної моделі на нашу думку виправдані щонайменше з 4 міркувань: по-перше, адаптивні моделі зроблені не для абстрактних підприємств, а під відповідні типи їх зональної спеціалізації уможливають практичне використання; по-друге, сформована спеціалізація є довготривалим чинником, а тому її зміна є процесом доволі болісним, який вимагає зміни технології, обладнання, техніки та інвестицій; по-третє, використання індивідуалізованої моделі сільськогосподарського підприємства в умовах не достатньої розвинутості ринкових умов зменшило б її цінність, оскільки могло б виявитися непридатним для інших господарств; по-четверте, побудова "ідеальної" моделі в умовах збитковості тваринництва і відсутності державного замовлення на продукцію даної галузі неминуче призвело б цілком логічного з точки зору тематики результату - виключення з оптимального плану підприємств, які мають від'ємне значення, а значить - до закриття власне тваринницької галузі, що абсолютно невиконувально вже з точки зору логіки.

Саме з цієї причини ми підійшли до формування математичної моделі нашої задачі не суто з позицій рослинницької галузі, а з точки зору економічно обгрунтованої спеціалізації виробничого процесу в цілому польськогосподарському підприємству і в розрізі виділених регіонів: Північної, Центральної, Західної і Південної. З цієї метою нами було усереднено (на основі даних за останні 5 років) цілий ряд ключових економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств таких, як середній розмір земельної площі, структура польськогосподарських угідь, чисельність працюючих, розмір і структура державного замовлення (державного кон-

акту), середні реалізаційні ціни¹, середня собівартість прибуток від реалізації одиниці продукції (додатки 26, 31, 34-37).

Економіко-математична модель задачі.

Індекси: i - товарні сільськогосподарські культури; r - кормові культури; e - види кормів; j - статеві-вікові групи; k - ресурси; m - групи товарних культур, по яких нують контрактні зобов'язання; l - групи товарних або кормових культур; p - поживні речовини; μ - групи кормів;

Множини: I - товарні культури; R - кормові культури; E - групи худоби; K - ресурси; I_1 - підмножина товарних культур; R_1 - підмножина кормових культур; E_μ - підмножина кормів;

Техніко-економічні коефіцієнти: S - площа наявної ділянки; a_{ik} - витрати k -го ресурсу на 1 га i -ї товарної сільськогосподарської культури; a_{rk} - витрати k -го ресурсу на 1 га r -ї кормової культури; a_{jk} - витрати k -го ресурсу на 1 голову худоби j -ї статеві-вікової групи; A_k - наявний запас k -го ресурсу; α'_l, β'_l - мінімальні і максимально можливі площі посіву товарних культур l -ї групи у відповідності із сформованою структурою посівних площ та сівознами; α'_R, β'_R - мінімальні і максимально можливі площі посіву кормових культур у відповідності із сформованою структурою посівних площ та сівознами; $\gamma_j^{\min}, \gamma_j^{\max}$ - відповідно мініимально і максимально можливі

¹ Величина таких показників, як собівартість, реалізаційна ціна і розмір одержаного прибутку усереднені за останні 3 роки і у зв'язку з високими інфляційними процесами за цей період обчислювалися з використанням довідкового еквіваленту за курсом АКБ УСБ.

γ_j^{μ} - вмісту p -ї поживної речовини у кормовому раціоні 1
 лоби худоби j -ї статеві-вікової групи; d_{rp} - вихід p -ї
 живної речовини з 1 га r -ї кормової культури; d_{ep} -
 іст p -ї поживної речовини в 1 ц e -го виду корму;
 $\gamma_j^{2,\mu}$ - відповідно мінімальна та максимальна питома вага
 і групи кормів; t_j - час перебування худоби у j -ї
 стеві-віковій групі; τ - середньорічний темп приросту
 голів'я; α_j - коефіцієнт вибракування; β_j - коефіцієн
 дходу; p_{j2} - вихід телят на 100 корів; p_{j3} - вихід телят
 100 нетелей; C_i - врожайність i -ї товарної культури; Q_m
 контрактне зобов'язання по m -й групі товарних культур;
 - середньорічний обсяг надою молока; Q_1 - контрактне
 зобов'язання по здачі молока; m_j - здавальна вага 1 голови
 худоби j -ї статеві-вікової групи; C_i - прибуток з 1 га i -ї
 варної культури; Z_r - витрати та обробіток 1 га r -ї
 ормової культури; C_j - середньорічний прибуток (збиток)
 від 1 голови худоби j -ї статеві-вікової групи.

Змінні величини: x_i - шукані площі посіву i -ї
 варної сільськогосподарської культури; x_r - площі
 осіву r -ї кормової культури; Z_j - поголів'я худоби j -ї
 стеві-вікової групи; x_k - додаткова потреба в k -му
 есурсі.

Критерій оптимальності - максимізація сумарної (по
 сьому господарству) величини одержаного прибутку:

$$\sum_{i \in I} C_i x_i - \sum_{r \in R} Z_r x_r + \sum_{j \in J} C_j Z_j \rightarrow \max \quad (3.1)$$

бмеження за наявною площею ріллі

$$\sum_{i \in I} x_i + \sum_{r \in R} x_r \leq S, \quad (3.2)$$

а використанням виробничих ресурсів

$$\sum_{i \in I} a_{ik} x_i + \sum_{r \in R} a_{rk} x_r + \sum_{j \in J} a_{jk} Z_j - x_k \leq A_k, \quad k = 1, 2, \dots, K \quad (3.3)$$

структурою посівних площ:

товарних культур

$$\alpha_{I_1}^l \leq \sum_{i \in I_1^l} x_i \leq \beta_{I_1}^l, \quad I_1 \in I, l = 1, 2, \dots, L_1 \quad (3.4)$$

кормових культур

$$\alpha_{R_1}^l \leq \sum_{r \in R_1^l} x_r \leq \beta_{R_1}^l, \quad R_1 \in R, l = 1, \dots, L \quad (3.5)$$

формуванням кормових раціонів годівлі худоби:

за забезпеченням худоби кожної статеві-вікової групи
живними речовинами не менше і не більше заданої
технічної норми

$$\gamma_{jp}^{\min} Z_j \leq \sum_{r \in R} d_{rp} x_r + \sum_{e \in E} d_{ep} x_e, \quad (3.6)$$

$$\gamma_{jp}^{\max} Z_j \geq \sum_{r \in R} d_{rp} x_r + \sum_{e \in E} d_{ep} x_e, \quad (3.7)$$

$p = 1, 2, \dots, P; \quad j = 1, 2, \dots, J$

за структурою споживання деяких груп або видів кормів
щодо кожної статеві-вікової групи

$$\gamma_j^{1,\mu} \leq \sum_{r \in R_\mu} d_{rp} x_r + \sum_{e \in E_\mu} d_{ep} x_e, \quad (3.8)$$

$$\gamma_j^{2,\mu} \geq \sum_{r \in R_\mu} d_{rp} x_r + \sum_{e \in E_\mu} d_{ep} x_e, \quad (3.9)$$

$$R_\mu \in R, \quad E_\mu \in E$$

а структурою тваринницької галузі:

) за співвідношення молодших і старших статеві-вікових
груп

$$\frac{Z_{j+1}}{t_{l+1}} \leq k_j \frac{Z_j}{t_l}, \quad (3.10)$$

e

$$k_j = \frac{\alpha_j + \beta_j + \tau}{1 - \alpha_{j+1} - \beta_{j+1}} \quad (3.11)$$

за співвідношенням між маточним поголів'ям і поголів'ям молодшої групи тварин

$$\frac{Z_{j_1}}{t_{l_1}} = \frac{p_{j_2}}{t_{l_2}} Z_{j_2} + \frac{p_{j_3}}{t_{l_3}} Z_{j_3} \quad (3.12)$$

виконанням договірних зобов'язань:

за товарними культурами

$$\sum_{i \in I_m} C_i x_i \geq Q_m, m = 1, 2, \dots, M \quad (3.13)$$

за тваринницькою продукцією

$$\sum_{j \in J_1} M_j Z_j \geq Q_1, \quad (3.14)$$

$$\sum_{j \in J_2} W_j Z_j \geq Q_2, \quad (3.15)$$

де
$$W_j = \frac{\alpha_j - \beta_j}{100} m_j \quad (3.16)$$

Обмеження за невід'ємністю змінних

$$x_i \geq 0; x_r \geq 0; Z_j \geq 0; \\ i \in I, r \in R, j \in J.$$

Інформаційне забезпечення і числова модель оптимізаційної задачі.

Основна частина інформаційного забезпечення поставленої оптимізаційної задачі подано в основному у табличній формі з врахуванням зональних відмінностей у процесі сільськогосподарського виробництва, які склалися протягом тривалого періоду часу (додаток 26). Крім наведеної у додатку 26 інформації для побудови числової оптимізаційної моделі використано також цілий ряд розрахунково-економічних і технологічних параметрів виробничого

цесу. Так, залучення додаткової робочої сили в напру-
ї періоди року вимагає додаткових матеріальних витрат
обсязі 600 тис. крб. за кожен додатково відпрацьований
ино-день не залежно від зони і періоду. Відносний
від соломи і зернових відходів по зернових культурах
дає відповідно 85 та 8 відсотків від їх валового ви-
ництва; кількість нетоварної картоплі - 20 відсотків
валового збору; кількість гички цукрового буряка скла-
60 відсотків валового виробництва; кількість одержа-
о жому і меляси складає 70 відсотків від загального їх
оду, одержаного від переробки зданого на цукрозавод
ряка; вартість додаткового залучення механізованих ре-
сів визначена в обсязі 1 млн. крб. за кожен людино-
ь механізованої праці; середньорічний темп приросту
олів'я ВРХ прийнято на рівні 5 відсотків; коефіцієнт
телу корів і нетелів складає відповідно 90 та 85
дсотків.

Враховуючи низькотоварний рівень свинарства у
льшості сільськогосподарських підприємств, середня роз-
хункова кількість свиней для спрощення математичної мо-
лі взята де-що умовно і не в повному обсязі пов'язана з
веденими в моделі обмеженнями.

У відповідності з наведеною вище постановкою задачі
наявним інформаційним забезпеченням для побудови
хідної числової моделі задачі наведемо наступну систему
інних величин:

група I - посівні площі товарних культур, га: x_1 -
ениця; x_2 - жито; x_3 - ячмінь ярий; x_4 - горох; x_5 -
ес; x_6 - картопля; x_7 - цукровий буряк; x_8 - овочі; x_9 -
чка; x_{10} - кукурудза на зерно;

група II - посівні площі кормових культур і окремих
угідь, га: x_{11} - озимі на зелений корм; x_{12} - ячмінь;

- овес; x_{14} - озимі зернові на фураж; x_{15} - кукурудза силос; x_{16} - кукурудза на зелений корм; x_{17} - однорічні трави на зелений корм; x_{18} - однорічні трави на сіно; x_{19} - багаторічні трави на зелений корм; x_{20} - багаторічні трави на сіно; x_{21} - кормовий буряк; x_{22} - природні покоті; x_{23} - природні пасовища;

група III - види кормів для тварин, ц: x_{24} - комбікорми; x_{25} - солома; x_{26} - відходи картоплі; x_{27} - пелюшки; x_{28} - сіно; x_{29} - силос гички цукрових буряків; x_{30} - жом; x_{31} - м'яса; x_{32} - зернові відходи; x_{33} - зернофураж; x_{43} - кормові коренеплоди;

група IV - поголів'я ВРХ, свиней і коней, голів: x_{34} - корови основного молочного стада; x_{35} - нетелі; x_{36} - подняк до 6 місяців; x_{37} - молодняк 6-12 місяців; x_{38} - подняк 12-18 місяців; x_{39} - молодняк 18-24 місяці; x_{41} - кількість свиней у господарстві; x_{42} - кількість коней у господарстві.

група V - вихід товарної продукції, ц: x_{45} - зерно пшениці; x_{46} - жито; x_{47} - ячмінь; x_{48} - горох; x_{49} - картопля; x_{50} - цукровий буряк; x_{51} - гречка; x_{52} - овочі; x_{53} - кукурудза; x_{54} - молоко; x_{55} - м'ясо ВРХ;

група VI - потреба у додаткових ресурсах: x_{56} - потреба у додаткових земельних ресурсах, га; x_{57} - потреба в азотних добривах, ц; x_{58} - потреба в фосфорних добривах, ц; x_{59} - потреба в калійних добривах, ц; x_{60} - потреба в органічних добривах, т; x_{62} - робоча сила всього, л/днів; x_{63} - робоча сила в період травень-червень, л/днів; x_{64} - робоча сила, липень-серпень, л/днів; x_{65} - робоча сила, вересень-жовтень, л/днів; x_{66} - додаткова потреба у механізованих ресурсах (тракторах) у I кварталі, л/днів; x_{67} - додаткова потреба у механізованих ресурсах (тракторах) у II кварталі, л/днів; x_{68} - додаткова потреба у ме-

зованих ресурсах (тракторах) у III кварталі, л/днів;
- додаткова потреба у механізованих ресурсах
(тракторах) у IV кварталі, л/днів;

група VII - додаткові змінні. x_{44} - додаткова змінна.
Використовуючи наведені вихідні дані, перейдемо до
формулювання задачі. Перша група обмежень регламентує викори-
стання наявних у господарстві земельних ресурсів. Перше
обмеження моделює використання у господарстві ріллі і має
таким чином вигляд:

$$C1: X_1+X_2+X_3+X_4+X_5+X_6+X_7+X_8+X_9+X_{10}+X_{11}+X_{12}+X_{13}+X_{14}+X_{15}+X_{16}+X_{17}+X_{18}+X_{19}+X_{20}+X_{21}-X_{56}+140X_{44}\leq 1302$$

Змінна X_{56} вказує на необхідну величину додаткового
придбання земельних ресурсів, при умові, що така не-
обхідність виникне. Коефіцієнт при змінній x_{44} показує
розрахункову величину необхідної площі ріллі для потреб
господарства і утримання робочих коней. Даний розрахунковий
коefficient використовується для спрощення числової мо-
делі, а тому наступні три обмеження фіксують конкретне
середнє значення чисельності свиней, робочих коней у
господарстві і додаткової змінної x_{44} :

$$C2: X_{44}=1; \quad C3: X_{41}=200; \quad C4: X_{42}=16$$

Наступні обмеження по площі сіножатей і пасовищ за-
раховуються з урахуванням потреб на утримання худоби у гро-
мадському секторі (додаток 26):

$$C5: X_{22}+20X_{44}\leq 55; \quad C6: X_{23}+25X_{44}\leq 60$$

Друга група обмежень передбачає використання основ-
них виробничих ресурсів у господарстві і визначає додат-
кову потребу господарств у цих ресурсах. Потребу у трудо-
вих ресурсах і механізованій праці визначаємо по окремих
кварталах найбільш напружених періодах року, а також у

ілому за рік. Загальнорічна потреба у трудових ресурсах-
аписується у такому вигляді (додаток 27):

$$\begin{aligned} 7: & 3.7X_1+3.2X_2+3X_3+4.9X_4+2.9X_5+68.5X_6+100.2X_7+ \\ & 82.3X_8+3.1X_9+41X_{10}+3.9X_{11}+2.9X_{12}+2.9X_{13}+3X_{14}+8.4X_{15} \\ & +8.1X_{16}+5.6X_{17}+4.3X_{18}+4.4X_{19}+4.1X_{20}+54.5X_{21}+2.6X_{22} \\ & +1.2X_{23}+42.3X_{34}+33.8X_{35}+36.2X_{36}+30.1X_{37}+28.4X_{38} \\ & +27.5X_{39}+30.8X_{41}+38.4X_{42}-X_{62} \leq 65473 \end{aligned}$$

Коефіцієнти при змінних у наведених обмеженнях озна-
ають нормативну вирату праці. Аналогічно проводяться
озрахунки по окремих періодах року: травень-червень
(C8); липень-серпень (C9); вересень-жовтень (C10):

$$\begin{aligned} C8: & .1X_1+.1X_2+.1X_3+.2X_4+.1X_5+23.1X_6+19.2X_7+19.3X_8+.1X_9+ \\ & 18.3X_{10}+2.9X_{11}+.1X_{12}+.1X_{13}+.2X_{14}+4.3X_{15}+3.7X_{16}+2.3X_{17}+ \\ & 2.1X_{18}+1.9X_{19}+2.4X_{20}+16.2X_{21}+.8X_{22}+.3X_{23}+7.3X_{34}+5.1X_{35}+ \\ & 5.9X_{36}+4.8X_{37}+4.6X_{38}+4.5X_{39}-X_{63}+5.2X_{41}+6.9X_{42} \leq 10912 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} C9: & 2X_1+1.9X_2+1.4X_3+3.1X_4+1.4X_5+3.1X_6+8.9X_7+22.5X_8+ \\ & 1.4X_9+1.6X_{10}+.3X_{11}+1.9X_{12}+1.7X_{13}+2X_{14}+3.1X_{15}+1.9X_{16}+ \\ & 2.2X_{17}+.8X_{18}+1.4X_{19}+X_{20}+1.3X_{21}+1.2X_{22}+.2X_{23}+7.4X_{34}+5.4X_{35}+ \\ & 6.2X_{36}+4.8X_{37}+4.6X_{38}+4.5X_{39}-X_{64}+5.1X_{41}+6.2X_{42} \leq 10912 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 10: & .4X_1+.4X_2+.3X_3+.4X_4+.3X_5+26.1X_6+55.7X_7+42.6X_8+ \\ & .4X_9+16.2X_{10}+.1X_{11}+.5X_{12}+.4X_{13}+.5X_{14}+.6X_{15}+X_{16}+ \\ & .2X_{17}+.3X_{18}+.2X_{19}+.2X_{20}+23.6X_{21}+.4X_{22}+.2X_{23}+7X_{34}+ \\ & 5.2X_{35}+6X_{36}+4.8X_{37}+4.6X_{38}+4.5X_{39}-X_{65}+5.1X_{41}+6.2X_{42} \leq 10912 \end{aligned}$$

Наступний блок обмежень моделює використання машин-
тракторного парку співмірно до необхідних обсягів ви-
робництва. Коефіцієнти при змінних означають нормативну
витрату механізованої праці на одиницю площі різних
сільськогосподарських культур з поквартальною розбивкою:
I квартал (C11), II квартал (C12), III квартал (C13), IV
квартал (C14).

$$\begin{aligned} C11: & .2X_1+.2X_2+.2X_3+.2X_4+.2X_5+.5X_6+.6X_7+.3X_8+.2X_9+.3X_{10}+.2X_{11}+ \\ & .2X_{12}+.2X_{13}+.2X_{14}+.2X_{15}+.2X_{16}+.2X_{17}+.1X_{19}+.1X_{20}+ \\ & .2X_{21}-X_{66} \leq 4800 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} C12: & 1.2X_1+1.1X_2+1.1X_3+1.2X_4+1.2X_5+2.3X_6+2.1X_7+1.9X_8+1.2X_9+ \\ & 2.3X_{10}+2.9X_{11}+2.3X_{12}+1.2X_{13}+1.3X_{14}+1.2X_{15}+1.2X_{16}+1.9X_{17}+ \\ & 1.2X_{18}+1.4X_{19}+1.1X_{20}+1.3X_{21}+1.2X_{22}-X_{67} \leq 7100 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} C13: & 2.5X_1+2.3X_2+2.4X_3+2.3X_4+2.4X_5+4X_6+2X_7+2.1X_8+2.3X_9+ \\ & 3.8X_{10}+.4X_{11}+.4X_{12}+2.1X_{13}+2.3X_{14}+2.3X_{15}+2.5X_{16}+1.1X_{17}+ \\ & 1.3X_{18}+1.2X_{19}+1.9X_{20}+1.4X_{21}+1.3X_{22}-X_{68} \leq 8000 \end{aligned}$$

$$C14: .2X_1+.2X_2+.2X_3+.2X_4+.2X_5+.3X_6+3.6X_7+1.5X_8+.2X_9+.2X_{10}+$$

$$.3X_{11}+.2X_{12}+.3X_{13}+.3X_{14}+.1.3X_{15}+.3X_{16}+.3X_{17}+.3X_{19}+.3X_{20}+1.2X_{21}-X_{69}\leq 3900$$

Третя група обмежень. Аналогічним чином формулюються обмеження по використанню мінеральних та органічних добрив: азотних (C15), фосфорних (C16), калійних (C17), органічних (C18). Коефіцієнти при змінних у наведених обмеженнях означають нормативну повидову витрату мінеральних добрив на одиницю площі в центнерах діючої речовини, а по органічних добривах - у тонах (додатки 28-31).

$$C15: .65X_1+.4X_2+.43X_3+.5X_4+.5X_5+.6X_6+.5X_7+.4X_8+.4X_9+.3X_{10}+.4X_{11}+.5X_{12}+.4X_{13}+.6X_{14}+.3X_{15}+.3X_{16}+.3X_{17}+.3X_{18}+.2X_{19}+.2X_{20}+.3X_{21}+.1X_{22}+.1X_{23}-X_{57}\leq 300$$

$$C16: .7X_1+.5X_2+.58X_3+.6X_4+.5X_5+.7X_6+.75X_7+.5X_8+.5X_9+.2X_{10}+.5X_{11}+.5X_{12}+.4X_{13}+.6X_{14}+.2X_{15}+.2X_{16}+.5X_{17}+.5X_{18}+.4X_{19}+.4X_{20}+.5X_{21}+.2X_{22}+.2X_{23}-X_{58}\leq 450$$

C17:

$$.35X_1+.3X_2+.3X_3+.4X_4+.3X_5+.4X_6+.55X_7+.4X_8+.4X_9+.2X_{10}+.3X_{11}+.3X_{12}+.3X_{13}+.3X_{14}+.1X_{15}+.1X_{16}+.3X_{17}+.3X_{18}+.3X_{19}+.3X_{20}+.3X_{21}+.1X_{22}+.1X_{23}-X_{59}\leq 220$$

$$C18: 20X_1+15X_2+10X_3+20X_4+10X_5+40X_6+30X_7+10X_8+10X_9+25X_{10}+15X_{11}+20X_{12}+18X_{13}+20X_{14}+25X_{15}+20X_{16}+10X_{17}+10X_{18}+10X_{19}+10X_{20}+20X_{21}+5X_{22}+5X_{23}-X_{60}\leq 20000$$

Четверта група обмежень описує зональну спеціалізацію господарств у рослинництві з урахуванням формованих сівозмін і типової структури посіваних площ окремих культур чи їх груп:

по зернових культурах (C19-C28) (додаток 26).

$$C19: X_1+X_2+X_3+X_4+X_5+X_9+X_{10}\leq 781;$$

$$C20: X_1+X_2+X_3+X_4+X_5+X_9+X_{10}\geq 521;$$

$$C21: X_1\leq 443; C22: X_1\geq 182;$$

$$C23: X_2\leq 91; C24: X_2\geq 26;$$

$$C25: X_3\leq 156; C26: X_3\geq 65;$$

$$C27: X_4\leq 130; C28: X_9\leq 65$$

по кормових культурах (C29-C33) (додаток 26).

$$C29: X_{11}+X_{12}+X_{13}+X_{14}+X_{15}+X_{16}+X_{17}+X_{18}+X_{19}+X_{20}+X_{21}\leq 521;$$

$$C30: X_{11}+X_{12}+X_{13}+X_{14}+X_{15}+X_{16}+X_{17}+X_{18}+X_{19}+X_{20}+X_{21}\geq 312;$$

$$C31: X_{21}\leq 91 C32: X_{15}+X_{16}\leq 156 C33: X_{15}+X_{16}\geq 52$$

по цукрових буряках (C34-C35):

С34: $X_7 \leq 260$; С35: $X_7 \geq 26$

по картоплі (С36) і овочах (С37, С38)

С36: $X_6 \leq 195$; С37: $X_8 \leq 39$; С38: $X_8 \geq 13$

Наступна (п'ята) група обмежень моделює систему на-
нення кормової бази тваринництва (по ВРХ) з врахуван-
середньої реальної продуктивності власного кормови-
ництва з урахуванням виходу побічної продукції (С39-
) (додаток 26):

С39: $X_{24} \leq 1725$;

С40: $32.5X_1 + 29X_2 + 24.4X_3 + 18.2X_4 + 23.1X_5 + 6.7X_9 + 24.4X_{12} +$
 $23.1X_{13} + 29.4X_{14} - X_{25} = 0$;

С41: $-21.5X_6 + X_{26} = 0$; С42: $X_{27} \leq 1827$;

С43: $25.5X_{18} + 27.9X_{20} + 22.1X_{22} - X_{28} = 0$;

С44: $-140.4X_7 + X_{29} = 0$; С45: $X_{30} \leq 14504$;

С46: $X_{31} \leq 932$;

С47: $3.1X_1 + 2.7X_2 + 2.3X_3 + 1.7X_4 + 2.2X_5 + .6X_9 - X_{32} = 0$;

С48: $28.7X_{12} + 27.2X_{13} + 34.6X_{14} - X_{33} = 0$;

С49: $-223.9X_{21} + X_{43} = 0$

Величина коефіцієнтів у правій частині обмежень С39,
, С45, С46 визначалася виходячи з таких логіко-
тематичних розрахунків: обсяг комбікормів ми обчислили
30% від зданого державі зерна; кількість потенційно
корового прегону складає 46.7% від загальної кількості
молочного молока; кількість потенційно
корового виходу жому та меляси складає 70% від їх реаль-
ного технологічного виходу, тобто, відповідно 70% та 4.5%
від залікової ваги зданої цукросировини.

Шоста група обмежень регламентує умови по формування
балансованого по кормових одиницях та перетравному про-
центу раціону. Перше з цих обмежень визначає сумарну по-
требу у кормових одиницях (С50), а друге - у перетравному
кормі (С51):

С50: $-26.08X_{11} - 35.01X_{12} - 27.2X_{13} - 29.41X_{14} - 61.07X_{15} - 46.32X_{16}$
 $- 24.03X_{17} - 11.99X_{18} - 48.62X_{19} - 14.51X_{20} - 26.87X_{21} - 11.93X_{22}$
 $- 20.7X_{23} - .95X_{24} - .21X_{25} - .3X_{26} - .13X_{27} - .12X_{29} - .09X_{30} - .8X_{31}$
 $- .7X_{32} + 39X_{34} + 25X_{35} + 15X_{36} + 21X_{37} + 26X_{38} + 31X_{39} \leq 0$;

С51: $-2.74X_{11} - 2.3X_{12} - 2.45X_{13} - 3.25X_{14} - 2.92X_{15} - 4.17X_{16} - 3.34X_{17}$
 $- 1.73X_{18} - 6.98X_{19} - 2.23X_{20} - 2.02X_{21} - 1.15X_{22} - 1.94X_{23} - .096X_{24}$
 $- .011X_{25} - .016X_{26} - .032X_{27} - .01X_{29} - .007X_{30} - .05X_{31} - .056X_{32}$
 $+ 4.29X_{34} + 2.75X_{35} + 1.65X_{36} + 2.31X_{37} + 2.86X_{38} + 3.41X_{39} \leq 0$

В наведених обмеженнях (С50 і С51) коефіцієнти при
змінних $X_{11} - X_{32}$ означають відповідно вихід кормових оди-

ць та перетравного протеїну з одного гектара (1 ц кор-
) різних культур, а при змінних $X_{34}-X_{39}$ - дифе-
 нційовану потребу різних статеві-вікових груп тварин у
 х елементах кормового раціону (додаток 33, табл.3.6).

Таблиця 3.6 Поживна цінність і вартість окремих видів
 корму (з розрахунку на 1 ц корму)

К о р м и	Корм.од.,ц	Перетр.прот,ц	Вартість, тис.крб
Комбікорм	0.95	0.096	1320
Солома	0.21	0.011	33
Відходи картоплі	0.30	0.016	88
Перегін	0.13	0.032	132
Жом	0.09	0.007	83
Меляса	0.80	0.050	475
Зернові відходи	0.70	0.056	120
Силос гички ц/б	0.12	0.010	67

Сьому групу складають обмеження по структурі кормо-
 го раціону ВРХ у розрізі окремих видів кормів і статеві-
 вікових груп тварин (додаток 32):

по грубих кормах (С52, С53).

$$52: 11.99X_{18}+14.51X_{20}+11.93X_{22}+.21X_{25}-2.34X_{34}-$$

$$1.5X_{35}-.45X_{36}-1.26X_{37}-1.56X_{38}-1.86X_{39}\geq 0;$$

$$53: 11.99X_{18}+14.51X_{20}+11.93X_{22}+.21X_{25}-7.8X_{34}-$$

$$5X_{35}-2.25X_{36}-4.2X_{37}-5.2X_{38}-6.2X_{39}\leq 0;$$

в тому числі по сіну (С54, С55).

$$54: 11.99X_{18}+14.51X_{20}+11.93X_{22}-1.17X_{34}-.75X_{35}-$$

$$1.2X_{36}-.84X_{37}-.78X_{38}-.93X_{39}\geq 0;$$

$$55: 11.99X_{18}+14.51X_{20}+11.93X_{22}-3.9X_{34}-2.5X_{35}-$$

$$1.5X_{36}-2.1X_{37}-2.6X_{38}-3.1X_{39}\leq 0;$$

по соковитих кормах (С56, С57) з розбивкою на окремі
 види - силос (С58, С59); кормові коренеплоди (С60, С61);
 жом (С62, С63).

$$56: 61.07X_{15}+26.87X_{21}+.3X_{26}+.13X_{27}+.12X_{29}+.09X_{30}+$$

$$.8X_{31}-3.9X_{34}-2.5X_{35}-.75X_{36}-1.68X_{37}-2.6X_{38}-3.1X_{39}\geq 0;$$

$$57: 61.07X_{15}+26.87X_{21}+.3X_{26}+.13X_{27}+.12X_{29}+.09X_{30}+$$

$$.8X_{31}-17.55X_{34}-8.75X_{35}-3X_{36}-6.3X_{37}-9.1X_{38}-12.4X_{39}\leq 0;$$

$$58: 61.07X_{15}+.12X_{29}-3.9X_{34}-2X_{35}-.45X_{36}-1.05X_{37}-2.6X_{38}$$

$$-3.1X_{39}\geq 0;$$

$$59: 61.07X_{15}+.12X_{29}-15.6X_{34}-8.75X_{35}-2.25X_{36}-6.3X_{37}$$

$$-7.8X_{38}-10.85X_{39}\leq 0$$

$$60: X_{36}-.63X_{37}-.78X_{38}-.93X_{39}\geq 0;$$

$$61: 26.87X_{21}-5.85X_{34}-3X_{35}-1.2X_{36}-2.1X_{37}-2.6X_{38}-4.65X_{39}\leq 0;$$

$$62: .09X_{30}-2.73X_{34}-1.5X_{35}-.42X_{37}-2.08X_{38}-2.79X_{39}\geq 0;$$

$$l: .09X_{30}-5.85X_{34}-3X_{35}-2.1X_{37}-3.9X_{38}-5.58X_{39}\leq 0;$$

по зелених (С64,С65) і концентрованих (С66,С67)

макс.

$$l: 26.08X_{11}+46.32X_{16}+24.03X_{17}+48.62X_{19}+20.7X_{23}-5.85X_{34}-2.5X_{35}-.75X_{36}-1.89X_{37}-2.6X_{38}-3.72X_{39}\geq 0;$$

$$i: 26.08X_{11}+46.32X_{16}+24.03X_{17}+48.62X_{19}+20.7X_{23}-17.55X_{34}-8.75X_{35}-3X_{36}-6.3X_{37}-7.8X_{38}-11.78X_{39}\leq 0;$$

$$j: 35.01X_{12}+27.2X_{13}+29.41X_{14}+.95X_{24}+.7X_{32}-3.12X_{34}-3X_{35}-.75X_{36}-1.68X_{37}-2.6X_{38}-5.58X_{39}\geq 0;$$

$$l: 35.01X_{12}+27.2X_{13}+29.41X_{14}+.95X_{24}+.7X_{32}-13.65X_{34}-9X_{35}-3.9X_{36}-6.3X_{37}-10.4X_{38}-12.4X_{39}\leq 0;$$

Восьма група обмежень моделює структуру стада ВРХ по статево-вікових групах. Перше з цих обмежень моделює характер зв'язку між чисельністю корів та нетелів. Формальною зв'язок можна подати таким чином:

$$\frac{X_{35}}{t_{35}} = k^* \frac{X_{34}}{t_{34}}, \quad (3.17)$$

$$\text{де } k = \frac{a_{34}+b_{34}+z}{1-a_{35}-b_{35}}, \quad (3.18)$$

де a_{34}, a_{35} - коефіцієнти вибраковки відповідних груп рів і нетелів; b_{34}, b_{35} - коефіцієнти відходу відповідних груп корів і нетелів; z - середньорічні темпи приросту поголів'я ВРХ; t_{34}, t_{35} - тривалість перебування рів та нетелів у відповідних статево-вікових групах.

$$\text{нашому випадку } k = \frac{0.15+0+0.05}{1-.011-0} = 0.225, \quad t_{35}=0.75 \quad t_{34}=1$$

Обмеження С68 набере вигляду

$$С68: -.169X_{34}+X_{35}=0$$

Наступне обмеження моделює характер залежності між річним поголів'ям і поголів'ям молодших статево-вікових груп ВРХ.

$$\frac{x_{36}}{t_{36}} = \frac{r_{34}}{t_{34}} x_{34} + \frac{r_{35}}{t_{35}} x_{35}, \text{ де} \quad (3.19)$$

r_{34}, r_{35} - коефіцієнти розтелу відповідно корів (0.9) елів (0.85).

Обмеження С69, таким чином, набере вигляду:

$$C69: -.9x_{34} - 1.133x_{35} + x_{36} = 0$$

Наступне обмеження С70 формалізує зв'язок між статевими групами тварин - до 6 місяців та 6-12 місяців. Коефіцієнт взаємозалежності між чисельністю цих груп обчислено за формулою:

$$1 - a_{36} - b_{36} * (1 - z * t_{36}) = (1 - 0.062 - 0.03) * (1 - .05 * 0.5) = 0.885, \quad (3.20)$$

тоді обмеження С70 набере вигляду:

$$C70: -.885x_{36} + x_{37} \leq 0.$$

Таким же чином визначається співвідношення між наступними статевими групами:

$$C71: -.887x_{37} + x_{38} \leq 0.$$

Останнє структурне співвідношення між групами тварин визначається за допомогою коефіцієнта, який враховує кожну формування ремонтного стада:

$$x_{35} + x_{39} \leq k_{38} * x_{38} \quad (3.21)$$

$$C72: x_{35} - .741x_{38} + x_{39} \leq 0.$$

Завершальним обмеженням цієї групи є обмеження по кількості стійлових місць у господарстві:

$$C73: x_{34} + x_{35} + x_{36} + x_{37} + x_{38} + x_{39} \leq 2000.$$

Наступна група обмежень регламентує обсяги виробництва продукції для виконання державного контракту (товарних зобов'язань) та для власних господарських потреб включаючи натуральну оплату і грошовий фонд з розбивкою по окремих культурах (видах продукції).

$$C74: 35.1x_1 - x_{45} \geq 0 \text{ - пшениця;}$$

С75: $31.4X_2 - X_{46} \geq 0$ - жито;
 С76: $26.4X_3 - X_{47} \geq 0$ - ячмінь;
 С77: $19.7X_4 - X_{48} \geq 0$ - горох;
 С78: $35.1X_1 + 31.4X_2 + 26.4X_3 + 19.7X_4 + 25X_5 + 7.3X_9 + 27.5X_{10} - 5750X_{44} - X_{45} - X_{46} - X_{47} - X_{48} \geq 0$ - зернові разом;
 С79: $86X_6 - 6550X_{44} - X_{49} \geq 0$ - картопля;
 С80: $234X_7 - X_{50} \geq 0$ - цукровий буряк;
 С81: $102.2X_8 - 30X_{44} - X_{52} \geq 0$ - овочі.

Коефіцієнти при змінних $x_1 - x_6$ означають погектарний ід товарної продукції зазначених культур з урахуванням міру зерновідходів (8%) та відходів нетоварної карлі - 20%.

Обмеження по молоку обчислюється виходячи з середньої річної молочної продуктивності корів та нетелів:

$$С82: 16.9X_{34} + 5.3X_{35} - 45X_{44} - X_{54} \geq 0.$$

Для формування умови по виробництву м'яса як для резації, так і для власних потреб проведемо обчислення рахункової величини (w) виходу м'яса від 1 голови ВРХ формулою:

$$w = m^* \frac{a-b}{100}, \quad (3.22)$$

де W - розрахункова продуктивність 1 голови ВРХ, ц;
 m - маса 1 голови яка вибраковується відповідної статевкової групи, ц; a - відсоток вибраковки тварин по відповідній статево-віковій групі, %; b - відсоток виходу тварин по відповідній статево-віковій групі, %;
 зведені на основі даних додатку 34 розрахунки дають величину обмеження С83 подати таким чином:

$$С83: .345X_{34} + .22X_{35} + .016X_{36} + .045X_{37} + .32X_{38} + 2.277X_{39} - 42X_{44} - X_{54} \geq 0.$$

Остання група обмежень визначає конкретні розміри договірних зобов'язань по видах продукції (С84-С92) (див. додаток 3.2.1):

$$С84: X_{45} \geq 4441; \quad С85: X_{46} \geq 643$$

C86: $X_{47} \geq 321$; C87: $X_{48} \geq 345$;
 C88: $X_{49} \geq 279$; C89: $X_{50} \geq 29600$;
 C90: $X_{52} \geq 21$; C91: $X_{54} \geq 3910$;
 C92: $X_{55} \geq 220$.

Як критерій оптимальності ми взяли сумарну величину одержаного господарством прибутку. Коефіцієнти при різних величинах у цільовій функції визначають розмір прибутку (збитку) по товарних видах продукції і величину виробничих витрат на одиницю продукції (площі, 1 голову) по не товарному виробництву (додатки 28-31, 34-37).

$$\begin{aligned}
 Z_{\max} = & 20419X_1 + 30682X_2 + 13070X_3 + 23901X_4 + 16140X_5 + 8600X_6 + \\
 & 57096X_7 + 59787X_8 + 17567X_9 + 19767X_{10} - 8998X_{11} - 17191X_{12} \\
 & - 16456X_{13} - 11947X_{14} - 9213X_{15} - 10654X_{16} - 5207X_{17} - 4335X_{18} \\
 & - 3805X_{19} - 3910X_{20} - 40150X_{21} - 3381X_{22} - 2200X_{23} - 1320X_{24} \\
 & - 33X_{25} - 88X_{26} - 132X_{27} - 67X_{29} - 83X_{30} - 475X_{31} - 120X_{32} - 6075X_{34} \\
 & - 4278X_{35} - 170X_{36} - 455X_{37} - 3096X_{38} - 17548X_{39} - 10000X_{56} \\
 & - 1900X_{57} - 2500X_{58} - 640X_{59} - 110X_{60} - 600X_{63} - 600X_{64} - 600X_{65} \\
 & - 1000X_{66} - 1000X_{67} - 1000X_{68} - 1000X_{69}
 \end{aligned}$$

Числові моделі задач по інших 3 зонах області ми будували по аналогічному алгоритму.

Післяоптимізаційний аналіз.

Для розв'язання описаних задач ми використали пакет прикладних програм LINA - 16. Скорочений зведений варіант розв'язання всіх 4 задач подано у формі таблиці 3.7.

Таким чином, при заданих умовах практично у всіх господарствах площа ріллі використана повністю, за винятком Північної зони, де розмір надлишку ріллі складає 62 га, а господарства Західної і Південної зон потребують додаткового залучення ріллі відповідно у розмірі 58 і 105 га на умовах оренди земельних паїв громадян, або інших господарств. Збільшення розміру посівних площ на 1 га в цих зонах, крім Північної, приводить до збільшення розміру одержаного прибутку.

Таблиця 3.7 Таблиця післяоптимізаційних результатів

З О Н И							
Північна		Центральна		Західна		Південна	
Змінні	Значення	Змінні	Значення	Змінні	Значення	Змінні	Значення
Z	4598576	Z	9165492	Z	4633723	Z	7031275
X1	182.0	X1	182.0	X1	252.8	X1	184.8
X2	91.0	X2	7.0	X2	46.0	X2	22.0
X3	65.0	X3	56.0	X3	23.0	X3	22.0
X4	130.0	X4	140.0	X4	92.0	X4	13.6
X6	79.4	X6	210.0	X6	184.0	X6	67.5
X7	126.4	X7	193.8	X7	147.3	X7	176.8
X8	39.0	X8	14.0	X8	11.0	X8	11.0
X9	65.0	X9	16.0	X14	70.2	X9	76.0
X14	80.1	X10	50.0	X15	20.3	X10	163.0
X15	50.3	X14	135.2	X16	25.6	X14	90.4
X16	1.6	X15	14.2	X18	73.6	X15	7.3
X19	137.4	X16	41.7	X19	102.4	X16	35.6
X20	29.6	X18	73.1	X21	17.6	X17	44.3
X21	21.9	X19	99.3	X24	1638.0	X19	71.5
X22	35.0	X20	6.1	X25	12795.0	X20	50.3
X23	35.0	X21	22.0	X26	4066.4	X21	15.2
X24	1587.7	X25	15688.9	X27	819.0	X25	10837.7
X25	15298.0	X26	4851.0	X29	20191.0	X26	1425.6
X26	1707.2	X27	1387.0	X30	9100.4	X29	28116.0
X27	1827.0	X29	27527.5	X32	1007.0	X30	8984.5
X29	17760.0	X30	12696.3	X34	205.7	X32	1431.8
X30	12657.2	X32	1256.0	X35	40.7	X34	161.7
X32	1219.4	X34	199.2	X36	231.3	X35	25.4
X34	222.2	X35	29.8	X37	198.4	X36	174.3
X35	37.5	X36	213.2	X38	54.2	X37	97.0
X36	242.5	X37	192.3	X56	58.2	X38	85.3
X37	141.7	X38	168.8	X57	230.9	X39	39.6
X38	125.7	X39	43.6	X58	201.3	X56	104.8
X39	55.5	X57	312.7	X59	500.0	X57	167.3
X57	210.8	X58	297.0	X60	4250.1	X58	108.8
X58	191.3	X59	741.6	X63	3533.2	X59	190.1
X59	178.4	X60	8996.7	X65	9468.4	X60	2146.3
X60	1621.4	X63	6331.3	X44	1.0	X63	2539.9
X63	1039.7	X65	14016.4	X41	200.0	X65	8834.1
X65	6553.8	X44	1.0	X42	16.0	X44	1.0
X44	1.0	X41	200.0	X62	4528.8	X41	200.0
X41	200.0	X42	16.0	X28	1613.1	X42	16.0
X42	16.0	X62	15069.5	X33	2319.1	X28	1158.8
X28	1601.3	X28	1780.2	X43	4148.6	X33	2839.7
X33	2773.3	X33	4991.1	X45	4577.0	X43	3491.2
X43	4921.4	X43	5045.3	X46	246.0	X45	4503.0
X45	4441.0	X45	5926.0	X47	492.0	X46	666.6
X46	643.0	X46	230.0	X48	452.0	X47	640.2
X47	321.0	X47	866.0	X49	123.0	X48	336.0
X48	2561.0	X48	1313.1	X50	33750.0	X49	233.0
X49	279.0	X49	12084.0	X52	93.0	X50	46860.0
X50	29600.0	X50	45750.0	X54	2957.1	X52	126.0
X52	21.0	X52	90.0	X55	141.5	X54	2739.0
X54	3910.0	X54	2970.0			X55	222.0
X55	220.0	X55	257.0				

Для прикладу, таке збільшення (зменшення) розміру ріллі у господарствах Центральної зони приведе до збільшення (зменшення) розміру одержаного прибутку на

99 тис. крб. При цьому така закономірність буде виявля-
ся в межах від 1398 до 1415 га ріллі. Характерною особ-
вістю всіх господарств щодо використання трудових ре-
сурсів є їх недостача в пікові періоди року, а тому існує
технологічна необхідність додаткового їх залучення для ви-
мання необхідних робіт (змінні х62 - х65). Так, наприк-
д по Північній зоні при загальному надлишку в трудових
ресурсах, протягом року відчувається їх недостача в ок-
ремі періоди: травень-червень - 1040 л/д; вересень-
листопад - 6554 л/д. Аналогічна ситуація і в Південній
зоні. У Західній і Центральній зонах області недостача
трудових ресурсів носить ще більш глобальний характер. Не
раша ситуація із забезпеченням матеріально-технічними
ресурсами. Так, недостача у фосфорних добривах по зонах
складає (х₅₈): Північна зона - 191 ц; Центральна - 297 ц;
Західна - 201 ц; Південна - 109 ц; що приводить до
суттєвого зменшення розмірів одержаних господарствами
продуктів. Відносно площі посіву пшениці, то оптимальний
розподіл даної культури складає відповідно 182,
32, 253 і 185 га у розрахунку на одне господарство. При
заданих умовах в базис кінцевої таблиці по Північній і
Центральній зонах не ввійшла кукурудза на зерно, що
цілком відповідає природно-кліматичним умовам відповідних
зон, в той час, як у Західній та Південній зонах рекомен-
довані площі посіву даної культури складають відповідно
50 і 163 га. Найбільші посівні площі жита доцільно мати у
господарствах Північної (91 га) та Західної (46 га) зон.
Поголів'я ВРХ з дотриманням спеціалізаційної структури в
усіх зонах забезпечує виконання договірних зобов'язань та
задоволення власних потреб у продукції тваринництва. У
Південній зоні, наприклад для цього потрібна така чи-
сельність поголів'я ВРХ: корів основного стада (х₃₄) 162

юви; нетелів (x₃₅) - 25 голів; молодняка до 6 місяців (x₃₆) - 174 голови; молодняка 6-12 місяців (x₃₇) - 97 голів; молодняка 12-18 місяців (x₃₈) - 85 голів; молодняка 18-24 місяців (x₃₉) - 40 голів. Всі інші оптимальні організаційно-виробничі параметри господарств, які наведені в таблиці 3.7, при абсолютній збитковості тваринництва, і не менше, забезпечують загальну прибутковість господарської діяльності за рахунок рослинницької галузі і дозволяють зберегти наявне поголів'я ВРХ.

Таким чином, розроблені зональні адаптивні моделі господарств, на нашу думку, придатні з економічної точки зору для використання в перехідних умовах господарювання, оскільки дозволяють вирішити кілька основних питань: по-перше, оптимізувати без додаткового залучення інвестицій використання наявного виробничо-ресурсного потенціалу; по-друге, не дивлячись на тимчасово несприятливу ситуацію в тваринницькій галузі зберегти організаційно-технологічну єдність сільськогосподарських підприємств і поголів'я худоби; по-третє, зробити можливим практичне використання розроблених економіко-математичних механізмів в умовах різноманітності форм господарювання.

Основні напрями формування механізму ціноутворення на продукцію рослинництва

Україна - одна з небагатьох країн світу, яка володіє надзвичайно могутнім ресурсним потенціалом у галузі сільськогосподарського виробництва і в рослинництві зокрема. Проте, на сьогоднішній день цей потенціал використовується надзвичайно неефективно, що в кінцевому підсумку справляє негативний вплив на стан всієї національної економічної системи. Порівняно з передовими країнами світу рівень основних показників економічної

ективності використання цього потенціалу таких, як продуктивність праці, фондооснащеність, рентабельність і т. д. в Україні значно нижчий. Все це зумовило необхідність проведення глобальних економічних перетворень спрямованих на ефективну інтеграцію України в світове ринкове поле. Формування ринкових відносин не можна розглядати як одномоментне дискретне явище, швидше всього, це тривалий і доволі болісний процес, який потребує створення відповідного структурованого ринкового середовища. Створення такого середовища особливо необхідне у рослинництві, оскільки саме ця галузь сільського господарства характеризується найбільшим рівнем організаційно-технологічного консерватизму. Надзвичайно велике значення в даному контексті має формування адекватного ринкового інструментарію. Особливе місце в цьому відношенні безпечно повинно належати ціні. Дана економічна категорія в мовах ринкового середовища потребує корінної трансформації її якісного і методологічного змісту.

Існування ціни, як економічної категорії, обумовлено сувариним характером суспільного виробництва. Це означає, що продукція, яка призначена для реалізації чи обміну перетворюється у товар вартість якого потрібно якимось чином визначити. Вартість товару визначена в грошовому еквіваленті прийнято називати ціною. Перш, ніж говорити про особливості ціни на рослинницьку продукцію варто мати розглянути глибше зміст цього поняття взагалі. Надзвичайно важливим моментом у розумінні ціни як економічної категорії є вивчення механізму її формування, то іншими словами, механізму ціноутворення.

Підхід до самого розуміння ціни і природи її формування мінявся по мірі розвитку самого людського суспільства і економічної науки. Концепція ціни в той чи

нший історичний період визначалася системою домінуючих наукових знань про закони функціонування економіки (концепція трудової вартості, концепція граничної корисності, концепція ціни рівноваги і т.д.).

Якщо говорити про ціну і механізм її формування у рослинницькій галузі сільського господарства, то варто безперечно загострити увагу на певних специфічних їх особливостях. Загальновідомо, що в процесі суспільного виробництва беруть участь три основні фактори виробництва: земля, праці і капітал, які володіють однією спільною рисою - обмеженістю. Це ж стосується і сільського господарства. Дія законів ринку за межами сільськогосподарської галузі за допомогою насамперед конкуренції призводить до таких явищ, як перелив капіталу, нерозподіл обмежених ресурсів. Стосовно сільського господарства потрібно зауважити, що такий важливий (особливо для сільського господарства) виробничий ресурс, як земля, має ще й природно-територіальну обмеженість і фіксований якісний рівень (родючість), не говорячи вже про залежність від природно-кліматичних умов. Саме цей факт і зумовлює специфіку сільськогосподарського виробництва. Так, якщо в промисловості малопродуктивний станок можна замінити більш продуктивним, працівника з низьким кваліфікаційним рівнем на висококваліфікованого і т.д., то в сільському господарстві замінити землю або істотно змінити на природно-кліматичні умови практично не можливо. Тобто, якісний стан визначального чинника виробництва в сільському господарстві знаходиться за межами кардинального впливу людини. Дія законів ринку в даному випадку спонукала б до того, що сільськогосподарські виробники на найгірших за родючістю землях і в найскладніших природно-кліматичних умовах повинні банкрутувати, оскільки

ни не в змозі істотно вплинути на якісний стан зазначе-
х факторів. Однак, зростаючі потреби людського
спільства щодо задоволення своїх матеріальних благ (в
продуктах харчування в першу чергу) при обмеженій
кількості земельних ресурсів змушують залучати в госпо-
рський оборот не лише кращі і середні, а й гірші землі.
Така ситуація привела до виникнення ще однієї чисто
"сільськогосподарської" концепції ціноутворення (т.з. за-
ренти). У відповідності з нею ціни на
сільськогосподарську продукцію встановлюються виходячи з
затрат на її виробництво здійснених у найгірших умовах, а
не з врахуванням середніх по суспільству виробничих вит-
рат, як у інших галузях. Однак, практичний досвід дає
підстави піддати сумніву абсолютну справедливість таких
звержень. В якості аргументу на користь останнього
зверження може послужити той факт, що дія згаданого за-
ренту на практиці означала б, що сільськогосподарське ви-
робництво не потребує практично ніякої державної
підтримки, адже навіть у найгірших умовах виробник
сільськогосподарської продукції одержуватиме без участі
держави необхідні йому засоби для розширеного
виробництва. Досвід передових країн світу дозволяє зроби-
ти висновок про протилежне.

Слід зауважити, що трудова концепція ціни хоча й не
є цілісною, тим не менше виступає в ролі своєрідного
вирішення. Адже при формуванні вільних ринкових цін початко-
ва ціну у бідь-якому випадку визначає безперечно виробник
продукції, а не її покупець. При цьому перший з них спи-
рається в початковий момент саме на рівень здійснених
затрат на виробництво сільськогосподарської продукції та
на певну (нормативну) величину прибутку. Очевидно саме ці
зверження спричинили виникнення нової затратної

різновидності ціни - ціни виробника. Її принципова відмінність від всіх інших полягає у двох наступних ключових моментах:

- по-перше, для розрахунку ціни на рослинницьку продукцію використовується в якості регулятора не рівень, а норма рентабельності;

- по-друге, у витрати сільськогосподарського виробництва включається на рівні з усіма іншими вартість землі.

Формальному вигляді це виглядає таким чином:

$$Ц = Сп + \left(Нс * \frac{Овф + Озас * К}{100} \right), \quad (3.23)$$

де Ц - ціна одиниці продукції; Сп - повна собівартість одиниці продукції; Нс - середня норма прибутку (відношення прибутку по промисловості до середньорічної вартості авансованого капіталу); Овф - середньорічна вартість авансованого капіталу включаючи вартість землі; Озас - собівартість одиниці продукції (без амортизації); К - період обігу авансованих у поточні витрати оборотних коштів, роки.

Зауважимо, що розглядаючи проблеми ціни і процесу ціноутворення на рослинницьку продукцію потрібно безперечно враховувати і загальноісторичний, національний та економічний контекст.

Особливої уваги заслуговує цінова політика держави щодо сільгоспвиробників у так званій перехідний період. Про її характер красномовно свідчить той факт, що за період з 1990 по 1995 рік рівень рентабельності виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції зазнавав надзвичайно істотних і динамічних варіацій. Так, в колективних сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області цей показник протягом зазначеного періоду досягнув небувалої амплітуди коливань - від 313.8% рентабель-

ності по зернових культурах в 1993 році, до 86.8% збитковості по виробництву яєць у 1992 році. В чому тут справа? Відповідь однозначна - у непослідовній, непродуманій фактично демпінговій ціновій політиці. Очевидно, що за цей короткий в принципі історичний період у системі виробництва (вирощування) ключових спеціалізаційних видів продукції в області навряд чи могли відбутися такі динамічні організаційно-технологічні зміни. Зайвим доказом цього може бути динаміка виробництва сільськогосподарської продукції виражена в натуральних показниках. Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції за цей період безперечно зазнавали певних коливань по окремих роках, але не таких істотних, щоб в такій мірі вплинути на рівень прибутковості виробництва. Демпінговий характер закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію зумовлених не тільки і, можливо, не стільки чисто ціновими чинниками, скільки більш глибокими економічними механізмами.

З іншого боку, заниження таким чином фактичної собівартості сільськогосподарської продукції, встановлення необґруновано занижених закупівельних цін і призвело до появи ілюзорного (фіктивного) надзвичайно високого рівня рентабельності виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції (зернові: 1990 р. - 235.5%, 1991р. - 112.6%, 1992р. - 302.1%, 1993р. - 313.8%, 1994р. - 229.8%; картопля: 1992р. - 239.8%, 1994р. - 116.3% і т.д.).

Насправді ж цінова політика держави протягом 1990-1995рр. привзела до латентного вимивання капіталу із сфери сільськогосподарського виробництва і підриву його технологічно-організаційних засад.

Ще однією важливою проблемою ціноутворюючого процесу в рослинництві є підтримання наукововиважених пропорцій між двома макропотоками продукції:

- продукції сільськогосподарського виробництва;
- промислової продукції призначеної для виробничого споживання у сільському господарстві.

Важливо відзначити, що помилки у визначенні співвідношення між цінами на сільськогосподарську продукцію та продукцію сфери матеріально-технічного постачання сільського господарства не виправлені державою до сьогоднішнього дня.

Розглянувши головні концептуальні засади ціноутворення і його особливості в сільському господарстві ми, таким чином, постали перед проблемою - яким чином повинна формуватися ціна на рослинницьку продукцію і яке місце держави в даному процесі? З приводу ролі держави у регулюванні ринкових, в тому числі і ціноутворюючих відносин в економічній науці точиться досить тривала і запекла дискусія. Особливої гостроти вона досягнула вже в середині 20 століття, перекинувшись із сфери теоретичної в науково-практичну площину. Дві крайні позиції щодо підходів до розв'язання цього питання можна формулювати таким чином:

а) держава повинна активно втручатися в процес регулювання ринкового механізму;

б) держава не повинна здійснювати активних заходів щодо втручання в дію ринкового механізму.

Досвід економічного розвитку передових країн світу засвідчив, що в залежності від конкретної економічної ситуації в різні періоди розвитку економічних систем по чергово виправдовували себе різні підходи. Саме на цьому теоретичному ґрунті виникла школа неокласичного синтезу,

головними представниками якої є Джон Хікс і Поль Самуельсон. Цікаво, в даному контексті, чи потрібне державне регулювання ринкових відносин у галузі цін на сільськогосподарську продукцію в умовах перехідної економіки? В якості вагомих аргументів на користь державного регулювання ціноутворюючого процесу у сільському господарстві можуть виступити наступні міркування.

Перше. Практична реалізація системи "чистого" ринкового ціноутворення у сільському господарстві на сьогодні практично не можлива, оскільки ринкову (рівноважну) ціну, як результат взаємодії попиту і пропозиції, можна одержати в умовах конкурентного (поліполічного) середовища. На сьогоднішній день воно практично відсутнє.

Друге. В умовах різкого спаду виробництва сільськогосподарської продукції регулятивна дія ринкових механізмів в системі ціноутворення призведе до одноментного краху (банкрутства) великої кількості виробників сільськогосподарської продукції і, можливо, до непередбачених соціально-економічних катаклізмів.

Третє. Впровадження чисто ринкових (вільних) цін приведе до різкого їх зростання на товари першої необхідності і як наслідок - до масового зубожіння основної маси населення та розкручування інфляційних процесів.

Четверте. Сільське господарство як ніяка інша галузь народногосподарського комплексу надзвичайно насичене несприятливими з точки зору ринку чинниками, а саме: повільний кругообіг капіталу і авансованих грошових засобів, сезонні коливання в реалізації продукції та удержанні доходів, пікові перевантаження, короткий термін зберігання багатьох видів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки. П'яте. Досвід передових країн світу доводить, що у жодній з них процес ціноутворення не

роходить "автоматично" спираючись лише на чисто ринкові
ажелі.

Одже, в сьогodнішніх умовах необхідність державного
регулювання ціноутворення в сільському господарстві є
актом практично незаперечним. В чисто гіпотетичній площині
суть державного цінового регулювання може зводитися до двох
основних і діаметрально протилежних напрямків.

Напрямок перший. Державна підтримка цін - комплекс заходів,
спрямованих на підвищення і стабілізацію цін та доходів
виробників сільськогосподарської продукції, здійснення у вигляді
державних програм закупівель і позик або шляхом субсидування
різниці між закупівельними та ринковими цінами.

Другий напрямок - боротьба з надлишковим виробництвом
сільськогосподарської продукції. Практика цінового регулювання
обсягів виробництва притаманна для країн з високим рівнем
організаційно-технологічної культури ведення сільського
господарства, що власне і породжує проблеми надвиробництва,
а значить - надлишкової пропозиції. Практична реалізація
цінової політики держави в цьому напрямку зводиться в кінцевому
підсумку до стимулювання скорочення обсягів виробництва
(посівних площ) або пошуку нових джерел попиту на вироблену
сільськогосподарську продукцію.

Цілком зрозуміло, що для нашого аграрного сектору ще
доволі тривалий час (10-15 років) актуальними будуть проблеми
стимулюючого (підтримуючого) цінового регулювання. Досвід
країн з високорозвинутим сільським господарством свідчить,
що уряди цих країн в більшій, або меншій мірі займаються
дотуванням сільськогосподарського виробництва. Так, обсяг
дотацій у сумарних доходах виробників с/г продукції в таких
країнах, як Норвегія, Фінляндія, Швеція та

встрія складає відповідно 77%, 71%, 59%, та 52%; в таких країнах, як Канада, Японія і Швейцарія обсяг дотацій на вирощування окремих культур складає практично 100%.

В США система цінової підтримки виробників сільськогосподарської продукції має дворівневий характер і була започаткована ще в 1933 році. Головними елементами цієї системи є відповідно заставні та цільові ціни на сільськогосподарську продукцію.

Цінову політику держав спрямовану на захист національного виробника сільськогосподарської продукції називають аграрним протекціонізмом. Необхідність такої політики обумовлена насамперед тим, що умови сільськогосподарського виробництва в різних країнах надзвичайно диференційовані за цілим рядом таких ключових параметрів, як природно-кліматичні умови, родючість землі, рівень продуктивності праці, спеціалізаційний напрям, технологічна і науково-технічна забезпеченість і т.д. Найбільш поширеними формами державного аграрного протекціонізму є:

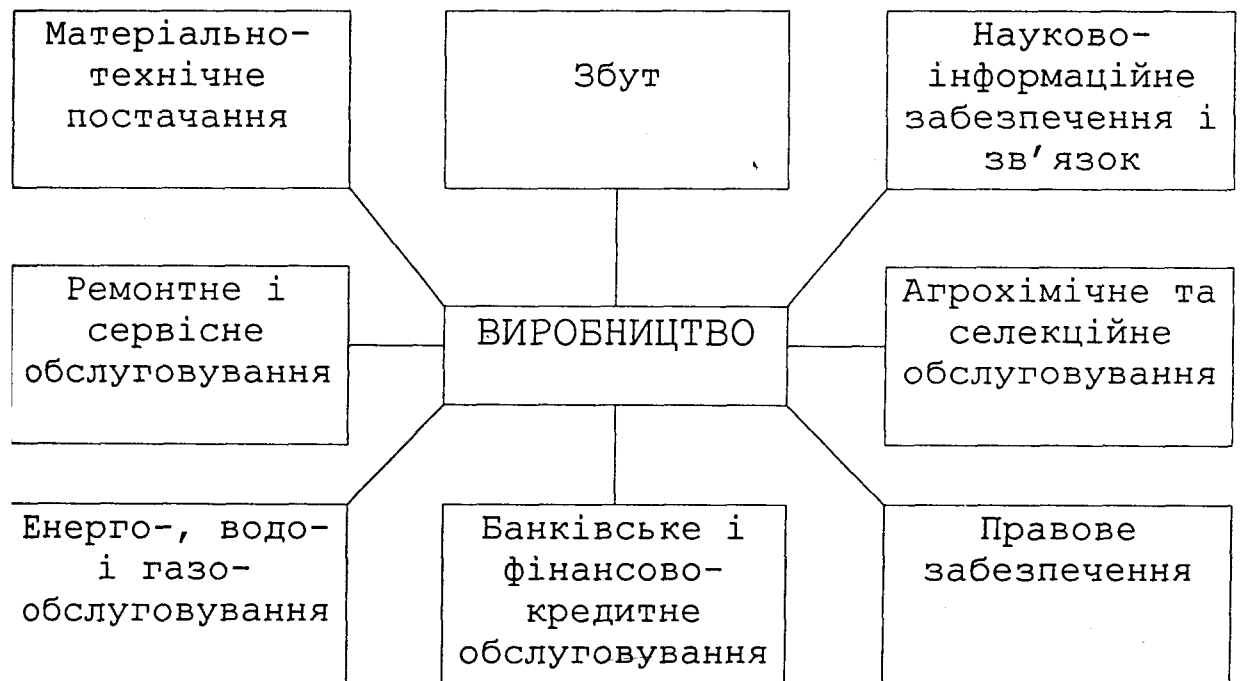
- державні субсидії, які сприяють процесу зниження собівартості виробленої продукції;
- квоти (верхня межа) на кількість та асортимент сільськогосподарської продукції яку дозволено імпортувати в країну;
- формування відповідної системи тарифів на імпортовану сільськогосподарську продукцію.

Таким чином, на нашу думку, ефективне і динамічне енерування ринкових відносин у сільському господарстві і рослинницькій галузі зокрема вимагає надзвичайно виваженої і конструктивної політики держави щодо регулювання процесу ціноутворення. Тільки за таких умов можна розраховувати на реальні позитивні результати здійснюваних у

державі аграрних реформ. Найбільш прийнятною, на нашу думку, за таких умов може бути концепція регульованої ринкової ціни на продукцію рослинництва.

3.5 Формування інфраструктури і розвиток регіональних ринків рослинницької продукції

Розвиток ринкових відносин в агропромисловому комплексі в цілому і в сільському господарстві зокрема неможливо розглядати тільки з позиції побудови якісно нових організаційно-технологічних відносин в його вихідній виробничій ланці. Ринок, як форма організації суспільної праці потребує якісної цілісності усіх ланок суспільного виробництва. На нашу думку, для сільського господарства і рослинницьких галузей зокрема, розвиток ринкових відносин повинен включати, крім трансформації суто виробничої сфери, ще цілий ряд інфраструктурних елементів (мал. 3.3).

Мал. 3.3 Схема ринкової інфраструктури

В кінцевому підсумку формування адекватного інфраструктурного середовища переслідує дві мети: по-перше, сприяє генерації конкурентного середовища; по-

руге, створює організаційно-технологічні передумови для більш ефективного функціонування рослинницької галузі. Якщо говорити про конкуренцію, то потрібно зазначити, що саме вона є найбільш характерною рисою ринкової економіки. Зазначено, що конкуренція є об'єктивним економічним законом товарного виробництва; головним стихійним регулятором пропорцій суспільного виробництва; боротьбою між суб'єктами господарювання за більш сприятливі умови виробництва і збуту товарів, робіт чи послуг. Разом з тим, потрібно розглянути взаємосуперечливі особливості конкуренції в сільському господарстві. Так, виходячи з того, що в сільському господарстві виробляються найнеобхідніші для життєдіяльності людини продукти, можна сказати, що це є своєрідним гарантом її реалізації. На іншому полюсі, конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції досить нестабільна в силу її величезної залежності від природно-кліматичних та біологічних чинників. В повній мірі механізм конкурентоспроможності продукції описує схема (додаток 38).

Традиційно в ринковій економіці прийнято виділяти два основні методи конкуренції: цінова і нецінова. Перший з них базується на варіації (зниженні чи підвищенні) ціни на продукцію. В умовах нецінової конкуренції на перший план виходять такі характеристики продукції, як її якість, надійність, унікальні особливості і т.д. Стосовно сільського господарства і рослинницької галузі насамперед, потрібно сказати, що домінуюче положення належить методам нецінової конкуренції. Аргументів на користь нецінових методів конкуренції є кілька: по-перше, ціни на сільськогосподарську продукцію, як ми вже зазначали в попередньому параграфі, потребують виваженого державного регулювання, а значить - діапазон їх коливань не може бу-

и значним; по-друге, на відміну від промисловості, з
ення ціни на сільськогосподарську продукцію не може в
упати в якості гаранта збільшення ємкості споживч
ринку, оскільки розмір сумарного попиту у великій м
визначається обмеженими фізіологічними потребами люди
ю-третє, характер і специфіка сільськогосподарського
робництва унеможлиблює різке і відчутне зменшен
обівартості продукції, а значить і зниження її ці
рім того, говорячи про конкурентоспроможніс
сільськогосподарської продукції потрібно зазначити,
ана галузь з точки зору ринку відзначається великим к
ерватизмом. У промисловості кожен новий вид продук
юроджує відповідну унікальність дизайну, оформлення
еклами, в той час, як у сільському господарстві яйце
ьгодні виглядає так, як і сотні років тому, а хлі
вочі, м'ясо та зерно власне кажучи також не змінились.

В чисто гіпотетичній площині сільському господарств
ритаманні всі види конкуренції. На практиці конкретн
вид ринкової форми залежить у першу чергу в
пеціалізації конкретного господарства, його фінансов
економічного стану та виду виду продукції. При цьому ва
ю також зазначити, що оцінку рівня розвинутої ринков
орм варто давати диференційовано, тобто у розрізі голо
их напрямків виробничо-господарської діяльнос
виробництво, збут, матеріально-технічне постачанн
іфінанси і т.д.). Конкретні механізми побудови головн
нфраструктурних елементів сільськогосподарського вироб
ництва ми розглянемо з урахуванням описаних вище особли
остей їх ринкових "сільськогосподарських" форм.

Збут. Існуюче сьогодні середовище можна вважати м
о-, або в кращому випадку олігопсонічним. Це означає, щ

системі ралізації продукції сільського господарства маємо так званий ринок покупців з усіма відповідними наслідками головним і найбільш негативним з яких є заниження ціни на сільськогосподарську продукцію. Звідси головне завдання сьогодення полягає насамперед у зародженні та налагодженні роботи системи оптової та роздрібною торгівлі сільськогосподарською продукцією. Оптові ринки сільськогосподарської продукції успішно функціонують вже протягом досить тривалого періоду часу багатьох високорозвинутих країнах світу. Так, наприклад у Парижі близько 60 відсотків продовольства надходить з оптового ринку Рюнжі, який знаходиться за 7 км від міста. Створення оптових ринків сільськогосподарської продукції має під собою не лише чисто "ринкову" обумовленість, а й визначається суто утилітарними потребами підприємств роздрібною торгівлі та громадського харчування в широкому асортименті якісної сільськогосподарської продукції.

Світовий досвід розвитку оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією призвів до формування асоціації між поняттями оптового ринку і біржами сільськогосподарської продукції. В суто теоретичній площині поняття оптового ринку сільськогосподарської продукції є безперечно ширшим, ніж поняття біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Однак, біржова торгівля сільськогосподарською продукцією є найбільш вагомим ланкою в системі оптової торгівлі. Саме тому варто більш детально розглянути особливості біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Біржа вважається одним з найважливіших інститутів ринкової економіки, оскільки саме при її допомозі проявляється саморегулятивна здатність ринкової системи господарювання. Іншими словами, наявність бірж

ільськогосподарської продукції є вагомими чинником в системі ринкового регульованого процесу ціноутворення в ільському господарстві.

В Україні біржова торгівля сільськогосподарською продукцією була започаткована 27 січня 1995 року. У травні 1995 року згідно рішення зборів засновників була створена Українська аграрна біржа, головне завдання якої полягає у формуванні стабільного агропромислового ринку, зменшенні сезонності процесу виробництва у сільському господарстві, проведенні інформаційного та розрахункового обслуговування учасників торгів.

Як правило на товарних, в тому числі і в сільськогосподарських біржах укладаються такі основні чотири типи біржових угод: а) спот-угоди - укладаються на реально існуючий наявний товар; б) форвард - угоди, згідно яких поставка сільськогосподарської продукції відбувається на певну, наперед і чітко обумовлену дату; в) ф'ючерсні та опційні - угоди, які укладаються не на реальний наявний товар, а на право його купівлі (продажу). Досвід роботи нашої національної аграрної біржі свідчить, що її основу на сьогодні складають угоди на реальну продукцію (спот і форвард-угоди), а самі торги в великій мірі нагадують звичайні аукціонні розпродажі. Крім того, перші торги сільськогосподарською продукцією виявили цілий ряд різнопланових недоліків. Існуючу систему біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією аж ніяк не можна розглядати як щось абсолютно завершене і нездоганне. Саме тому на макрорівні робляться спроби ініціювати продуктивний процес створення цілісної системи товарних ринків сільськогосподарської продукції. Так, згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1995 року N 916 була прийнята "Концепція організації

ржового сільськогосподарського ринку", згідно якої
 лісна і завершена структура сільськогосподарського ринку
 в завершеному вигляді матиме такий схематичний вигляд
 (мал. 3.4).

Мал. 3.4 Структура біржового сільськогосподарського ринку України.

Для більш ефективного функціонування сільськогосподарських бірж у якості дієвого ринкового інструменту потрібно, на нашу думку, здійснити комплекс загальнодержавних заходів, які покликані зблизити безпосереднього виробника сільськогосподарської продукції з біржовим інститутом. З цією метою варто організувати на рівні областей, а пізніше і районів навчання сільських товаровиробників не залежно від форми власності і господарювання по питаннях вивчення основ агробізнесу та марк-

ингу в агропромисловому комплексі. Крім цього, більшу цікавленість у формуванні даного типу оптового ринку сільськогосподарської продукції у безпосередніх виробників може викликати можливість виступити в числі співзасновників спеціалізованих аграрних бірж. Ще одним важливим моментом організації біржового ринку сільськогосподарської продукції є встановлення гнучкої державної регламентації діяльності всіх елементів даної інституції.

Зваживши на перший як позитивний, так і негативний досвід роботи аграрної біржі, окремі науковці в якості заповнення або й альтернативи останнім пропонують дещо інші організаційні форми оптових та оптово-роздрібних ринків сільськогосподарської продукції. В якості останнього можуть бути контрактні компанії чи оптово-роздрібні інки (у вузькому розумінні цього слова). Контрактні компанії - це самостійні і добровільні комерційні товариства продавців, покупців та посередників, об'єднані на базисних засадах з метою здійснення оптових операцій купівлі-продажу сільськогосподарської продукції. Головними завданнями контрактних компаній є: формування регульованої ринкової ціни на сільськогосподарську продукцію, технологічно-правове оформлення торгових операцій; збирання, накопичення і розповсюдження економічної інформації щодо кількості та характеру укладених угод; взаємозадоволення спільних інтересів продавців та покупців сільськогосподарської продукції. З огляду на наше нинішнє становище у сфері збуту сільськогосподарської продукції ми можемо сказати, що в перехідних умовах можливо краще себе зарекомендували б саме контрактні компанії поряд з оптово-роздрібними ринами.

Оптово-роздрібні продовольчі ринки є ще менш організованою формою ринку сільськогосподарської продукції, але і вони на нашу думку можуть зіграти досить вагому роль в процесі демонополізації системи збуту сільськогосподарської продукції. Для забезпечення ефективної життєдіяльності оптових чи оптово-роздрібних ринків сільськогосподарської продукції потрібно створити ряд спеціалізованих служб і функціональних підрозділів (розрахунково-фінансовий, юридичний, транспортний, інформаційний, контрольно-консультативний і т.д.). Специфікою оптово-роздрібних ринків є те, що тут оптовий функціонний чи термінальний розпродаж проводиться до початку роздрібною торгівлі і крім того, угоди укладаються як правило на наявну продукцію.

Надзвичайно важливим елементом системи інфраструктури виробництва і збуту сільськогосподарської продукції в умовах ринкових відносин є державне замовлення (державний контракт). Згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 12 березня 1996 року N323 державне замовлення на 1996 рік має дворівневий характер. Основу першого (макрорівня) складає централізоване державне замовлення, другого – замовлення для задоволення регіональних потреб. Особливістю державного замовлення є те, що його практична реалізація у комплексі з іншими, визначеними вище інфраструктурними елементами ринку сільськогосподарської продукції, дозволить на макрорівні запровадити в дію нехай не досконалий, але вкрай необхідний механізм регульованого ринкового ціноутворюючого процесу шляхом орієнтації закупівельних цін на середньозважені ціни біржових торгів сільськогосподарською продукцією. Що стосується регіонального контракту, то він залишається за своєю природою антиринковим і дис-

імінаційним відносно виробника, оскільки остаточні розкунки за продану для регіональних потреб продукцію будуть здійснюватися по мірі надходження коштів в обласні цжети.

Матеріально-технічне постачання та сервісне обслуговування - важливий елементом інфраструктури сільського господарства. Проведене нами дослідження проблем матеріально-технічного забезпечення виробничого процесу у сільськогосподарській галузі і в сільському господарстві у цілому засвідчило перебування його у зародковому стані. Практично до сьогодні галузі, які займаються обслуговуванням сільського господарства, є стосовно останнього повними монополістами. В той же час, важливість даної ланки інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції важко переоцінити. Саме рівень і стан матеріально-технічного постачання інженерного та сервісного забезпечення сільськогосподарського виробництва створюють технологічні передумови для високопродуктивної праці та запровадження виробництво новітніх досягнень науки, техніки та технології.

Головним напрямком створення якісно нової системи матеріально-технічного та сервісного обслуговування сільськогосподарської галузі є створення технологічно та організаційно цілісної демонополізованої сітки, яка б охоплювала всі ланки, починаючи від виробництва машин, тракторів та обладнання і закінчуючи гарантійним та післягарантійним технічним обслуговуванням та ремонтом. Як засвідчує світовий досвід, фірми-виробники сьогодні працюють не тільки про якість та ціну виробленої ними продукції, а й серйозно працюють над проблемами подальшого ремонту та технічного обслуговування відповідних виробни-

их засобів. Таке розширення спектру стратегічної спрямо-
ваності діяльності фірм-виробників цілком виправдане з
точки зору зміцнення їх конкурентноспроможності, адже
споживач вже сьогодні зацікавлений не тільки у тому, щоб
купити надійну техніку чи обладнання, а й у тому, щоб ма-
ти реальну можливість надалі здійснювати швидке, надійне,
якісне і дешеве технічне обслуговування. Іншими словами,
сервісне обслуговування сільгоспвиробників по суті є
взаємодоповнюючим, комплементарним видом ринкового товару
стосовно вироблених тракторів, комбайнів, машин та облад-
нання. Тому, виробники змушені починати враховувати вимо-
ги до технічного обслуговування ще на стадії проектуван-
ня, передбачаючи максимальне зниження трудомісткості ре-
монту чи технічного обслуговування. Цілком зрозуміло, що
формування такої системи матеріально-технічного та
сервісного обслуговування сільського господарства є про-
цесом досить тривалим, який вимагає створення конкурент-
носпроможної спеціалізованої мережі служб за участю
підприємств-ділерів. Функції такої мережі повинні бути
пов'язані насамперед із забезпеченням необхідними машина-
ми, технікою та обладнанням; постачанням запасними части-
нами та комплектуючими; рекомендаціями щодо порядку ви-
робничої експлуатації, технічного обслуговування та ре-
монту; консультативною допомогою; навчанням працівників.
Досвід США, Великобританії, Австрії і Канади доводить, що
до такої форми обслуговування вдається до 90 відсотків
фірм-виробників сільськогосподарської техніки. Ділерські
підприємства такого типу, як правило, здійснюють
ліцензовану фірмою-виробником діяльність по забезпеченню
виробників сільськогосподарської продукції необхідними
засобами виробництва та подальшим їх ремонтом та
інженерно-технічним обслуговуванням.

Аналогічний підхід, на нашу думку, цілком прийнятний щодо забезпечення рослинницької галузі хімічними засобами захисту рослин та мінеральними добривами. Враховуючи стан та негативні тенденції в розвитку ґрунтоутворюючих процесів, ми маємо вагомі підстави для того, щоб стверджувати, що вже сьогодні існує об'єктивна необхідність утворенні мережі спеціалізованих компактних станцій по агрохімічному обслуговуванню. Результатом роботи таких моніторингових станцій повинні бути в першу чергу реальні об'єктивні рекомендації щодо ведення землеробства, організації ґрунтозахисних та ґрунтовідновних сівозмін; використання мінеральних та органічних добрив та хімічних засобів захисту рослин. Не менш важливою є робота по відновленню продуктивної діяльності сортонасінневих станцій та сортодільниць.

Ситуація, яка склалася сьогодні в Україні у сфері матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарсько-го виробництва і рослинницької галузі насамперед є у великій мірі співмірною з тим становищем в якому опинилися американські фермери на початку ХІХ століття. Вони в переважній більшості випадків були купівельно неспроможними, тобто не в змозі були придбати потрібні їм машини і сільськогосподарську техніку. На нашу думку, цю проблему можна вирішити шляхом купівлі в кредит, чи передачі в ренду на лізингових умовах сільськогосподарської техніки, тракторів і машин. Це дасть змогу як традиційним виробничим сільськогосподарським структурам, так і відносно новим вирішувати питання забезпечення новою сільськогосподарською технікою не стільки за рахунок уже наявних заощаджень, скільки з майбутньої виручки. Такий підхід робить сільськогосподарського виробника умовно платоспроможним з точки зору, скажімо, конкретного ком-

йнового заводу, а з іншої сторони - дозволяє виробнику рішувати цілий ряд виробничо-технологічних проблем та-
к, як рівень культури землеробства і агротехніки вирощування та збирання сільськогосподарських культур, зменшення втрат при збиранні, переробці та транспортуванні продукції.

Таким чином, формування ринкової інфраструктури матеріально-технічного, інженерного та сервісного обслуговування повинно охоплювати всі організаційно-технологічні ланки виробничого процесу у рослинництві. В концептуальному плані державна політика щодо системи матеріально-технічного та сервісного обслуговування повинно мати чітко визначені ціннісні орієнтири, тобто вирішувати комплекс взаємопов'язаних проблем: по-перше, ліквідація монополістичного середовища у сфері МТП та сервісного обслуговування; по-друге, організація цілісної системи якісного, надійного та дешевого МТП та сервісного обслуговування галузі; по-третє, створення сприятливого інституційного поля для розвитку підприємництва у сфері МТП та сервісного обслуговування; по-четверте, стандартизація та уніфікація виробничо-технологічних параметрів сільськогосподарських машин та обладнання співмірно до загальних обсягів виробничо-господарської діяльності та розмірів посівних площ; по-п'яте, створення реальної передумови для наближення до безпосереднього виробника сільськогосподарської продукції.

На нашу думку, вирішення проблем формування ринкової інфраструктури не можливе без реанімації первісної ідеї операції, але наповненої більш сучасним змістом. Реально осмислення стану, в якому зараз перебуває рослинницька галузь, а також практичний досвід роботи окремих об'єктів господарювання однозначно доводить

тездатність ідеї кооперації і в сьгоднішніх умовах. Різноманітніші форми кооперування з метою спільного використання сільськогосподарської техніки машин і устаткування, окрім економії на інвестиціях і поточних витратах на їх експлуатацію і ремонт, дають можливість навіть малим, в тому числі і фермерським господарствам використовувати сучасну високопродуктивну техніку і технологію, безумовно було б практично неможливо поодинці. В окремих регіонах України організуються машинно-технологічні станції та машинно-орендні загони по обслуговуванню сільськогосподарських товаровиробників і перш за все на збиранні врожаю на принципах бартеру.

Крім того, досить непоганих результатів у плані формування ринкового інфраструктурного середовища, на нашу думку, можна досягти через добре організований інтеграційний процес в системі АПК. Хорошим прикладом щодо цього може служити досвід роботи загальновідомого в Україні агропромислового комбінату "Рось" Іллінецького району Київської області. На сьгоднішній день у складі АПК "Рось" працює 65 сільськогосподарських підприємств, основна частина з яких сільськогосподарські. В той же час, у складі того ж АПК "Рось" досить продуктивно працює цілий ряд інфраструктурних підприємств, тобто підприємств, які обслуговують основний виробничий процес: 4 орендних і 4 акціонерних переробних підприємства (в т. ч. 2 цукрових заводи, молокопереробний, комбікормовий, консервний, завод продтоварів, птахо- і м'ясокомбінати), 5 підприємств протехсервісу (2 РТП, і по одному по агрохімічному обслуговуванню, по механізації і по племсервісу), торгово-виробничо-виробничої фірма і плодоовочевого підприємства). Підприємствами АПК "Рось" засновано також акціонерно-

мерційний банк "Рось", який налічує більше 20 філій, що також безперечно позитивно впливає на загальний стан інфраструктури сільськогосподарського виробництва.

Особливої уваги в плані сприяння формуванню ринкової інфраструктури у сільськогосподарському виробництві задуговує проблема інвестування. Окрім несприятливого для ітчизняних та зарубіжних інвестицій загальнополітичного економічного середовища, у сільському господарстві має місце ще й чисто галузева непривабливість зумовлена низькою оборотністю капіталу у даній галузі і, відповідно, відносно низькою фондовіддачею і більшим терміном самокупності. Відзначимо, що навіть за такої в цілому несприятливої ситуації в Україні є позитивні приклади зв'язання цієї проблеми. Так, у районі Миронівки, що на Київщині, розпочато будівництво сучасного за світовими стандартами агроцентру. Його спорудження фінансує європейський Банк Реконструкції і Розвитку. Цей банк надає кредит у сумі 3.9 млн. доларів США та вкладає 3 млн. доларів США в акціонерний капітал компанії "Kiev-Atlantic Ukraine (KAU)", яка проводить будівництво і надалі буде управляти центром. Головне призначення такого центру - матеріально-технічне постачання фермерських господарств з метою модернізації виробництва і підвищенні ефективності їх роботи та надання маркетингових послуг.

Нарешті, одним з найважливіших елементів ринкової інфраструктури є інформаційне забезпечення. Важливість цього інфраструктурного чинника має стійку тенденцію до зростання. В умовах відмови держави від надмірного централізму та адміністрування у сфері сільського господарства, безпосередній виробник сільськогосподарської продукції змушений самотійно вирішувати цілий комплекс економічно важливих питань пов'язаних із збутом виробленої

продукції, постачанням паливно-мастильними матеріалами, запасними частинами і елементами основного та оборотного капіталу. За такої ситуації наявність оперативної та достовірної інформації можна без перебільшення назвати необхідною умовою ефективного виробничо-господарського процесу.

Нині в усьому світі налічується близько 100 автоматизованих інформаційно-пошукових систем (АІПС), які включають в себе біля двох тисяч різноманітних баз даних (БД) питань сільського господарства. В США в рамках Міністерства сільського господарства за допомогою спеціалізованих служб формується цілий ряд баз даних типу: база даних ринку сільськогосподарської продукції (служба AMS); база економічних показників розвитку сільського господарства Америки та інших країн світу (служба ERS) і т.д. Найбільшою бібліографічною БД у світі вважається AGRICOLA (Національна сільськогосподарська бібліотека США).

На жаль, сьогодні спеціалізоване інформаційне поле сільськогосподарського агропромислового комплексу України перебуває у задовільному стані. Причин цього, на нашу думку, є декілька. Основні з них: по-перше, на рівні держави практично відсутня політика щодо формування єдиного інформаційного поля для забезпечення агропромислового комплексу; по-друге, переважна більшість суб'єктів господарювання зараз перебуває в такому складному фінансово-економічному стані, що шукати необхідні ресурси для створення матеріальної основи інформаційної бази практично неможливо; по-третє, основна частина потенційних абонентів (керівників, спеціалістів, фермерів) різного роду спеціалізованих агро-сервісних інформаційних систем на сьогодні ні психологічно ні професійно до цього не готова.

На нашу думку для покращення ситуації, на сьогоднішньому перехідному етапі цілком прийнятним було б створення при обласних (районних) управліннях сільськогосподарства спеціалізованих госпрозрахункових інформаційно-консультативних центрів, які б займалися первісним накопиченням та розповсюдженням автентичної економічної інформації; проведенням маркетингових досліджень ринку сільськогосподарської продукції, паливних та мастильних матеріалів, мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин, тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин; створенням бази даних виробників сільськогосподарської продукції, постачальників, місцевих фірм і т.д. Для координації цього процесу на місцевому рівні варто було б створити відповідний центр, головним завданням якого було б формування вихідного макросигналу інформації з використанням вже наявних в Україні місцевих інформаційних фондів, систем та баз даних (додаток 39).

Зазначимо, що в Україні робляться експериментальні спроби формування ринкових інформаційних систем. Така робота проводиться Українською академією аграрних наук спільно з Мінсільгосппродом України та програмою "TACIS". У межах існуючих державних структур робляться спроби формування організаційно-консультативних та впроваджувальних служб. Однак, на сьогоднішній день, така робота поки-що не принесла бажаного результату.

Таким чином, процес розвитку ринкових відносин у сільському господарстві взагалі і в рослинництві зокрема може бути позитивним у кінцевому підсумку лише при умові, що з боку держави буде здійснюватися послідовна трансформація всього комплексу організаційних, виробничих і технологічних відносин. Тільки такий підхід у поєднанні з

лучкою фіскальною і митною політикою дозволить зробити
робничий процес у сільському господарстві високоефек-
вним, а це в свою чергу дасть реальну можливість в
вній мірі задовільнити потреби населення у продукції
слинництва.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Проведені нами наукові дослідження дають підстави для наступних висновків:

1. Переважна більшість сільськогосподарських підприємств Тернопільської області, які займаються вирощуванням рослинницької продукції перебувають у надзвичайно важкому економічному становищі. Така ситуація має комплексну обумовленість і визначається системою об'єктивних і суб'єктивних причин і зокрема: відсутністю цілісної і послідовної державної політики щодо реформування організаційно-виробничих засад сільськогосподарського виробництва взагалі; нескоординованістю дій законодавчої та виконавчої гілок влади на макрорівні; популяристичним характером процесу реформування економічних відносин на регіональному рівні; відсутністю виконавчої і технологічної дисципліни на всіх рівнях управління і виробництва; невідповідністю і небажанням певної частини керівників сільськогосподарських підприємств області працювати в нових економічних умовах та байдужістю значної частини населення до здійснюваних реформ.

2. Зональна внутрігосподарська і внутрігалузева спеціалізація більшості сільськогосподарських підприємств області практично у повній мірі відповідає характеру природно- і ґрунтово-кліматичних умов господарювання. Проте, наявний в області природно-кліматичний потенціал, який є одним з комплементарних чинників виробничого процесу, використовується надзвичайно малоефективно. Так, рівень використання потенційної продуктивної здатності землі в різних природно-кліматичних зонах області складає: Східна зона - 78.1%, Західна - 66.0%, Центральна -

0.3%, Північна - 59.3%. Рівень ефективного використання природно-кліматичного потенціалу в розрізі зазначених зон області складає відповідно 49.1%, 33.0%, 50.2% та 33.9%.

3. Найявний у господарствах області матеріально-технічний потенціал використовується надзвичайно неаціонально і перебуває на дуже низькому якісному рівні. Загальний стан і рівень використання матеріально-технічного потенціалу характеризується надзвичайно високим рівнем зношеності (близько 75%) активної частини матеріально-технічних ресурсів задіяних у рослинницькій галузі, а також незадовільним станом забезпечення паливно-енергетичними матеріалами, запасними частинами, мінеральними добривами і отрутохімікатами. Так, протягом останніх років обсяг поставок мінеральних добрив зменшився майже в 5 разів, а кількість внесених на 1 га органічних добрив у господарствах області в порівнянні з 1990 роком зменшилася майже у 2 рази; у господарствах Борівського, Борщівського, Гусятинського та Підгаєцького районів під врожай 1995 року було внесено лише по 30-40 кг мінеральних добрив на одиницю площі. При цьому порушена рівновага цін між двома основними макропотокami продукції. Протягом останніх 5 років ціни на основні складові матеріально-технічних ресурсів зросли в 45-140 тисяч разів, а ціни на сільськогосподарську продукцію за цей же період збільшилися лише в 11-55 тисяч разів. Крім того, в останні роки намітилася тенденція до зниження якості і погіршення виробничо-технологічних характеристик і основних параметрів матеріально-технічних ресурсів вітчизняного виробництва (тракторів, комбайнів, автомобілів, с/г машин і обладнання).

4. Продуктивне використання і динаміка якісних характеристик трудових ресурсів, задіяних у галузі, має не-

ативні тенденції. В області налічується 51 село, в якому не народилося жодної дитини, 147 сіл, де не було жодного дитячого на постійне місце проживання, 6 сіл у яких немає дітей дошкільного та шкільного віку і 2 села, де немає людей працездатного віку. Крім того, у 79 населених пунктах області населення пенсійного віку складає більше половини його загальної чисельності. Спостерігається також несприятлива галузева і статево-вікова структура зайнятості, коли середній вік працюючих у сільському господарстві області чоловіків складає 44 роки, а жінок - 41 рік, що відповідно на 6 і 4 роки більше, ніж у середньому по всьому народному господарству. В рослинництві працює лише 57% працівників віком старше 45 років. Загалом в сільському господарстві області намітилася чітка тенденція до погіршення умов праці та підвищення рівня виробничого травматизму, а також зниження рівня продуктивності праці в рослинництві. Так, за період з 1991 до 1995 року цей показник зменшився в середньому по області на 1-18%. За цей же період істотно зросла трудомісткість вирощування більшості сільськогосподарських культур. Так, по зерну, цукрових буряках та картоплі трудомісткість у 1995 році, порівняно з 1991, зросла відповідно на 15.4%, 3.3% та 37.0%. В незадовільному стані соціальна інфраструктура села. Загальна чисельність сільських будинок складає 235517, в тому числі обладнаних водогонном 18.3%, каналізацією - 2.6%, обладнаних газобалонними установками - 69.7%, газифікованих - 15.1%, електрифікованих - 99.1%, телефонізованих - 15.9%, радіофікованих - 84.0%. Однією з найбільш характерних тенденцій залишається кризовий стан з оплатою праці. Так, станом на 1.05.1996 року близько третини господарств мали боргованість по оплаті праці більше 2-3 млрд. крб.

5. Зниження ефективності вирощування окремих культур господарствах області обумовлено перш за все істотним зниженням врожайності окремих спеціалізаційних культур. Так, за період з 1991 по 1995 рік середньорічна врожайність цукрового буряка, картоплі і овочів порівняно з 1981-1985рр. зменшилася відповідно на 14, 35 та 5 центнерів з 1 гектара, що призвело практично до абсолютного зниження обсягів валового виробництва і реалізації продукції. Так, обсяги виробництва зерна, цукрових буряків, картоплі, фруктів і ягід та тютюну в 1995 році склали відповідно 93.7, 74.1, 47.2, 52.5 та 15.1 відсотка від рівня 1985 року. Обсяги реалізації зерна, цукрового буряка, картоплі та овочів у 1995 році складають від рівня 1985 року відповідно 48.6, 74.1, 2.8 і 5.2 відсотка.

6. Загальний рівень використання основних продуктивних чинників рослинницької галузі (землі, праці і капіталу) в сільськогосподарських підприємствах області характеризується надзвичайно низькою ефективністю. Саме тому існує об'єктивна необхідність розробки як теоретичних, так і практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності виробництва в рослинницькій галузі.

У зв'язку з цим, ми пропонуємо такі основні напрями трансформації виробничо-господарських відносин в сільському господарстві, як забезпечення загальнодержавної пріоритетності сільськогосподарського виробництва; законодавче врегулювання земельних і майнових відносин у сільському господарстві; створення сприятливого фінансово-кредитного середовища; формування механізму регульованого ціноутворення на продукцію сільського господарства; розробка програми інфраструктурного забезпечення сільських відносин у сільському господарстві; генерація сприятливого інвестиційного середовища у сфері

сільськогосподарського виробництва; вирішення питань соціально-культурного і побутового обслуговування населення; виробничо-технологічна і організаційна реструктуризація галузей, які виробляють засоби виробництва для сільського господарства; проведення фундаментальних і прикладних досліджень розвитку ринку в АПК та забезпечення загальнодержавного контролю за продуктивним використанням і збереженням земельного фонду.

Для практичної реалізації зазначених концептуальних засад стосовно рослинницької галузі необхідно здійснити такі практичні заходи:

1. Запровадити в повному юридичному обсязі право приватної власності на землю, тобто можливість володіти, користуватися, розпоряджатися і відчужувати землю; сформувати комплексний механізм державного контролю за ринком землі;

2. Створити інфраструктуру ринку землі, земельні банки і посередницькі фірми, державний обов'язковий реєстру наявності та руху землі, централізовані та регіональні спеціалізовані фонди за рахунок оподаткування процесу купівлі-продажу землі.

3. Забезпечити як на державному, так і на регіональному рівнях реальну можливість реалізації права одержання земельної частки в натурі з подальшим використанням для: індивідуального ведення господарства при наявності бажання, вміння та матеріально-технічного забезпечення; кооперування з іншими власниками паїв з метою спільного ведення господарства а також оренди земельної частки колективним сільськогосподарським підприємством чи фермерами.

4. Розробити єдину державну програму щодо підвищення рівня вмотивованості діяльності працівників задіяних у

сільському господарстві. По мірі подолання спаду та депресії у сільськогосподарському виробництві у перспективі (через 10-12 років) запровадити систему оплати праці формульовану у вигляді принципу: "Висока оплата - висока продуктивність - висока відповідальність";

5. Створити регіональні сітки альтернативних анківських систем, і насамперед іпотечних та земельних анків, які можуть виступити додатковим вагомим чинником інасування та кредитування сільськогосподарського виробництва;

6. Сформувати на державному та регіональних рівнях конкурентноспроможне ринкове інфраструктурне середовище для вирішення питань матеріально-технічного, сервісного інжинірингового, інформаційного та лізингового обслуговування.

7. З метою формування оптового та оптово-роздрібного ринків сільськогосподарської продукції потрібно створити, окрім бірж, спеціалізовану мережу сільськогосподарських маркетів, контрактних компаній і т.д., забезпечивши при цьому регулятивну участь держави щодо процесу ринкового формування ціни на сільськогосподарську продукцію.

8. Сформувати концепцію митної політики та політики поміркованого державного протекціонізму щодо вітчизняних товаровиробників, яка б включала:

- державні субсидії, які сприяють процесу зниження собівартості виробленої продукції;

- квоти (верхня їх межа) на кількість та асортимент сільськогосподарської продукції, яку дозволено імпортувати в Україну, особливо це стосується сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, які є традиційно спеціалізаційними у нас;

- формування відповідної системи тарифів на імпортувальськогосподарську продукцію;

9. Запроваджувати на рівні окремих підприємств практику пошуку стратегічних інвесторів через сітку міжнародних фінансових організацій, інституцій і програм використанням сучасного бізнес-планування;

10. Для забезпечення реального інноваційного процесу провести одноразову переоцінку задіяних у галузі основних засобів співмірно до існуючого сьогодні середньозваженого рівня цін придбання відповідних видів сільськогосподарської техніки;

11. Поставити під повний державний контроль процеси виведення нових високопродуктивних сортів сільськогосподарських культур;

12. Створити в рамках як нових, так і класичних організаційних форм аграрних підприємств локальні замкнуті виробничі цикли пов'язані з переробкою, розфасовкою і подальшою реалізацією (млини, ковбасні цехи, мініпекарні і консервні та молокозаводи) сільськогосподарської продукції, що дозволить вирішити цілий ряд важливих проблем таких, як проблема сезонної зайнятості населення, формування хоча й невеликих, однак стабільних джерел надходження фінансових ресурсів, зниження на загальному фоні вартості виробленої продукції, виконаних робіт та наданих послуг, зародження і розвитку певної конкуренції в сфері виробництва і збуту с/г продукції та продуктів її переробки.

На рівні області потрібно провести наступні заходи:

- обласному і районним управлінням сільського господарства запровадити у практику ~~розроблені нами схеми~~ післяприватизаційної організації земельно-майнових відносин (~~додатки 24, 25~~) на базі оренди;

- враховуючи наявний природно-кліматичний і виробничий потенціал окремих зон області рекомендуємо такі обсяги посівних площ сільськогосподарських культур:

Північна зона: пшениця - 182 га, жито - 91 га, мінь - 65 га, горох - 130 га, картопля - 79 га; цукровий буряк - 126 га.

Центральна зона: пшениця - 182 га, жито - 7 га, мінь - 56 га, горох - 140 га, картопля - 210 га; цукровий буряк - 193 га.

Західна зона: пшениця - 252 га, жито - 46 га, ячмінь - 23 га, горох - 92 га, картопля - 184 га; цукровий буряк - 147 га.

Південна зона: пшениця - 184 га, жито - 22 га, мінь - 22 га, горох - 13 га, картопля - 67 га; цукровий буряк - 177 га.

- створити на базі передових господарств області (агрофірма "Поділля" Тернопільського району, агрофірма "Вікторія" Борщівського району і т.д.) піонерні регіональні агросервісні центри з розрахунковим первісним обсягом інвестицій 3-4 млн. грн., або 1.5-2 млн. дол. А. При цьому інвестиційні ресурси пропонуємо одержати з урахунок таких потенційних джерел:

а) пайова участь господарств районів; б) кредитів ДРР; в) частина коштів від купівлі-продажу землі.

- на базі обчислювальних центрів (у їх складі) обласного і районних управлінь сільського господарства створити глобальну централізовану госпрозрахункову сітку інформаційно-консультативних центрів, які б займалися первісним накопиченням та розповсюдженням економічної інформації, проведенням маркетингових досліджень ринку сільськогосподарської продукції, паливно-мастильних матеріалів, мінеральних добрив, хімічних засобів захисту

ослин, тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин; створенням баз даних виробників сільськогосподарської продукції, постачальників, ілерських фірм і т.д.

- обласному управлінню сільського господарства ніціювати створення на засадах засновницької участі регіональної мережі альтернативних банківських систем, кі можуть виступити додатковим вагомим чинником інасування та кредитування сільськогосподарського виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.-К.:Феміна, 1996.-4с.
2. Закон України "Про колективне сільськогосподарське підприємство" // Відомості Верховної Ради України.-1992.-20.-С.570-579.
3. Закон України "Про плату за землю"// Голос України.-1992.-№138.-С.4-5.
4. Закон України " Про селянське (фермерське) господарство//Підприємництво і ринок України.-1992.-№1.-С.57-6.
5. Закон України "Про форми власності на землю"// підприємництво і ринок України.-1992.-№3.-С.51.
6. Земельний кодекс України//Голос України.-1992.-81.-С.9-15.
7. Постанова Верховної Ради України "Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі"// Державний інформаційний бюлетень "Про приватизацію".-1994.-№1.-.31-32.
8. Декрет Кабінету Міністрів України "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі"// підприємництво і ринок України. Закони. Укази. Постанови. Інструкції. Коментарі.-1993.-№7.-С.35-38.
9. Декрет Кабінету Міністрів України "Про приватизацію земельних ділянок"// Державний інформаційний бюлетень "Про приватизацію".-1994.-№1.-С.33-34.
10. Постанова Кабінету Міністрів України " Про завершення Порядку перетворення в процесі приватизації державних підприємств у відкриті акціонерні товариства" / Підприємництво і ринок України. Закони. Укази. Постанови. Інструкції. Коментарі.-1992.-№12.-С.105-107.
11. Постанова Кабінету Міністрів України " Про методику грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів (тимчасово)" // Урядовий кур'єр.-1995.-№50.-С.9.
12. Постанова Кабінету Міністрів України " Про організацію виконання Указу Президента України від 19 січня 1995 року №66 "Про прискорення приватизації майна в агропромисловому комплексі" // Урядовий кур'єр.-1995.-№58.-.9.
13. Указ Президента України "Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям" // демократична Україна.-1995.-№92.-С.2.

14. Указ Президента України "Про прискорення приватизації майна в агропромисловому комплексі" // Урядовий кур'єр.-1995.-№12.-С.10.

15. Авідзба А., Гайдуцький П.І., Лазня В. Економічне стимулювання внутрігосподарської агропромислової інтеграції при переході до ринку//Економіка України.-1994.-№6.-С.49-55.

16. Агафонов Н.И., Радченко В.В., Поплавский А.И. Эффективность арендных отношений в аграрном секторе// Экономика АПК.-1995.-№3.-С.34-40.

17. Азаров В.М., Турченко М.М. Основні напрями реформування сільськогосподарського підприємства // Економіка України.-1995.-№2.-С.59-63.

18. Алекперов С.М., Талляр В.І. Шляхи підвищення трудового потенціалу землеробства Лісостепу України // Економіка АПК.-1996.-№7.-С.56-57.

19. Алексійчук В.М. Акціонерні відносини в АПК // Економіка АПК.-1995.-№6.-С.32-37.

20. Алибеков М.М., Лукинов М.П. Проблемы развития сельскохозяйственного рынка // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.-1994.-№2.-С.4-8.

21. Алимова Т., Буев В., Вакуров П., Голикова В., Орбут Л. Стратегии поведения семейных фермерских хозяйств // Вопросы экономики.-1995.-№1.-С.47-56.

22. Амбросов В. Регіональні особливості аграрної реформи // Економіка України.-1995.-№4.-С.59-66.

23. Бабієнко М.Г. Створити земельний фермерський фонд // Економіка АПК.-1995.-№1.-С.20.

24. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін.К.: "Заповіт", 1996.-240с.

25. Бале Жерар. Снабжение французских аграрных хозяйств // Економіка АПК.-1995.-№12.-С.74-78.

26. Баяра Д.О. Приватизація в агропромисловому комплексі України // Державний інформаційний бюлетень "Про приватизацію".-1995.-№7-8.-С.68-70. 27. Березовий М.І. Стимулювання міжгалузевих економічних взаємовідносин у аграрному агропромисловому комплексі // Вісник аграрної науки.-1994.-№3.-С.3-11.

28. Бистра Н. Визначення ціни землі в умовах ринкової економіки // Економіка України. -1995.-№9. -С.67-71.

29. Бичкова Ц.В. Деякі питання правового забезпечення продовольчої проблеми // Економіка АПК.-1995.-№5.-С.14-15.

30. Білоусько Я.К., Більський В.Г. Інфраструктура і принципи контрактної системи формування продовольчих ресурсів // Економіка АПК.-1995.-№2.-С.47-53.

31. Білоусько Я.К., Горобей М., Ковальова Т. Принципи практика регулювання цінового паритету в АПК // Економіка України.-1994.-№12.-С.44-47.
32. Білоусько Я.К. Концепція формування продовольчих курсів на контрактній основі // Економіка України.-1994.-№7.-С.69-73.
33. Білоусько Я.К. Ринок сільськогосподарської техніки та його цінові аспекти // Економіка АПК.-1995.-№5.-С.66-70.
34. Більський В.Г. Ресурсне забезпечення підприємств агропромислового комплексу // Економіка АПК.-1995.-№10.-С.35-37.
35. Блажек М., Вержанський В. Енергетична ефективність сільськогосподарської продукції в Польщі та Україні // Економіка України.-1994.-№6.-С.90-91.
36. Бойко В.І., Криворучко В.І., Шумейко А.І. та ін. Методичні рекомендації по формуванню і розвитку ринку плодоовочевої продукції. -К.: УААН, ІАЕ, 1994.-56с.
37. Бородіна О.М. Як ефективніше залучати іноземні інвестиції у підприємствах АПК // Економіка, закон, ринок.-1994.-№1.-С.22-23.
38. Бородін С. Зернозбиральні комбайни України: проблеми та шляхи їх вирішення // Пропозиція.-1996.-№10.-С.70-72.
39. Боштан П.В. та ін. Ефективність інтенсифікації агропромисловиробництва / П.В.Боштан, В.В.Стеньгач, Л.І.Корнієвський.-К.: Урожай, 1989.-40 с.
40. Брукс К. Земельная собственность в структуре сельского хозяйства Украины // Економіка АПК.-1995.-№4.-С.17-21.
41. Бугуцький О.А. Соціально-трудова активізація праці в аграрному секторі // Економіка АПК.-1995.-№10.-С.42-44.
42. Булатов А. О выживании агропромышленного комплекса // Российский экономический журнал.-1995.-№5-6.-С.69-73.
43. Валігура К. АПК: у пошуках шляхів виходу з кризи (з доповіді заступника голови Тернопільської обласної державної адміністрації з питань роботи агропромислового комплексу Миколи Білоуса) // Свобода.-1996.-№13.-С.2.
44. Веденичев П.Ф. Земельные ресурсы Украинской ССР и их хозяйственное использование -К.:Наукова думка, 1972.-16с.
45. Верницький М. Чи буде Україна "житницею" Європи ? Пропозиція.- 1996.-№10.-С.30-34.
46. Власов В.І. Система державних програм підтримки фермерів США // Економіка АПК.-1995.-№2.-С.79-81.

47. Гаврилишин Б.Д. Дороговкази в майбутнє. До ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові /Перекл. англ. Лещенко Л.Л.-К.: Наукова думка, 1990.-208 с.
48. Гаврилишин О.Б. Основні елементи теорії ринкової системи. -К.: Наукова думка, 1992.-126 с.
49. Гайдуцький П.І., Стельмащук А.М. Земля: власність, оренда, рента.- К.: Урожай, 1994.- 184 с.
50. Гайнетдинов М.Ф. Опционы на фьючерсные контракты /Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.-1994.-№4. -С.15-16.
51. Галанець В.Г., Мороз Д.В. Проблеми економічного і соціального розвитку села // Економіка АПК.-1995.-№3.-.71-75.
52. Гальчинський А. Історизм відносин власності: методологічні аспекти аналізу // Економіка України.-1993.-9.-С.41-49.
53. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. / Редкол.: ...О.М.Маринич (відп. ред.) та ін.-К.: "Українська енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 1989-1993.Т.3: П-Я.- 480с.: л.- (В опр.).
54. Глазунов В.И. Формирование рыночных отношений на предприятиях с различной формой хозяйствования // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.-1994.-№6.-С.19-20,28.
55. Дегтярев И.В., Осипов Л.И. Земельное право и земельный кадастр: Учебник.-М.: Юрид.лит., 1986.-240 с.
56. Эдита Эдита Формы и методы государственного протекционизма в сельском хозяйстве// Економіка АПК.-1995.-№8.-С.83-88.
57. Дем'яненко М.Я. Від паювання до акціонування в АПК//Економіка. Закон. Ринок.-1994.-№4.-С.3-5.
58. Дієсперов В.С. Прибуток і стимулювання праці в АПК // Економіка АПК.-1995.-№5.-С.72-77.
59. Довідник по сільському господарству Тернопільської області./Редкол.: Сгібнев А.П. (відп.ред.) та ін.-Тернопіль: Обласне управління по пресі, 1968.-.232с.
60. Доманчук Д.П. Підвищення економічної ефективності господарювання в умовах багатокладної економіки // Економіка АПК.-1995.-№4.-С.32-36.
61. Доманчук В.П., Лучик С.Д. Розвиток конкурентоздатних агроформувань в умовах ринку // Вісник аграрної науки.-1995.-№12.-С.3-7.
62. Дусановский С.Л. Свеклосахарный подкомплекс Подолья и резервы повышения его эффективности.- К.: Изд-во ВСХА, 1990.-162 с.

63. Экономика, организация и планирование агропромышленного комплекса / В.Н.Нелеп, В.Г.Андрейчук, И.И.Хорунжий и др.; Под ред. В.Н.Нелепа.-К.: Выща школа. Головное изд-во, 1989.-528 с.
64. Экономика переходного периода: Учебное пособие / Под ред. В.В. Радаева, А.В. Бузгалина.- М.: Изд-во МГУ, 1995.- 410 с.
65. Экономика сельского хозяйства. В.А.Добрынин, А.В.Беляев, П.П.Дунаев и др.; Под ред. В.А.Добрынина. - 2-е изд., перераб. и доп.-М.: Агропромиздат, 1990.-476 с. (Учебники и учебные пособия для студентов высш. учеб. заведений).
66. Економіка Сполучених Штатів. Нарис.-Відень: Інформаційне агентство Сполучених Штатів "Економік Імпульс", 1992.-212 с.
67. Экономика: Учебник / Под ред. доц. А.С. Булатова. - М.:Издательство БЕК, 1996.-632 с.
68. Емельянов А.М. Экономика сельского хозяйства: Учебник для студентов экономических специальностей вузов и университетов.-М.: Экономика, 1982.-560 с.
69. Жиентаев М.М. Приватизация в сельском хозяйстве Казахстана // Вестник Московского университета. Сер.6, Экономика.-1994.- №1.-С.75-80.
70. Жук О. Фермерство в Україні: дійсність і перспектива // Економіка України.-1994.-№5.-С.11-21.
71. Зайдель Х., Теммен Р. Основы учения об экономике Пер.с немецк. Арутюнова Г.И., Юденцов В.П. -М.: Дело ТД, 1994.-400 с.
72. Зелінський А.А. та ін. Ефективність буряківництва в умовах інтенсифікації/ А.А.Зелінський Л.С.Павличенко, М.Н.Парубок.-К.:Урожай, 1989.-104 с.(Літ. для каб. економіста).
73. Земельный кадастр: экономика землепользования. Маткович Д.И.- Львов: Вища шк. Изд-во при Львов. ун-те, 1986.-136 с.
74. Иванов В.В. Разгосударствление в сельском хозяйстве: проблемы, направления//Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 5. Экономика.-1992.-№1.-С.7-12.
75. Иванух Р.А. и др. Справочник экономических показателей сельского хозяйства/ Р.А.Иванух, М.М.Пантелейчук, И.В.Попович, 2-е изд., переработ. и доп.-К.:Урожай, 1988.-216 с.
76. Иванух Р., Данилишин Б. Природно-ресурсний потенціал України і шляхи підвищення ефективності його використання // Економіка України.-1995.-№11.-С.39-45.

77. Іванчик П., Косоляк М., Туренко Ю. Сучасні проблеми землеробства і підходи до їх вирішення // Пропозиція.-1996.-№10.-С.40-41.
78. Іващук М. Гине у рік одне село: з матеріалів висуну голови обласної ради з питань безпечної життєдіяльності Б.М.Андрушківа//Свобода.-1996.-№26.-С.2.
79. Казьмір П.Г., Мицай М.А. Важливі умови реалізації земельної реформи // Економіка АПК.-1995.-№2.-С.7-10.
80. Коденська М. Ю., Кисельов В.О. Маркетингова орієнтація аграрно-промислових підприємств // Економіка АПК.-1995.-№4.-С.59-62.
81. Коденська М. Ю. Формування ринкових передумов розвитку агропромислових підприємств і агрофірм // Економіка України. - 1994.- № 6.-С.60-63.
82. Кононов І.С. Налоговая система для села - какой ей быть // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.-1994.-№5.-С.6-9.
83. Кононов І.С. Приватизація у дзеркалі масової свідомості // Економіка України.-1994.-№.-10.-С.84-87.
84. Консультации: О суммарном учёте рабочего времени и оплате труда работников растениеводства // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.-1994.-№6.-С.44-45.
85. Копишинська Н.В. Акціонерні відносини: контрольний пакет і курс акцій // Вісник агрономічної науки.-1992.-№3.-С.7-8.
86. Коросташ О. Теоретичні аспекти проблеми монопольної ціни // Економіка України.-1995.-№1.-С.21-32.
87. Кох Хауке. Кооперація як чинник конкурентоспроможності // Економіка АПК.-1995.-№11.-С.84-92.
88. Крот Ю. Зерноринок-96 // Пропозиція.-1996.-№10.-С.26-27.
89. Ксеняк Ю.М. Ценообразование в аграрном секторе экономики: опыт стран Европейского союза // Економіка АПК.-1995.-№11.-С.92-94.
90. Криворучко В.І. Формування овочево-продуктового підкомплексу України в умовах переходу до ринку // Економіка АПК.-1995.-№3.-С.67-70.
91. Крисальський О.В., Більський В.Г., Гусев В.В. Радикалізація аграрної політики в Україні // Економіка АПК.-1995.-№8.-С.3-9.
92. Кузник Б. проблеми відродження господаря на землі // Економіка України.-1993.-№6.-С.68-73.
93. Курбатов В. П. Проблемы развития аграрного сектора КНР // Российский экономический журнал.-1995.-№8.-С.82-91.

94. Кучма Л.Д. АПК - сфера пріоритетної політики держави. Виступ на Всеукраїнській нараді з питань агропромислової політики 27 грудня 1995 року // Колос.-1996.-№1.-С.1-4.

95. Кучма Л.Д. Формування аграрної політики в Україні // Економіка АПК .-1995.-№1.-С.3-7.

96. Лазня В., Лазня І., Бойко В. Про необхідність розвитку регіональних агропромислових формувань ринкового типу//Економіка України.-1996.-№2.-С.64-70. 97. Лакштанов І., Кривий П., Потапова Т. Становлення пайових відносин у колективних сільськогосподарських підприємствах//Економіка України.-1994.-№10.-С.49-54.

98. Липсиц И. Экономика без тайн.-М.: "Дело ЛТД"- "Вита пресс", 1994.-352 с.

99. Лісовський Г. Концепція формування системи ервісного інженерно-технічного забезпечення виробників сільськогосподарської продукції в умовах ринкових відносин//Економіка України.-1993.-№1.-С.73-78.

100. Логвиненко В., Лазня І. Власність і приватизація // Економіка України.-1995.-№1.-С.33-42.

101. Лукінов І.І. Ефективно реформувати агропродовольчу сферу//Економіка АПК.-1995.-№ 4.-С.3-14.

102. Лукінов І.І., Шепотько Л. Про національну програму відродження села // Економіка України.-1994.-№6.-С.3-16.

103. Макаренко П.М., Лазаренко П.И., Кириленко И.Г., Леонтьев А.М. Аграрный сектор в мировой и национальной экономике Украины.-Днепропетровск: "Пороги", 1995.-372с.

104. Малік М.Й., Чорнопищук Д.І. Формування внутрігосподарських відносин на кооперативних засадах // Економіка АПК. - 1995. -№8.-С.37-41.

105. Маркетинг: Учебник/ А.Н. Романов, Ю.Ю. Корлюгов, С. Красильников и др.; Под ред. А.Н. Романова.- М.: Анки и биржи, ЮНИТИ, 1995. - 560 с.: ил.

106. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Методологічні методичні принципи грошової оцінки сільськогосподарських угідь // Економіка АПК.-1995.-№2. -С.11-16.

107. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента /Пер. с англ. Майорова М.А., Шустер Э.В., Быковский А.А, Кушниренко А.К., Вышинская Е.В., Попов Э.М. М.:Дело, 1996.-704 с.

108. Мельничук Д.О., Галушко В.П. Шляхи формування ринкової системи в сільському господарстві // Економіка України.-1995.-№10.-С.19-21.

109. Методичні вказівки до застосування пакета прикладних програм LPS-360 для розв'язання оптимізаційних задач із курсу "Економіко-математичні методи і моделі в

плануванні та управлінні сільським господарством" для студентів спеціальностей "Облік у сільському господарстві, "Планування сільського господарства" /Укл.О.Т.Іващук, С.А. Пласконь, К.М. Суха.-Тернопіль: ТІНГ, 1993.-52с.

110. Мірошниченко М. Фермерство: проблеми становлення, розвитку та ефективності // Економіка України.-1995.-№2.-С.69-73.

111. Монке С.Ю. Напрями стабілізації і розвитку сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК. - 1995.-№4.С.41-45.

112. Мосіюк П.О., Гайдамацька О.М., Василенко В.Т. До проблеми економічної оцінки землі та форм власності на неї // Економіка АПК.-1995.-№2.-С.17-20.

113. Мотивація праці та формування ринку робочої сили /О.А. Бугуцький, Г.І. Купалова, В.С. Дієсперов та ін.; За ред П.Т. Саблука, О.А. Бугуцького.-К.:Урожай, 1993.-416с.

114. Назаренко В.И. Агрореформа и антикризисные задачи государства // Российский экономический журнал.-1995.-№11.-С.45-56.

115. Національна програма розвитку сільськогосподарського виробництва України на 1996-2005 роки (проект) // Економіка АПК.-1995.-№11.-С.9-53.

116. Нелеп В.Н. Ринкова стратегія сільськогосподарського підприємства//Економіка України.-1994.-№7.-С.64-69.

117. Нуреев Р.М., Розанова Н.М. Основы экономической теории: Учебно-методическое пособие. Типы рыночных структур: конкуренция и монополия // Вопросы Экономики.-1994.-№6.-С.137-151.

118. Олійник В.М., Дусановський С.Л. Використання земельних ресурсів в умовах переходу до ринку // Економіка АПК.- 1995.-№7.-С.14-18.

119. Онищенко А.М. К проблеме сравнительной оценки эффективности разных форм хозяйствования // Економіка АПК.-1995.-№5.-С.56-60.

120. Онищенко О.М., Осташко Т. Аграрні перетворення в країнах Центральної та Східної Європи // Економіка України.-1994.-№8.-С.3-12.

121. Онищенко О.М., Юрчишин В.В. Методологічний аспект порівняльної оцінки ефективності різних форм господарювання в аграрній сфері // Економіка України.-1996.-№6.-С.63-76. 122. Онищенко О.М., Юрчишин В.В. Про форми власності в аграрній сфері України // Економіка України.-1993.-№3.-С.13-22.

123. Онищенко О.М., Юрчишин В.В. Розвиток відносин власності у сільському господарстві: новий етап // Економіка АПК.-1995.-№7.-С.3-14.
124. Онищенко О.М., Юрчишин В.В. Становлення приватного сектора у сільському господарстві // Економіка України.-1995.-№10.-С.4-17.
125. Орлатий М.К. Соціальна сфера села // Економіка АПК.-1995.-№4.-С.74-77.
126. Основні показники господарсько-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств за 1995 рік Тернопіль: Управління сільського господарства та продовольства Тернопільської обласної державної адміністрації, Тернопільське обласне управління статистики, 1996.-33с.
127. Особливості соціально-економічного розвитку населених пунктів Тернопільської області (характеристика рівнів): збірник статистичних матеріалів / Під ред. Андрушків Б.М.- Тернопіль: Тернопільська обласна державна адміністрація, Управління економіки, 1996.-265с.
128. Павчак В.А. та ін. Економіка сільського господарства: Навч. посібник / В.А. Павчак, Р.А. Іванух, В.Г. Поплавський; За ред. В.А. Павчака.- К.: Вища школа, 1990.-398 с.
129. Палкін Ю.І., Заровна Н.П. Особливості конкуренції в аграрному секторі // Вісник аграрної науки.-1995.-№2.-С.7-14.
130. Пасхвер Б.Й. Ціноутворення в продовольчому комплексі // Економіка АПК.-1995.-№10.-С.60-64.
131. Перегуда В.Л. Удосконалення структури виробництва зерна за різних форм господарювання // Вісник аграрної науки.-1994.-№3.-С.11-17.
132. Петренко И.Я., Чужинов П.И. Экономика сельского хозяйства.- Алма-Ата: Кайнар, 1988.-416 с.
133. Питулько В.О. Визначення вартості сільськогосподарської техніки при її приватизації // Економіка України.1994.-№3.-С.53-57.
134. Підвищення ефективності зернового господарства / М.І. Щур, С.С. Бакай, М.І. Грицишин та ін.; За ред. М.І. Щура; Редкол.: М.М. Руссол (голова) та ін.- К.: Урожай, 1986.-152 с.- (Літ для каб. екон.).
135. Підлісецький Г.М., Герун М.І. Визначення вартості будівель і споруд у сільськогосподарських підприємствах // Економіка України.-1995.-№2.-С.63-69.
136. Підлісецький Г.М., Герун М.І., Питулько В.О. Оцінка основних засобів в аграрному секторі економіки // Економіка АПК.-1995.-№2.-С.38-43.
137. Підлісецький Г.М. Матеріально-технічна база та інвестиційна політика в АПК // Економіка АПК. - 1995. - №10.-С.38-40.

138. Пономаренко Н.В. Розробка моделей сільськогосподарських формувань // Економіка АПК.-1995.-№5.-С.32-34.
139. Поплавський В.Г. Ринкові відносини в буряково-цукровому підкомплексі // Вісник агрономічної науки.-1994.-№2.-С.11-15.
140. Практичний посібник з питань земельної реформи (збірник документів) -К.: УААН, 1996.-248с.
141. Прейгер Д.К. Сільське господарство України: вчора, сьогодні, завтра // Економіка України.-1993.-№12.-С.46-52.
142. Прейгер Д.К. Сільське господарство України: між заходом і сходом // Економіка України.-1994.-№8.-С.51-59.
143. Прейгер Д.К., Ягодка Я.Г., Колобова Л.В. Продуктивні сили сільського господарства: умови відтворення і ефективного використання // Економіка АПК.-1995.-№5.-С.20-25.
144. Приватизація і реформування відносин власності в народному господарстві Львівщини: Збірник матеріалів наради у Львівській обласній Раді народних депутатів і обласній державній адміністрації / За редакцією Гладія М.В.-Львів: НВФ "Українські технології", 1995.- 74с.
145. Проект "Укрінтерцукор" - програма виведення цукрової галузі з кризового стану // Пропозиція.-1996.-№10.С.36-39.
146. Ревенко А. Виробництво і споживання продуктів карчування в Україні//Економіка України.-1994.-№9.С.14-27.
147. Рекомендації Всеукраїнської наради з питань агропромислової політики // Економіка АПК.-1995.-№12.-С.41-43.
148. Рыночная экономика. Сборник научных статей / Шагалин С.С. и др. -М: Универсум, 1991.-135с.
149. Рішення секції агропромислової політики Всеукраїнської наради економістів "Економіка України та шляхи її дальшого реформування" // Економіка АПК.-1995.-№10.-С.50-52.
150. Рослинництво з основами землеробства /М.А. Білоножка, І.С.Руденко, В.І.Мойсеєнко та ін.; За редакцією М.А.Білоножка, І.С.Руденка.- К.:Урожай, 1986. - 224 с.(Посібник для підгот. кадрів масових професій у колгоспах і радгоспах).
151. Саблук П.Т., Карич Д.Я., Коваленко Ю.С. Витратно-ціновий аналіз у системі агромаркетингу.-К.: ВП "Ярмарок", 1996.-136с.
152. Саблук П.Т. Магістральні напрямки аграрної реформи // Економіка АПК.-1995.-№1.-С.8-14.

153. Саблук П.Т. Роздержавлення і приватизація - основа реформування економіки АПК // Економіка України.-1992.-№9.-С.9-17.
154. Саенко М.М. Фермери можуть працювати успішно // Економіка АПК.-1995.-№12.-С.38-40.
155. Самуельсон П. Економіка: підручник. -Львів: Світ, 1993.-494с.
156. Світові технології на українських полях. Із розмови з президентом агропромислової асоціації "Земля і люди" О.М.Ткаченком // Діловий вісник.- №2.-1994.-С.31.
157. Серков А.Ф. Формирование рыночных отношений в агропромышленном комплексе России // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.-1994.-№6.-С.2-10.
158. Серова Е. Предпосылки и сущность современной аграрной реформы в России // Вопросы экономики.-1995.-№1.-С.32-46.
159. Ситник В.П., Ходаківський Є.І. Пріоритети сільськогосподарської праці // Вісник аграрної науки.-1994.-№1.-С.21-28.
160. Сільське господарство Тернопільської області: статистичний збірник.-Тернопіль: Обласне управління статистики, 1996.- 81 с.
161. Снелбекер Д. Меморандум членам комісії з приватизації. Аналіз концепції Верховної Ради України з роздержавлення та приватизації підприємств, землі та житла // Вісник АН України.-1992.-№4.-С.3-6.
162. Собчук М.П. Створення і діяльність спільних підприємств // Економіка АПК.-1995.-№3.-С.98-102.
163. Сокол О.І., Кузьмін Б.М. Державна підтримка і регулювання діяльності селянських (фермерських) господарств // Вісник аграрної науки.-1995.-№2.-С.3-7.
164. Справочник экономиста-аграрника / Н.П.Кононенко, Н.Я.Кушвид, П.Т.Саблук и др.; Под ред. Н.П.Кононенко, Н.Я.Кушвида.- К.: Урожай, 1991.- 520 с.
165. Справочник экономических показателей сельского хозяйства. Иванух Р.А., Пантелейчук М.М., Попович И.В. Под ред. Поповича И.В.-К.:Урожай, 1979.-168с. (на укр.яз.).
166. Стельмашук А.М. Економічний механізм прискорення інтенсифікації виробництва в АПК.-К.:Урожай, 1990.-160с.
167. Степаненко І.Х. Аукціони на сільськогосподарську продукцію // Економіка АПК.-1995.-№2.-С.53-55.
168. Суслов А.И., Сергеев В.В., Ключац В.А. Организация продовольственных оптовых рынков // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.-1994.-№10.-С.2-8.

169. Тарасевич В. Ефективність національної економіки / Економіка України.- 1993.-№5.-С.38-47.
170. Татеиси К. Вечный дух предпринимательства /Пер. Шахова Э.Я., Шахов Г.А.-К.:Укрзакордонвизасервис, 1992.- 106 с.
171. Тернопільщина за роки Радянської влади. До 50-річчя возз'єднання Західноукраїнських земель з УРСР в складі СРСР. -Тернопіль: Обласне управління статистики, 1989.-207с.
172. Топиха В.И. Лизинг в АПК // Економіка АПК.- 1995.№ 10.-С.81-82.
173. Трегобчук В.М. Еколого-економічна концепція ефективного і сталого розвитку національного АПК // Економіка АПК.-1995.-№6.-С.3-13.
174. Тринько Р.І., Котько Н.М. Формування трудового потенціалу аграрного сектора за умов демографічної кризи // Вісник аграрної науки.-1994.-№.-С.3-7.
175. Туган-Барановський М.І. Політична економія: курс популярний - К.: Наукова думка, 1994.-264с.
176. Узун В. Нижегородская модель реформирования сельскохозяйственных предприятий // Вопросы экономики.- 1995.-№1.-С.57-65.
177. Україна в цифрах у 1995 році: Корот. стат. довід. / Міністерство статистики України; Відповідальний за випуск В.В. Самченко.- К.: Техніка, 1996.- 143с.
178. Фрідман Р., Рапачинський А. Ринки та інституції у великомасштабній приватизації // Вісник АН України.- 1992.-№2.-С.-6-23.
179. Хмельнюк В., Сіднев С. Приватизація у світлі вимог економічних законів // Економіка України.-1994.-№2.-С.39-45.
180. Хорошильцев В.П. Лизинг - фактор улучшения фондоснащённости сельскохозяйственных предприятий // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.-1994.-№6.-С.34-35.
181. Царенко М.К., Кандиба А.М., Кропивко М.Ф., Дерлеменко В.В. Сучасні світові інформаційні технології: можливості і перспективи їх використання в АПК України // Вісник аграрної науки.-1996.-№2.-С.20-24.
182. Чакі Ч. Напрями розвитку сільського господарства країн Центральної та Східної Європи // Економіка АПК.- 1994.-№1.-С.38-45.
183. Чайнов А.В. Краткий курс кооперации / Репринтное воспроизведение издания 1925 года.-М.:Книжная палата, 1989.-80 с.

184. Чепурна Л.І. Товарно-грошова система оплати праці в сільському господарстві та її переваги // Економіка АПК.-1995.-№6.-С.82-85.
185. Черевко Г., Горбонос Ф., Савицька О. Фермерська операція в розвинутих країнах // Економіка України.-1994.-№11.-С.69-74.
186. Черноіванов В.В., Баюра Д.О. Особливості приватизації майна підприємств і організацій агропромислового комплексу // Економіка АПК.-1995.-№2.-С.27-30.
187. Шевчук О.О. Ринок і деякі проблеми економіки сільського господарства України // Економіка АПК.-1995.-№6.-С.63-66.
188. Шевчук О.О. Розвиток та діяльність селянських (фермерських) господарств України // Економіка АПК.-1995.-№3.-С.24-27.
189. Шкали бонітетів ґрунтів ріллі в розрізі агропромислових (обничих груп природно-сільськогосподарських кадастрових) та адміністративних районів Тернопільської області.-Тернопіль:Українська академія аграрних наук, Інститут землеустрою (Тернопільський філіал), 1993.-37 с.
190. Шмидт Р.К. Совершенствование внутривозвращаемых отношений в коллективных предприятиях // Економіка АПК.-1995.-№3.-С.42-47.
191. Шпичак О.М. Економічні відносини виробників сільськогосподарської продукції із заготівельними та переробними підприємствами в умовах інфляції // Економіка АПК.-1995.-№8.-С.47-50.
192. Шпичак О.М., Маслюков Є.О., Шевченко Г.О. Міжбанківська торгівля та проблеми ціноутворення // Економіка АПК.-1995.-№7.-С.31-40.
193. Шпичак О.М. Проблеми ціноутворення АПК України в умовах формування ринкових відносин // Економіка АПК.-1995.-№10.-С.25-29.
194. Щур М.І., Перегуда В.Л., Бакай С.С. Рекомендації щодо створенню і функціонуванню ринку зерна і лібопродуктів.-К.: ААН, ІАЕ, 1994.-64с.
195. Юзефович А.Э. Аграрный ресурсный потенциал: формирование и использование -К.:Наукова думка, 1987.-176с.
196. Юрчишин В.В. Деякі питання відродження колективних сільськогосподарських підприємств, що опинилися на межі банкрутства // Економіка України.-1995.-№9.-С.62-67.
197. Юрчишин В.В. До питання про земельно-орендні відносини в колективних сільськогосподарських підприємствах // Вісник аграрної науки.-1994.-№6.-С.9-15.
198. Юрчишин В.В. Післяприватизаційний розвиток сільськогосподарських підприємств і його проблеми // Економіка АПК.-1995.-№10.-С.22-25.

199. Януль В.П. Деякі питання створення і функціонування закритих акціонерних товариств // Економіка АПК.-1995.-№7.-С.51-55.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Динаміка виробництва продукції сільського господарства та харчової промисловості в Україні (тис.т)

В и д и п р о д у к ц і ї	1990 рік	1991 рік	1992 рік	1993 рік	1995 рік	1995р. в % до 1990
Сільське господарство						
Зернові та зернобобові (у вазі після доробки)	51009	38674	38537	45623	33930	66.5
в т.ч. пшениця	30374	21155	19507	21831	16273	53.6
Цукрові буряки	44264	36168	28783	33717	29650	67.0
Соняшник	2571	2311	2727	2075	2860	111.2
Картопля	16732	14550	20277	21009	14729	88.0
Овочі	6666	5932	5310	6055	5880	88.2
Плоди та ягоди	2902	1537	2122	2798	1897	65.4
Виноград	836	673	657	666	457	54.7
М'ясо всіх видів (у забій- ній вазі	4358	4029	3401	2815	2316	53.1
в тому числі:						
яловичини і телятина	1986	1878	1656	1379	1158	58.3
свинина	1576	1421	1180	1013	854	54.2
м'ясо птиці	708	654	498	362	235	33.2
Молоко всіх видів	24508	22409	19114	18376	17200	70.2
Яйця всіх видів (млн.шт.)	16287	15188	13496	11794	9441	49.0
Харчова промисловість						
М'ясо (включаючи субпродук- І категорії	2763	2488	2050	1487	846	30.6
Ковбасні вироби	900	852	758	500	264	29.3
М'ясні напівфабрикати	294	261	132	104	40	13.6
Тваринне масло	444	376	303	312	219	49.3
Продукція з незбираного мо- лока (у перерахунку на мо- локо)	6432	5709	4112	2801	1103	17.1
Жирні сири	184	161	113	102	72	39.1
Олія	1070	1004	857	803	684	63.9
Маргаринава продукція	289	267	249	173	98	33.9
Цукор-пісок	6791	4786	3647	3993	3839	56.5
в т.ч. з цукрових буряків	5388	3844	3527	3854	3523	65.4
Цукор-рафінад	1836	1491	493	190	106	5.8
Консерви, млн. ум. банок	4836	4239	3760	3457	1504	31.1
в т.ч. плодоовочеві	3865	3381	3117	2964	1066	27.6
Сухі фрукти	6.4	3.1	3.4	2.2	0.7	10.9
Свіжоморожені овочі	0.3	0.2	0.1	0.07	0.004	1.3
Борошно	7671	7383	6625	6587	5104	66.5
Хліб і хлібобулочні вироби	6701	6685	6441	5444	3848	57.4
Крупи	962	944	804	695	473	49.2
Кондитерські вироби	1111	1040	843	647	311	28.0
в т.ч. цукристі	675	641	507	372	182	27.0
Макаронні вироби	360	365	350	340	214	59.4
Безалкогольні напої, млн. дал	151	114	59	38	24	16.0
в т.ч. квас	22	18	11	5	3	13.6
Мінеральні води, млн. дал	55	46	30	18	15	27.3
Сіль (видобуток)	8309	8394	7409	3877	2830	34.1

Динаміка споживання основних продуктів харчування в Україні (в розрахунку на душу населення на рік, кг).

Види продуктів харчування	Біологічна потр.	1990 рік	1991 рік	1992 рік	1995 рік	1995р., % до норми	% до 1990р
М'ясо і м'ясопродукти в перерахунку на м'ясо	73	68	65	53	39	53.4	57.4
Молоко і молокопродукти в перерахунку на молоко	350	373	346	285	245	70.0	65.7
Яйця (шт.)	260	272	256	227	172	66.2	63.2
Риба і рибопродукти	н.д. ¹	17.5	12.2	7.3	3.2	-	18.3
Олія	н.д.	11.6	11.2	10.6	8.2	-	70.7
Картопля	108	131	116	133	122	113.0	93.1
Овочі та баштанні	185	102	102	89	99	53.5	97.1
Фрукти, ягоди, виноград (без переробки на вино)	79	47	36	38	35	44.3	74.5
Цукор	н.д.	50	50	45	32	-	64.0
Хлібні продукти (хліб та макаронні вироби в перерахунку на борошно, крупи, борошно, бобов)	107	141	143	143	128	119.6	90.8

Відсутні дані.

Характеристика ґрунтів Тернопільської області [59.-С.5-6]

Шифр ґрунту	Г Р У Н Т И	Всього тис. га	в т.ч. орних, тис.га	Всього в % до заг.пл
I. Дерново-підзолисті ґрунти на давньоелювіальних відкладах.				
1	Дерново-слабопідзолисті піщані і глинисто-піщані	7.6	4.4	0.7
II. Опідзолені ґрунти на лесових породах і глинах (незмиті і змиті).				
2	Ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти	310.9	268.5	30.4
3	Темно-сірі опідзолені ґрунти	192.0	178.1	18.6
4	Чорноземи опідзолені	309.4	291.3	30.0
III. Реградовані ґрунти.				
5	Чорноземи реградовані	46.5	44.7	4.5
IV. Чорноземи глибокі на лесових породах (незмиті і слабозмиті).				
6	Чорноземи глибокі малогумусні	57.3	50.7	5.6
V. Чорноземи і дернові карбонатні ґрунти щебенюваті на елювії щільних порід.				
7	Чорноземи і дернові карбонатні ґрунти на елювії карбонатних порід (крейди вапняків)	13.3	9.3	1.3
VI. Лучно-чорноземні ґрунти переважно на лесових породах.				
8	Лучно-чорноземні ґрунти	13.6	11.3	1.3
VII. Дернові ґрунти.				
9	Дернові ґрунти переважно оглеєні піщані, глинисто-піщані і супі - щані ґрунти в комплексі з слабогумусними пісками	0.7	0.3	0.1
	Розмиті ґрунти і виходи порід	10.7	0.4	0.9
VIII. Лучні ґрунти на делювіальних та елювіальних відкладах.				
10	Лучні ґрунти	43.4	16.7	4.2
IX. Болотні ґрунти на алювіальних, делювіальних і воднольодовикових відкладах.				
11	Лучно-болотні ґрунти	16.8	0.6	1.5
X. Торфово-болотні ґрунти і торфовища.				
12	Торфово-болотні ґрунти	10.5	0.3	0.9
Р А З О М		1032.7	876.6	100

Динаміка врожайності основних сільськогосподарських культур в усіх категоріях господарств по районах Тернопільської області за період з 1991 по 1995 рр. (ц/га)

Р а й о н и	К у л ь т у р и					К у л ь т у р и									
	З е р н о в і	Ц у к р о в и й б у р я к	К а р т о п л я	О в о ч і	К а р т о п л я	О в о ч і									
	1991	1992	1993	1994	1995	1991	1992	1993	1994	1995	1991	1992	1993	1994	1995
Бережанський	22.4	25.6	26.7	25.9	28.4	190	185	155	205	195	61	103	87	74	54
Борщівський	28.2	32.5	40.2	35.1	33.0	227	234	242	241	176	48	88	96	67	28
Бучацький	27.1	31.2	37.6	38.3	36.5	249	263	281	328	255	73	113	141	109	72
Гусятинський	27.4	30.8	41.6	39.0	37.9	241	258	276	330	218	76	96	148	90	65
Заліщицький	30.6	32.0	43.1	35.4	36.5	239	236	306	289	231	59	99	114	66	51
Збаравський	29.7	33.9	34.7	34.0	35.4	262	279	235	279	230	83	134	110	115	69
Зборівський	25.4	30.2	31.8	30.8	29.7	161	229	169	230	164	70	106	108	103	54
Козівський	25.8	29.8	32.9	36.2	34.0	136	227	162	277	223	63	112	113	98	65
Кременецький	25.9	28.8	29.3	30.4	29.6	225	230	178	224	172	70	99	74	96	47
Лановецький	29.3	34.5	36.7	36.7	35.2	220	235	191	258	195	82	124	120	104	54
Монастирський	24.2	26.7	31.4	27.2	29.0	213	205	218	249	218	62	91	111	82	48
Підволочиський	32.7	38.0	42.4	43.7	38.2	248	248	235	255	198	81	119	166	139	80
Підгаєцький	-	25.7	29.2	28.7	28.2	-	180	161	172	147	-	89	126	75	55
Теребовлянський	24.0	31.1	31.7	34.8	33.1	192	223	201	251	184	51	99	106	74	64
Тернопільський	30.6	38.1	40.9	42.0	40.4	210	286	252	297	238	95	139	132	102	62
Чортківський	27.9	34.0	41.8	41.2	37.8	228	289	391	343	286	63	108	152	87	67
Шумський	28.2	31.5	33.4	32.6	30.5	270	275	228	265	199	103	137	127	102	49
м. Тернопіль	24.9	26.2	28.6	33.4	32.7	233	315	215	270	187	62	130	90	114	62
Інші держгоспи	22.2	28.4	33.9	28.6	30.2	-	-	228	271	210	62	111	121	96	60

Таблиця розрахункових коефіцієнтів для переведу врожайності основних сільськогосподарських культур в абсолютно суху масу (АСМ).

Показники	Значення
Вологість, %:	
зерно, солома	14
сіно	10 - 15
коренеплоди	85
зелені корми, силос	86
сінаж	45
стебла кукурудзи на зерно	50
Співвідношення основної та побічної продукції:	
зерно і солома	1:1
зерно і стебла кукур.	1:1.5
гичка цукрових буряків	150 ц/га

Розрахунок середньорічної величини врожайності сільськогосподарських культур в АСМ за 1990-95 рр. по Південній мікрзоні Тернопільської області

Культури	Част.в струк- турі	Урожайність ц/га		Урожайність в АСМ, ц/га		Сумарна врожай- ність з врахув- анням кофецієн- та структури посівних площ
		посівн. площ	Основ прод.	Побіч прод.	Основ прод.	
Всього зернові без кукурудзи	0.443	43.3	43.30	37.24	37.24	32.99
Кукурудза на зерно	0.050	22.9	34.35	19.69	17.18	1.84
Цукровий буряк	0.120	267.2	150.0	40.08	22.50	7.51
Тютюн	0.004	3.0	-	0.45	-	0.00
Картопля	0.006	85.7	-	12.86	-	0.08
Овочі	0.006	80.0	-	12.00	-	0.07
Кормові коренеплоди	0.017	240.0	-	36.00	-	0.61
Кукурудза на силос	0.165	290.0	-	40.60	-	6.70
Однорічні трави на силос і зел. корм	0.110	120.0	-	16.80	-	1.85
Багаторічні трави на силос і зел. корм	0.056	170.0	-	23.80	-	1.33
Плоди і ягоди	0.023	11.5	-	1.72	-	0.04
Разом	1.000	X	X	X	X	53.02

Розрахунок середньорічної величини врожайності сільськогосподарських культур в АСМ за 1990-95 рр. по Західній мікрзоні Тернопільської області

Культури	Част.в струк-турі	Урожайність ц/га		Урожайність в АСМ, ц/га		Сумарна врожайність з врахуванням кофцієнта структури посівних площ
		Осн. площ	Побіч. прод.	Осн. прод.	Побіч. прод.	
Всього зернові без кукурудзи	0.438	25.53	25.53	21.96	21.96	19.24
Кукурудза на зерно	0.005	21.93	32.90	18.86	16.45	0.18
Цукровий буряк	0.063	200.0	150.0	30.0	22.50	3.31
Олійні культури	0.020	6.0	-	5.16	-	0.10
Картопля	0.006	88.0	-	13.2	-	0.08
Овочі	0.019	55.0	-	8.25	-	0.16
Кормові коренеплоди	0.021	240.0	-	36.0	-	0.76
Кукурудза на силос	0.105	260.0	-	36.4	-	3.82
Однорічні трави на силос і зел. корм	0.123	130.0	-	18.2	-	2.24
Багаторічні трави на силос і зел. корм	0.120	200.0	-	28.0	-	3.36
Багаторічні трави на сіно	0.040	23.0	-	20.7	-	0.83
Природні сіножаті	0.031	21.0	-	18.9	-	0.59
Плоди і ягоди	0.010	15.0	-	2.25	-	0.02
Разом	1.000	X	X	X	X	34.69

Розрахунок середньорічної величини врожайності сільськогосподарських культур в АСМ за 1990-95 рр. по Центральній мікрзоні Тернопільської області

Культури	Част.в струк-турі	Урожайність ц/га		Урожайність в АСМ, ц/га		Сумарна врожайність з врахуванням кофцієнта структури посівних площ
		Осн. площ	Побіч. прод.	Осн. прод.	Побіч. прод.	
Всього зернові без кукурудзи	0.458	37.93	37.93	32.62	32.62	29.88
Кукурудза на зерно	0.007	42.33	63.50	36.40	31.75	0.48
Цукровий буряк	0.139	266.0	150.0	39.90	22.50	8.67
Олійні культури	0.008	14.0	-	12.40	-	0.10
Картопля	0.008	120.0	-	18.00	-	0.14
Овочі	0.006	113.0	-	16.95	-	0.10
Кормові коренеплоди	0.022	230.0	-	34.50	-	0.76
Кукурудза на силос	0.108	345.0	-	48.30	-	5.22
Однорічні трави на силос і зел. корм	0.110	145.0	-	20.30	-	2.23
Багаторічні трави на силос і зел. корм	0.108	263.0	-	36.82	-	3.98
Багаторічні трави на сіно	0.027	28.0	-	25.20	-	0.68
Разом	1.000	X	X	X	X	52.24

Додаток 1

Розрахунок середньорічної величини врожайності сільськогосподарських культур в АСМ за 1990-95 рр. по Північній мікрзоні Тернопільської області

Культури	Част.в струк- турі	Урожайність		Урожайність		Сумарна врожай- ність з врахув- анням кофцієн- та структури посівних площ
		ц/га	в АСМ, ц/га	Основ	Побіч	
	посівн. площ	Основ прод.	Побіч прод.	Основ прод.	Побіч прод.	
Всього зернові без кукурудзи	0.473	28.88	28.88	24.84	24.84	23.50
Цукровий буряк	0.104	216.3	150.0	32.45	22.50	5.71
Олійні культури	0.015	7.0	-	6.02	-	0.09
Картопля	0.006	88.17	-	13.23	-	0.08
Овочі	0.003	92.0	-	13.80	-	0.04
Кормові коренеплоди	0.016	200.0	-	30.00	-	0.48
Кукурудза на силос	0.071	195.0	-	27.30	-	1.94
Однорічні трави на силос і зел. корм	0.142	140.0	-	19.60	-	2.78
Багаторічні трави на силос і зел. корм	0.122	265.0	-	37.10	-	4.53
Багаторічні трави на сіно	0.034	31.0	-	27.90	-	0.95
Природні сіножаті	0.005	25.0	-	3.50	-	0.02
Плоди і ягоди	0.010	18.0	-	2.70	-	0.03
Разом	1.000	X	X	X	X	34.59

Додаток 10

Розрахунок середньорічної величини врожайності сільськогоспо дарських культур в АСМ за 1990-95 рр. в середньому по Тернопільській області

Культури	Част.в струк- турі	Урожайність		Урожайність		Сумарна врожай- ність з врахув- анням кофцієн- та структури посівних площ
		ц/га	в АСМ, ц/га	Основ	Побіч	
	посівн. площ	Основ прод.	Побіч прод.	Основ прод.	Побіч прод.	
Всього зернові без кукурудзи	0.494	32.3	32.3	27.78	27.78	27.45
Кукурудза на зерно	0.029	30.3	45.45	26.06	22.73	1.41
Цукровий буряк	0.127	240.0	150.0	36.00	22.50	7.43
Тютюн	0.002	10.4	-	1.46	-	0.00
Картопля	0.089	112.0	-	16.80	-	1.50
Овочі	0.013	126.0	-	18.90	-	0.25
Кормові коренеплоди	0.032	292.0	-	43.80	-	1.40
Кукурудза на силос	0.146	236.0	-	33.04	-	4.82
Однорічні трави	0.010	28.3	-	25.47	-	0.25
Багаторічні трави	0.036	28.4	-	25.56	-	0.92
Плоди і ягоди	0.022	19.8	-	2.97	-	0.07
Разом	1.000	X	X	X	X	45.50

Динаміка поставок основних матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства по Україні в цілому [101.-С.12]

В И Д И РЕСУРСІВ	Р О К И					1994 р
	1990	1991	1992	1993	1994	в % до 1990 р
Трактори, тис. шт.	49.4	33.7	39.9	30.1	11.3	22.9
Автомобілі вантажні, тис. шт	49.7	33.3	21	0.8	4.1	8.2
Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	9.6	6.9	4.9	2.6	0.6	6.3
Кормозбиральні комбайни, тис. шт.	3.6	3.7	5.7	2.5	0.1	6.3
Автобензин, тис. т	4629	4498	3057	1921	1677	36.2
Дизпаливо, тис. т	7161	6855	5638	4155	3856	53.8
Моторні масла, тис. т	205	191	122	82	191	93
Мінеральні добрива (по- живних речовин), тис. т	4311	3804	2138	1106	870	20.2
в т.ч. фосфорні, тис. т	1444	1095	381	189	137	9.5
Внесено органічних добрив на 1 га посівної площі, т	8.6	7	6	6.4	5.3	66.3
Внесено мінеральн. добрив на 1 га посівної площі, кг	141	132	95	74	26	19.8
Вапнування, тис. га	1408	1356	1057	466	288	20.5
Гіпсування, тис. га	285	226	136	76	42	14.7

Індекси змін вартості основних засобів відповідно до постанов Кабінету міністрів України [136.-С.41]

Види основних фондів	Індекси зміни вартості основних засобів за станом на:			
	01.05 1992р.	01.08. 1993р.	01.01. 1995р.	Загальний індекс
Будівлі, споруди передавальне устаткування	17	37.6	44	28125
Машини й устаткування	13	20.8	52	14061
Транспортні засоби	13	20.8	52	14061
Виробничий і господарський інвентар	13	20.8	18	4867
Робоча худоба	13.5	68	13.2	12118
Продуктивна худоба	13.5	63.5	13.3	11401
Багаторічні насадження	19.4	33	13.7	8771
Інші	13	24.4	18	5710
Основні виробничі фонди сільського- сподарського призначення	15.8	34.7	41	22388

Динаміка структурних зрушень собівартості продукції рослинництва в сільськогосподарських формуваннях Тернопільської області¹, %

Статті витрат	1987	1990	1995	1995 р., +, - до	
	рік	рік	рік	1987р.	1990р.
Витрати на оплату праці з відрахуваннями	40.7	36.9	24.7	-16.0	-12.2
Матеріальні витрати:	39.2	42.5	67.0	+27.8	+24.5
в т.ч.: насіння	14.7	17.4	16.7	+ 2.0	- 0.7
мінеральні добрива	8.2	11.0	9.7	+ 1.5	- 1.3
нафтопродукти	3.6	3.9	18.1	+14.5	+14.2
електроенергія	0.2	0.6	2.0	+ 1.8	+ 1.4
запасні частини	3.2	2.7	8.6	+ 5.4	+ 5.9
ін. матеріальні витрати	9.3	6.9	11.9	+ 2.6	+ 5.0
Амортизація основних фондів	10.3	10.7	4.7	- 5.6	- 6.0
Інші витрати	9.8	9.9	3.6	- 6.2	- 6.3
Всього витрат	100	100	100	X	X

До уваги взято дані лише по господарствах системи облсільгосппроду, ВО ґрнопільм'ясопрому, Тернопільплодоовочпрому (без фермерів і особистих ідсобних господарств).

Структурний аналіз фондооснащення сільськогосподарських підприємств
Тернопільської області в 1992 та 1995 рр.¹ (станом на 1.01. відповідного року)

Показники	1 9 9 2 р			1 9 9 5 р			
	К-сть,	На 100	%	К-сть,	На 100	%	
	тис. крб	га с/г угідь		млрд. крб	га с/г угідь		
I. Виробничі основні засоби основного виду діяльності							
Будівлі	693049	95.39	34.1	19095	2.67	44.2	+
Споруди	311026	42.81	15.3	8079	1.13	18.7	+
Передавальні пристрої	12518	1.72	0.6	423	0.06	1.0	+
Машини і устаткування	355758	48.97	17.5	5527	0.77	12.8	-
Транспортні засоби	94992	13.07	4.7	1781	0.25	4.1	-
Інструменти та інвентар	18505	2.55	0.9	343	0.05	0.8	-
Робоча і продуктивна худоба	201962	27.80	9.9	1924	0.27	4.5	-
Багаторічні насадження	4286	0.59	0.2	81	0.01	0.2	
Капітальні витрати на покращення земель	3947	0.54	0.2	62	0.01	0.1	-
Інші основні засоби	16778	2.31	0.8	295	0.04	0.7	-
Разом	1712821	235.76	84.2	37610	5.27	87.0	+
II. Виробничі основні засоби інших галузей							
	123748	17.03	6.0	2164	0.30	5.0	-
III. Невиробничі основні засоби.							
	198719	27.35	9.8	3443	0.48	8.0	-
Разом основних засобів	2035288	280.14	100	43217	6.05	100	
IV. Незавершене будівництво							
	195798	26.95	X	15528	2.17	X	

В основу розрахунку взято всі с/г підприємства системи облсільгосппроду, обто без фермерських та підсобних селянських господарств.

Співвідношення цін на техніку і сільськогосподарську продукцію в 1991-1995 рр.

Назва технічного засобу і його марка	Кількість с/г продукції (т), необхідної для придбання одиниці техніки					
	зерно		м'ясо (свин.)		молоко	
	1991р.	1995р.	1991р.	1995р.	1991р.	1995р.
Трактор Т-150К	44	104	4	9	32	66
Трактор ЮМЗ-6АЛ	24	63	2	6	17	39
Сівалка зернова СЗТ-3.6А	3	37	0.3	3	2	23
Сівалка бурякова ССТ-12В	3	48	0.3	4	2	30
Автомобіль ГАЗ-5312	23	106	4	9	30	67
Комбайн зернозбиральний ДОН-1500	96	649	9	57	69	408
Трактор МТЗ-82	36	141	4	12	26	88
Плуг ПЛН-3-35	0.4	14	0.04	1	0.3	9
Косарка КРН-2.1А	1	15	0.1	1	1	9
Автомобіль КАМАЗ-551	36	487	3	43	26	306

Додаток 16

**Рівень трудомісткості вирощування основних видів сільськогосподарських культур в сільськогосподарських
підприємствах Тернопільської області в розрізі окремих районів, л/год [126.-С.7-8]**

Р а й о н и	з е р н о в і		ц у к р о в и й б у р я к		к а р т о п л я		о в о ч і в і д к р и т о г о г р у н т у			
	1994 р.	1995р.	1994 р.	1995 р.	1994 р.	1995р.	1994 р.	1995 р.		
Бережанський	1.8	2.1	1.9	2.4	126.3	7.9	105.1	6.7	5.6	83.6
Борщівський	1.7	2.7	1.9	3.0	157.9	7.0	174.3	23.9	27.3	114.2
Вучацький	1.2	1.5	1.0	1.3	130.0	4.6	141.3	9.8	10.2	104.1
Гусятинський	1.2	1.5	0.9	1.3	144.4	4.3	141.9	21.3	21.1	99.1
Заліщицький	1.7	1.6	1.5	1.6	106.7	6.0	106.7	18.6	14.8	79.6
Збаразький	1.4	1.4	1.2	1.5	125.0	4.8	162.5	11.3	9.4	83.2
Зборівський	1.5	1.6	1.5	1.9	126.7	5.2	148.1	11.7	14.3	122.2
Козівський	1.2	1.3	1.5	1.6	106.7	5.2	126.9	9.6	12.2	127.1
Кременецький	1.0	1.1	1.4	1.7	121.4	4.0	185.0	16.5	19.8	120.0
Лановецький	1.0	0.9	1.0	1.1	110.0	8.5	116.5	9.1	9.0	98.9
Монастириський	1.4	2.2	1.7	2.0	117.6	5.1	151.0	18.1	14.0	77.3
Підволочиський	1.2	1.5	1.9	1.3	144.4	4.5	133.3	21.4	21.5	100.5
Підгаєцький	1.5	1.5	2.1	2.5	119.0	9.2	88.0	6.7	5.6	83.6
Теребовлянський	1.2	1.5	1.3	1.8	138.5	5.9	115.3	19.1	13.3	69.6
Тернопільський	1.2	1.3	0.9	1.2	133.3	6.8	127.9	14.4	17.4	120.8
Чортківський	1.2	1.3	1.2	1.6	133.3	5.3	145.3	19.7	12.9	65.5
Шумський	1.2	1.4	1.2	1.5	125.0	4.9	167.3	13.1	15.3	116.8
По області	1.3	1.5	1.2	1.6	133.3	5.4	137.0	14.8	13.9	93.9

Титома вага посівних площ окремих категорій с/г підприємств в розрізі основних с/г культур за результатами господарювання у 1995 році

Культури	Всі катег. і господ.		Колект. і держ. г-в		Г-ва насе- лення		Фермерсь- кі г-ва	
	тис.	%	тис.	%	тис.	%	га	%
	га		га		га			
Всього зернових та зернобобових к-р	382.9	100	332.6	86.9	42.9	11.2	7359	1.92
в т.ч.:								
- озима пшениця	182.8	100	171.3	93.7	8.6	4.7	2092	1.14
- ярий ячмінь	97.5	100	80.8	82.9	14.1	14.5	3206	3.29
- овес	11.6	100	11.3	97.4	0.3	2.6	-	-
- кукур. на з-но	22.0	100	4.6	20.9	17.2	78.2	112	0.51
- гречка	14.9	100	13.1	87.9	0.6	4.0	1246	8.36
Зернобобові к-ри	43.4	100	41.8	96.3	1.3	3.0	-	-
в т.ч.: горох	35.0	100	34.7	99.1	0.0	0.0	-	-
вика і суміші	5.1	100	5.0	98.0	0.1	2.0	-	-
Цукрові буряки	91.2	100	84.5	92.6	4.6	5.0	1532	1.68
Тютюн	1.2	100	0.5	41.7	0.7	58.3	-	-
Картопля	63.5	100	5.4	8.5	58.0	91.3	135	0.21
Овочі	10.9	100	2.7	24.8	8.2	75.2	24	0.22
Кормові коренеплоди	20.1	100	10.5	52.2	9.4	46.8	64	0.32
Кукур. на сил. і з/к	89.2	100	88.7	99.4	0.4	0.4	72	0.08
Одноріч. тр. на сіно	8.8	100	1.5	17.0	7.1	80.7	-	-
Багатор. тр. на сіно	27.8	100	19.2	69.1	8.4	30.2	-	-
Всього плодоягідних насаджень	15.6	100	4.4	28.2	11.2	71.8	-	-

Рівень товарності основних видів сільськогосподарських культур у господарствах Тернопільської області, %

Види продукції	Всі категорії господарств	в тому числі:		
		колект. і державні	господарств населення	фермерських г-в
Зернові культури	19.9	21.3	7.8	27.7
Цукрові буряки	100.1	100.0	101.2	88.1
Картопля	1.2	1.5	1.2	-
Овочі	3.7	20.1	0.4	-
Фрукти і ягоди	5.9	6.7	5.9	-
Тютюн	225.0	1.3	-	-

Структура реалізації основних видів рослинницької продукції на прикладі селянської акціонерної спілки "Дніпро" Тербовлянського району Тернопільської області. (за результатами діяльності у 1995 році)

Напрямки реалізації	Пшениця		Ячмінь		Горох		Жито		Овочі	
	ц.	%	ц.	%	ц.	%	ц.	%	ц.	%
Державі	5663	54.2	251	9.6	-	-	326	100	30	77
Різним ор-ціям	-	-	535	20.4	49	12	-	-	9	23
В рах.оплати	2342	22.4	634	24.1	-	-	-	-	-	-
Обмін на з/ч	29	0.3	294	11.2	368	88	-	-	-	-
Ринок колгоспний	-	-	91	3.5	-	-	-	-	-	-
На корм худобі	-	-	448	17.0	-	-	-	-	-	-
Натуральна оплата	369	3.5	375	14.3	-	-	-	-	-	-
Відгодівельний	1000	9.6	-	-	-	-	-	-	-	-
Сервіс/бізнес	518	5.0	-	-	-	-	-	-	-	-
Розрах. за худобу	535	5.1	-	-	-	-	-	-	-	-
В с ь о г о	10456	100	2628	100	417	100	326	100	39	100

Фінансовий стан колективних сільськогосподарських підприємств Тернопільської області (на 1.01.1996р.)

Показники	Всього, млрд. крб.	На 1 га с/г угідь, тис.крб.
Заборгованість по позиках і процентах АПБ "Україна"	294.8	391
в т.ч. короткотермінові позики і проценти банку	274.4	364
з них прострочені	178.2	236
довготермінові позики і проценти банку	20.4	27
з них прострочені	1.1	1
Дебіторська заборгованість	2902	4063
Кредиторська заборгованість	11615	16262

Загальна характеристика законодавчої бази в Україні щодо питань агропромислового комплексу

Назва Закону, Постанови чи підзаконного акту	Проблеми, які регулюються																				Дата прийняття і номер документа
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
Закон України про селянське (фермерське) господарство	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+					20.12.91.
Закон України про форми власності на землю.						+											+				N 2009-XII 30.01.92.
Постанова ВР про введення в дію Закону "Про форми власності на землю".						+											+				N 2073-XII 30.01.92.
Постанова ВР про проект Закону України про колект. с/г підприємство.	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	4.02.92.
Закон України про колективне с/г підприємство.	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	N 2091-XII 14.02.92.
Закон України про внесення змін і доповнень до земельного кодексу.			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	N 2114-XII 13.03.92.
Постанова ВР про прискорення земельної реформи та приватизацію землі.			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	N 2196-XII 13.03.92.
Постанова ВР про актів на право власності на землю і право постійн. користуван. землею			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	N 2200-XII 13.03.92.
Закон України про			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	N 2201-XII 3.07.92.

Чисельність і розмір селянських (фермерських) господарств по окремих районах Тернопільської області (станом на 1.01. 1996 р.)

Назва району	Чисельність селянських (фермерських) господарств, шт.	Загальна площа с/г угідь відведена для фермерських г-в, га	Припадає с/г угідь у середньому на одне фермерське господарство, га
Бережанський	29	323	11.1
Борщівський	105	1594	15.2
Бучацький	36	439	12.2
Гусятинський	67	1151	17.2
Заліщицький	14	264	18.9
Збаразький	37	919	24.8
Зборівський	38	853	22.4
Козівський	40	579	14.5
Кременецький	33	450	13.6
Лановецький	14	410	29.3
Монастирський	14	198	14.1
Підволочиський	33	645	19.5
Підгаєцький	23	515	22.4
Теребовлянськ.	64	652	10.2
Тернопільський	125	1300	10.4
Чортківський	62	745	12.0
Шумський	18	481	26.7
Разом	752	11518	15.3

Форми оільськогосподарських підприємств у Тернопільській області станом на 1.04.1996р.¹

Назва району	К і л ь к і с т ь с і л ь с ь к о г о с п о д а р с ь к и х п - в :															
	спілки	підпр.	госп.	госп.	ми	под.	віднос.	йовик	пайов	тиви	спи	подар	кооп-	кол	ферм.	Разом
	с/г	колект	колект	аграрно	агро-асоц.	к-пи з	спіл-	асоці	кооп-	кооп-	кооп-	кооп-	кооп-	кооп-	кооп-	кооп-
Бережанський	17	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	29	47
Борщівський	23	1	-	4	-	2	-	-	-	-	-	-	1	105	136	
Бучацький	30	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	36	68	
Гусятинський	32	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	67	104	
Заліщицький	16	2	-	1	-	-	10	-	-	-	-	-	-	14	44	
Збаразький	26	-	-	1	2	-	-	2	-	-	-	-	-	37	71	
Зборівський	12	25	-	-	-	6	-	-	1	-	-	-	-	38	82	
Козівський	24	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	40	66	
Кременецький	-	23	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	33	59	
Лановецький	12	2	-	3	8	2	-	-	-	-	-	-	-	14	41	
Монастирський	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	35	
Підволочиський	1	14	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	33	65	
Підгаєцький	16	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23	40	
Теребовлянський	1	41	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	64	106	
Тернопільський	9	15	-	1	7	-	-	-	-	-	-	-	-	125	157	
Чортківський	1	-	26	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	62	94	
Шумський	2	22	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	45	
Разом	243	151	24	26	17	18	10	3	2	2	2	2	2	752	1260	

¹ По фермерських господарствах дані наведено станом на 1.01.1996р.

Угода
про оренду землі (земельного паю)

" " _____ 199_ р.

назва населеного пункту

назва місцевої Ради народних депутатів

Власник земельного паю (частки) _____
(прізвище, ім'я, по-батькові)

про що свідчить _____
назва державного документу, який засвідчує це право на землю,

серія, номер, коли і ким виданий

який в подальшому іменується "Орендодавець" і діє у відповідності із Законом України "Про власність" та іншими законодавчими актами, з одного боку і _____

повна назва колективного с/г підприємства або фермерського господарства

що в подальшому іменується "Орендар", в особі його _____

посада,

_____ з другого, уклали дану

прізвище, ім'я, по-батькові

угоду про наступне:

1. Предмет угоди

1.1. З метою організації сільськогосподарського виробництва Орендодавець передає, а Орендар приймає в оренду земельну ділянку загальною площею _____ га, яка знаходиться

повна назва місцезнаходження земельної ділянки чи поля

1.2. На момент укладення даної угоди ділянка характеризується такими виробничо-господарськими показниками _____

детальний опис контурної

_____ , що

конфігурації ділянки, кадастрова, грошова бонітетна характеристики

підтверджує

назва відповідних документів, які характеризують ділянку, серія, номер, коли і ким видана

1.3. Сторони взаємопогоджуються на оренду земельної ділянки протягом _____ років, починаючи з дня підписання угоди.

1.4. Орендодавець не заперечує проти приєднання належної йому на правах власності земельної ділянки до інших ділянок, які використовуються Орендарем на період дії даної угоди.

1.5. За господарське використання даної земельної ділянки Орендар сплачує Орендодавцю орендну плату (ренту) в сумі _____ гривень, або у натуральній формі (сільськогосподарська продукція) на вказану суму при наявності взаємної згоди сторін.

1.6. Сплата орендної плати Орендарем проводиться _____
вказати

не пізніше _____

календарний розподіл сум платежу

дата

2. Обов'язки сторін.

Орендар зобов'язаний:

- 2.1. Протягом усього терміну дії не змінювати цільового призначення ділянки.
- 2.2. Фахово використовувати ділянку і тим самим сприяти збереженню її виробничо-господарських характеристик.
- 2.3. Проводити своєчасну сплату орендної плати протягом дії угоди у визначені терміни.
- 2.4. Відповідати за виробничо-господарське використання земельної ділянки протягом терміну оренди.
- 2.5. Здійснювати в повному обсязі виплату всіх встановлених законодавством податкових платежів пов'язаних з виробничо-господарським використанням ділянки.
- 2.6. Повернути Орендодавцю земельну ділянку після закінчення терміну оренди у стані не гіршому, ніж вона було взята.

Орендодавець зобов'язаний:

- 2.7. Представити Орендарю документи які засвідчують його право приватної власності на землю та згадані у п. 1.2. характеристики земельної ділянки.
- 2.8. Не втручатися у виробничо-господарську діяльність орендаря.
- 2.9. Письмово попередити Орендаря про свої наміри щодо продовження (припинення) дії раніше укладеної угоди, але не пізніше, ніж за _____ до закінчення терміну її дії.

3. Відповідальність сторін

- 3.1. Сторони несуть матеріальну відповідальність за невиконання або недобросовісне виконання умов угоди.
- 3.2. За несплату Орендарем орендної плати в терміни, передбачені даною угодою, нараховується пеня в розмір _____ від суми недоїмки за кожен день прострочення, включаючи день сплати.
- 3.3. Сплата пені не звільняє сторони від виконання взятих на себе зобов'язань, передбачених цією угодою.

4. Додаткові умови

- 4.1. Урожай і прибутки, одержані від господарського використання орендованої земельної ділянки, належать виключно Орендарю і не можуть бути підставою для зміни розміру орендної плати до закінчення терміну дії угоди.
- 4.2. У випадку, коли жодна із сторін не заявила про свою незгоду щодо продовження терміну дії угоди до його закінчення, остання вважається пролонгованою ще на 1 рік на тих же умовах.
- 4.3. Орендар може перенести терміни виплати орендної плати тільки за погодженням з Орендодавцем і лише при наявності письмової згоди останнього.
- 4.4. Суперечки, що можуть виникнути по даній угоді розглядаються судом у встановленому законодавством порядку.
- 4.5. У всьому іншому, що не передбачено даною угодою, сторони керуються чинним законодавством України.
- 4.6. Угода укладена у трьох примірниках, один з яких знаходиться у Орендодавця, другий - у Орендаря, третій - в органі, що реєструє договір і кожен з них має однакову юридичну силу.
- 4.7. Угода вступає в силу від дня її підписання обома сторонами.

Угоду про оренду землі підписали власноручно:

ОРЕНДОДАВЕЦЬ

ОРЕНДАР

(підпис)

(підпис)

Угода зареєстрована у книзі реєстрації угод про оренду землі
_____ Ради народних депутатів за № _____, що
посвідчується підписом

(підпис)

_____ (прізвище, ім'я та по-батькові посадової особи)

М. П. " ____ " _____ 199 р.
(дата підписання)

Угода
про оренду майна (майнового паю)

_____ " _____ " _____ 199_ р.
назва населеного пункту

назва місцевої Ради народних депутатів

Власник майнового паю _____
(прізвище, ім'я, по-батькові)

про що свідчить _____
назва державного документу, який засвідчує це

право, серія, номер, коли і ким виданий

який в подальшому іменується "Орендодавець" і діє у відповідності із Законом України "Про власність" та іншими законодавчими актами, з одного боку і _____
повна назва колективного с/г підприємства або фермерського господарства

що в подальшому іменується "Орендар", в особі його _____
посада,

_____ з другого, уклали дану угоду про
прізвище, ім'я, по-батькові

наступне:

1. Предмет угоди

1.1. З метою організації сільськогосподарського виробництва та збереження цілісності господарсько-майнового комплексу Орендодавець передає, а Орендар приймає в оренду майновий пай варістю _____
(розмір майнового паю цифрами і прописом, гривень)

1.2. Сторони взаємо погоджуються на оренду майнового паю протягом _____ року (років), починаючи з дня підписання угоди.

1.3. За господарське використання орендованого майнового паю, незалежно від наслідків господарювання Орендар сплачує Орендодавцю орендну плату (ренту) в сумі _____ гривень, або у натуральній формі (сільськогосподарська продукція) на вказану суму при наявності взаємної згоди сторін.

1.4. Сплата орендної плати Орендарем проводиться _____
вказати

_____ не пізніше _____
календарний розподіл сум платежу дата

2. Обов'язки сторін.

Орендар зобов'язаний:

2.1. Проводити своєчасну сплату орендної плати протягом дії угоди у визначені терміни.

2.2. Відповідати за виробничо-господарське використання орендованого майна протягом терміну оренди, утримувати його в належному стані.

2.3. Здійснювати в повному обсязі виплату всіх встановлених законодавством податкових платежів пов'язаних з виробничо-господарським використанням орендованого майнового паю.

2.4. Повернути Орендодавцю орендоване майно після закінчення терміну оренди у належному стані.

Орендодавець зобов'язаний:

- 2.5. Представити Орендарю документи які засвідчують його право приватної власності на майновий пай.
2.6. Не втручатися у виробничо-господарську діяльність орендаря.
2.7. Письмово попередити Орендаря про свої наміри щодо продовження (припинення) дії раніше укладеної угоди, але не пізніше, ніж за _____ до закінчення терміну її дії.

термін

3. Відповідальність сторін

- 3.1. Сторони несуть матеріальну відповідальність за невиконання або недобросовісне виконання умов договору.
3.2. За несплату Орендарем орендної плати в терміни, передбачені даною угодою, нараховується пеня в розмір _____ від суми недоїмки за кожен день прострочення, включаючи день сплати.
3.3. Сплата пені не звільняє сторони від виконання взятих на себе зобов'язань, передбачених цією угодою.

4. Додаткові умови

- 4.1. Продукція і прибутки, одержані від господарського використання орендованого майна, належать виключно Орендарю і не можуть бути підставою для зміни розміру орендної плати до закінчення терміну дії угоди.
4.2. У випадку, коли жодна із сторін не заявила про свою незгоду щодо продовження терміну дії угоди до його закінчення, остання вважається пролонгованою ще на 1 рік на тих же умовах.
4.3. Орендар може перенести терміни виплати орендної плати тільки за погодженням з Орендодавцем і лише при наявності письмової згоди останнього.
4.4. Амортизаційні відрахування, одержані від господарського використання орендованого майна належать Орендарю і використовуються ним на відновлення орендованих основних фондів.
4.5. Майно, придбане Орендарем за рахунок амортизаційних відрахувань від орендованого майна, належить Орендодавцю.
4.6. Суперечки, що можуть виникнути по даній угоді розглядаються судом у встановленому законодавством порядку.
4.7. У всьому іншому, що не передбачено даною угодою, сторони керуються чинним законодавством України.
4.8. Угода укладена у трьох примірниках, один з яких знаходиться у Орендодавця, другий - у Орендаря, третій - в органі, що реєструє договір і кожен з них має однакову юридичну силу.
4.9. Угода вступає в силу від дня її підписання обома сторонами.

Угоду про оренду майна (майнового паю) підписали власноручно:

ОRENDOДАВЕЦЬ

ORENDAR

(підпис)

(підпис)

Угода зареєстрована у книзі реєстрації угод про оренду майна (майнових паїв) _____ Ради народних депутатів за № _____, що посвідчується підписом

(підпис)

(прізвище, ім'я та по-батькові посадової особи)

М. П. " _____ " _____ 199 р.
(дата підписання)

Зведені розрахункові показники
діяльності сільськогосподарських підприємств Тернопільської області

Показники	Зони			
	Північна	Центральна	Західна	Південна
Середні розміри земельних угідь в розрахунку на 1 г-во:				
С/г угідь, га	1477	1517	1299	1197
Віллі, га	1302	1401	1148	1087
Сіножатеї, га	55	47	60	33
Пасовищ, га	60	61	87	87
Сумарні потреби громадського сектора:				
Сіножатеї, га	20	20	20	20
Пасовищ, га	25	25	25	25
Посівні площі необхідні для потреб свинарства і утримання робочих коней, га	140	140	140	140
Обсяг наявних у господарстві добрив:				
азотних, ц д.р.	300	300	300	300
фосфорних, ц д.р.	450	450	450	450
калійних, ц д.р.	220	220	220	220
органічних, т	20000	20000	20000	20000
Середні закупівельні ціни на добрива, тис. крб. за 1 ц д.р.				
азотні	1900	1900	1900	1900
фосфорні	2500	2500	2500	2500
калійні	640	640	640	640
органічні за 1 т	110	110	110	110
Структура посівних площ, у межах від до, %:				
зернові	40-60	32-52	33-53	27-47
пшениця	14-34	13-33	8-28	16-36
жито	2-7	не б 3	не б 4	не б 2
ячмінь	5-12	4-10	2-8	2-8
горох	не б 10	не б 10	не б 8	не б 10
гречка	не б 5	не б 6	не б 5	не б 7
кормові культури	24-40	28-44	27-43	29-45
кормові коренепл.	не б 7	не б 5	не б 4	не б 5
кукур.на сил, з/к	4-12	4-12	4-12	4-12
цукровий буряк	2-20	4-22	2-20	4-22
картопля	не б 15	не б 15	не б 16	не б 15
овочі	1-3	1-3	1-3	1-3
Середн.-річ.чисельн. працюючих, чол.	233	221	215	234
Загальний фонд робо-				

щої сили, л/д ¹				
в т.ч. в розрахунку на 2 місяці	10912	10350	10069	10959
Найвний фонд механізованої праці по кварталах, л/д:				
I квартал	4800	6000	3000	3000
II квартал	7100	8200	4900	4900
III квартал	8000	9000	6200	5700
IV квартал	3900	4200	2800	2200
Середньорічні обсяги державного замовлення на с/г продукцію, ц:				
пшениця	4441	5926	4577	4503
жито	643	230	246	155
ячмінь	321	866	492	595
горох	345	516	452	336
овочі	21	90	93	126
цукр. буряк	29600	45750	33950	46860
картопля	279	208	123	233
молоко	3910	2970	1753	2739
м'ясо ВРХ	220	257	73	222
Власні потреби, ц:				
зерно	5750	6045	5950	5600
овочі	30	36	28	25
картопля	6550	7320	5925	5490
молоко	45	49	37	44
м'ясо ВРХ	42	73	56	61

Загальний фонд робочого часу обчислювався виходячи з розрахункової величини кількості відпрацьованих робочих днів одним працюючим протягом року, яка за нашими розрахунками в середньому по області складає 281 р.д.

Норми потреб у робочій силі й механізованій роботі (на 1 га, на 1 голову)

Культури, групи тварин	Робоча сила, людино-дні				Механіз. роб. на 1 га, л/д			
	Всього	трав- черв.	лип- серп.	верес- жовт.	К в а р т а л и			
					I	II	III	IV
			Товарні культури					
пшениця	3.7	0.1	2.0	0.4	0.2	1.2	2.5	0.2
жито	3.2	0.1	1.9	0.4	0.2	1.1	2.3	0.2
ячмінь	3.0	0.1	1.4	0.3	0.2	1.1	2.4	0.2
горох	4.9	0.2	3.1	0.4	0.2	1.2	2.3	0.2
овес	2.9	0.1	1.4	0.3	0.2	1.2	2.4	0.2
картопля	68.5	23.1	3.1	26.1	0.5	2.3	4.0	0.3
цукр. буряк	100.2	19.2	8.9	55.7	0.6	2.1	2.0	3.6
овочі	82.3	19.3	22.5	42.6	0.3	1.9	2.1	1.5
гречка	3.1	0.1	1.4	0.4	0.2	1.2	2.3	0.2
к-дза на зерн.	41.0	18.3	1.6	16.2	0.3	2.3	3.8	0.2
			Кормові культури					
оз.зерн. з/к	3.9	2.9	0.3	0.1	0.2	2.9	0.4	0.3
ячмінь	2.9	0.1	1.9	0.5	0.2	2.3	0.4	0.2
овес	2.9	0.1	1.7	0.4	0.2	1.2	2.1	0.3
оз.зерн. фураж	3.0	0.2	2.0	0.5	0.2	1.3	2.3	0.3
к-дза на силос	8.4	4.3	3.1	0.6	0.2	1.2	2.3	1.3
к-дза на з/к	8.1	3.7	1.9	1.0	0.2	1.2	2.5	0.3
о.тр. на з/к	5.6	2.3	2.2	0.2	0.2	1.9	1.1	0.3
о.тр. на сіно	4.3	2.1	0.8	0.3	-	1.2	1.3	-
б.тр. на з/к	4.4	1.9	1.4	0.2	0.1	1.4	1.2	0.3
б.тр. на сіно	4.1	2.4	1.0	0.2	0.1	1.1	1.9	0.3
корм. буряк	54.5	16.2	1.3	23.6	0.2	1.3	1.4	1.2
прир. сінож.	2.6	0.8	1.2	0.4	-	1.2	1.3	-
прир. пасов.	1.2	0.3	0.2	0.2	-	-	-	-
			Групи тварин					
корови	42.3	7.3	7.4	7.0	-	-	-	-
телиці	33.8	5.1	5.4	5.2	-	-	-	-
молодн.:до 6м	36.2	5.9	6.2	6.0	-	-	-	-
6-12м	30.1	4.8	4.8	4.8	-	-	-	-
12-18м	28.4	4.6	4.6	4.6	-	-	-	-
18-24м	27.5	4.5	4.5	4.5	-	-	-	-
свині у серед- ньому	30.8	5.2	5.1	5.1	-	-	-	-
робочі коні	38.4	6.9	6.2	6.2	-	-	-	-

Норми внесення добрив і вартісна характеристика обробітку
сільськогосподарських культур (Північна зона).

Культури	Норми внесення добр.					Сер. реал. ціна 1 ц	Собів. 1 ц про-дуц.	Витра-ти на 1 га ¹	Прибу-ток з 1га
	м/д, ц д.р./1га		Орг. врож. ц/га	Сер. врож. т/га	К				
	N	P				K	т/га		
Товарні культури									
пшениця	0.65	0.7	0.35	20	38.2	1008	427	15006	20419
жито	0.4	0.5	0.3	15	34.1	1435	457	14337	30682
ячмінь	0.43	0.58	0.3	10	28.7	1094	599	15816	13070
горох	0.5	0.6	0.4	20	21.4	1657	443	8722	23901
овес	0.5	0.5	0.3	10	27.2	1250	605	15140	16140
картопля	0.6	0.7	0.4	40	107.5	1968	1868	160648	8600
цукр. буряк	0.5	0.75	0.55	30	234	608	364	85176	57096
овочі	0.4	0.5	0.4	10	102.2	1762	1177	120289	59787
гречка	0.4	0.5	0.4	10	7.9	3278	861	6258	17567
к-дза на зерн.	0.3	0.2	0.2	25	29.8	1120	399	10939	19767
Кормові культури									
оз.зерн. з/к	0.4	0.5	0.3	15	130.4	-	69	8998	-
ячмінь	0.5	0.5	0.3	20	28.7	-	599	17191	-
овес	0.4	0.4	0.3	18	27.2	-	605	16456	-
оз.зерн. фураж	0.6	0.6	0.3	20	34.6	-	345	11937	-
к-дза на силос	0.3	0.2	0.1	25	265.5	-	35	9293	-
к-дза на з/к	0.3	0.2	0.1	20	231.6	-	46	10654	-
з.тр. на з/к	0.3	0.5	0.3	10	133.5	-	39	5207	-
з.тр. на сіно	0.3	0.5	0.3	10	25.5	-	170	4335	-
з.тр. на з/к	0.2	0.4	0.3	10	211.4	-	18	3805	-
з.тр. на сіно	0.2	0.4	0.3	10	27.9	-	140	3906	-
корм. буряк	0.3	0.5	0.3	20	223.9	-	179	40078	-
прир. сінож.	0.1	0.2	0.1	5	22.1	-	153	3381	-
прир. пасов.	0.1	0.2	0.1	5	129.4	-	17	2200	-

При визначенні розміру витрат і прибутку з 1 га по товарній групі культур ми враховували, що середній розмір відходів по зернових культурах складає 8%, а по картоплі - 20%, тому ми використали відповідно коефіцієнти 0.92 і 0.8.

Норми внесення добрив і вартісна характеристика обробітку
сільськогосподарських культур (Центральна зона).

Культури	Норми внесення добр.				Сер. врож. ц/га	Сер. реал. ціна 1 ц	Собів. про- дукц. 1 ц	Витра- ти на 1 га ¹ тис.крб.	Прибу- ток з 1га крб.
	Сер.								
	м/д,	ц д.р./1га	Орг.	т/га					
	N	P	K						
	Товарні культури								
пшениця	0.65	0.7	0.35	20	40.1	1114	412	15199	25898
жито	0.4	0.5	0.3	15	35.4	1362	420	13679	30679
ячмінь	0.43	0.58	0.3	10	32.3	1227	479	14234	22159
горох	0.5	0.6	0.4	20	28.2	2152	540	14010	41822
овес	0.5	0.5	0.3	10	32.4	1054	466	13890	17527
картопля	0.6	0.7	0.4	40	115.5	1964	1291	119289	62185
цукр. буряк	0.5	0.75	0.55	30	236	554	376	88736	42008
овочі	0.4	0.5	0.4	10	131.2	1421	1372	180006	6429
гречка	0.4	0.5	0.4	10	9.1	2554	233	1950	19431
к-дза на зерн.	0.3	0.2	0.2	25	43.7	1440	524	21067	36827
	Кормові культури								
оз.зерн. з/к	0.4	0.5	0.3	15	151.8		66	10019	
ячмінь	0.5	0.5	0.3	20	32.3		479	15472	
овес	0.4	0.4	0.3	18	32.4		466	15098	
оз.зерн. фураж	0.6	0.6	0.3	20	36.9		315	11624	
к-дза на силос	0.3	0.2	0.1	25	305.6		30	9168	
к-дза на з/к	0.3	0.2	0.1	20	262.8		45	11826	
о.тр. на з/к	0.3	0.5	0.3	10	133.3		36	4799	
о.тр. на сіно	0.3	0.5	0.3	10	22.0		108	2376	
б.тр. на з/к	0.2	0.4	0.3	10	229.5		33	7574	
б.тр. на сіно	0.2	0.4	0.3	10	27.8		125	3475	
корм. буряк	0.3	0.5	0.3	20	228.8		149	34091	
прир. сінож.	0.1	0.2	0.1	5	25.5		85	2168	
прир. пасов.	0.1	0.2	0.1	5	134.2		24	3221	

1 - при визначенні розміру витрат і прибутку з 1 га по товарній групі культур ми враховували, що середній розмір відходів по зернових культурах складає 8%, а по картоплі - 20%, тому ми використали відповідно коефіцієнти 0.92 і 0.8.

При визначенні розміру витрат і прибутку з 1 га по товарній групі культур ми враховували, що середній розмір відходів по зернових культурах складає 8%, а по картоплі - 20%, тому ми використали відповідно коефіцієнти 0.92 і 0.8.

Норми внесення добрив і вартісна характеристика обробітку
сільськогосподарських культур (Західна зона).

Культури	Норми внесення добр.				Сер. врож. ц/га	Сер. реал. ціна 1 ц тис.к	Собів про- дукц. 1 га ¹ тис.к	Витра- ти на 1 га ¹ тис.крб	Прибу- ток з 1га крб.
	м/д, ц д.р./1га								
	N	P	K	т/га					
Товарні культури									
пшениця	0.65	0.7	0.35	20	34.2	1129	429	13498	22025
жито	0.4	0.5	0.3	15	31.9	1245	479	14058	22481
ячмінь	0.43	0.58	0.3	10	26.2	1072	501	12076	13763
горох	0.5	0.6	0.4	20	21.8	1845	497	9968	27035
овес	0.5	0.5	0.3	10	26.6	1064	494	12089	13949
картопля	0.6	0.7	0.4	40	110.5	2136	1538	135959	52863
цукр. буряк	0.5	0.75	0.55	30	229	577	404	92516	39617
овочі	0.4	0.5	0.4	10	115.8	1347	1098	127148	28834
гречка	0.4	0.5	0.4	10	8.4	2609	710	5487	14675
к-дза на зерн.	0.3	0.2	0.2	25	24.1	1233	712	15786	11552
Кормові культури									
оз.зерн. з/к	0.4	0.5	0.3	15	141.1		80	11288	
ячмінь	0.5	0.5	0.3	20	26.2		501	13126	
овес	0.4	0.4	0.3	18	26.6		494	13140	
оз.зерн. фураж	0.6	0.6	0.3	20	33.0		353	11649	
к-дза на силос	0.3	0.2	0.1	25	286.2		33	9445	
к-дза на з/к	0.3	0.2	0.1	20	217.1		50	10855	
с.тр. на з/к	0.3	0.5	0.3	10	134.5		50	6725	
с.тр. на сіно	0.3	0.5	0.3	10	21.9		149	3263	
б.тр. на з/к	0.2	0.4	0.3	10	221.7		38	8425	
б.тр. на сіно	0.2	0.4	0.3	10	25.8		321	8282	
корм. буряк	0.3	0.5	0.3	20	234.9		166	38993	
прир. сінож.	0.1	0.2	0.1	5	16.6		133	2208	
прир. пасов.	0.1	0.2	0.1	5	129.7		36	4669	

- при визначенні розміру витрат і прибутку з 1 га по товарній групі культур ми враховували, що середній розмір відходів по зернових культурах складає 8%, а по картоплі - 20%, тому ми використали відповідно коефіцієнти 0.92 і 0.8.

При визначенні розміру витрат і прибутку з 1 га по товарній групі культур ми враховували, що середній розмір відходів по зернових культурах складає 8%, а по картоплі - 20%, тому ми використали відповідно коефіцієнти 0.92 і 0.8.

Норми внесення добрив і вартісна характеристика обробітку
сільськогосподарських культур (Південна зона).

Культури	Норми внесення добр.				Сер. врож. ц/га	Сер. реал. ціна 1 ц	Собів. про- дукц. 1 ц	Витра- ти на 1 га ¹ тис.крб.	Прибу- ток з 1га крб.
	м/д, ц д.р./1га								
	N	P	K	т/га					
Товарні культури									
пшениця	0.65	0.7	0.35	20	39.7	1111	409	14938	25640
жито	0.4	0.5	0.3	15	32.9	1431	453	13712	29602
ячмінь	0.43	0.58	0.3	10	31.6	1064	478	13897	17036
горох	0.5	0.6	0.4	20	26.7	1304	620	15230	16802
овес	0.5	0.5	0.3	10	32.8	996	456	13760	16295
картопля	0.6	0.7	0.4	40	105.9	1839	1498	126910	28890
цукр. буряк	0.5	0.75	0.55	30	265	487	307	81355	47700
овочі	0.4	0.5	0.4	10	107.7	1362	1493	160796	-14109
гречка	0.4	0.5	0.4	10	10.5	2794	461	4454	22537
к-дза на зерн.	0.3	0.2	0.2	25	48.2	2181	1095	48557	48158
Кормові культури									
оз.зерн. з/к	0.4	0.5	0.3	15	139.2		73	10162	
ячмінь	0.5	0.5	0.3	20	31.6		478	15105	
овес	0.4	0.4	0.3	18	32.8		456	14957	
оз.зерн. фураж	0.6	0.6	0.3	20	31.4		314	9860	
к-дза на силос	0.3	0.2	0.1	25	256.6		35	8981	
к-дза на з/к	0.3	0.2	0.1	20	220.5		53	11687	
о.тр. на з/к	0.3	0.5	0.3	10	111.8		43	4807	
о.тр. на сіно	0.3	0.5	0.3	10	24.4		232	5661	
б.тр. на з/к	0.2	0.4	0.3	10	174.1		39	6790	
б.тр. на сіно	0.2	0.4	0.3	10	23.0		146	3358	
корм. буряк	0.3	0.5	0.3	20	228.7		188	42996	
прир. сінож.	0.1	0.2	0.1	5	23.3		227	52891	
прир. пасов.	0.1	0.2	0.1	5	135.1		45	6080	

1 - при визначенні розміру витрат і прибутку з 1 га по товарній групі культур ми враховували, що середній розмір відходів по зернових культурах складає 8%, а по картоплі - 20%, тому ми використали відповідно коефіцієнти 0.92 і 0.8.

¹ При визначенні розміру витрат і прибутку з 1 га по товарній групі культур ми враховували, що середній розмір відходів по зернових культурах складає 8%, а по картоплі - 20%, тому ми використали відповідно коефіцієнти 0.92 і 0.8.

Розрахунок загальної структури кормового раціону для ВРХ

Показники	Групи тварин					
	Корови	Нетелі	Молодняк В Р Х			
			до 6 м	6-12 м	12-18 м	18-24 м
Потреба у к.од. на 1 голову, ц	39	25	15	21	26	31
Потреба у перетравному прот. на 1 голову, ц	4.29	2.75	1.65	2.31	2.86	3.41
Грубі: min, %	6	6	3	6	6	6
ц корм.од.	2.34	1.5	0.45	1.26	1.56	1.86
тах, %	20	20	15	20	20	20
ц корм.од.	7.8	5.0	2.25	4.2	5.2	6.2
в т.ч. сіно min, %	3	3	8	4	3	3
ц корм.од.	1.17	0.75	1.2	0.84	0.78	0.93
тах, %	10	10	10	10	10	10
ц корм.од.	3.9	2.5	1.5	2.1	2.6	3.1
Соковиті: min, %	10	10	5	8	10	10
ц корм.од.	3.9	2.5	0.75	1.68	2.6	3.1
тах, %	45	35	20	30	35	40
ц корм.од.	17.55	8.75	3.0	6.3	9.1	12.4
в т.ч. силос min, %	10	8	3	5	10	10
ц корм.од.	3.9	2.0	0.45	1.05	2.6	3.1
тах, %	40	35	15	30	30	35
ц корм.од.	15.6	8.75	2.25	6.3	7.8	10.85
корм. коренепл.: min, %	3	2	2	3	3	3
ц корм.од.	1.17	0.5	0.3	0.63	0.78	0.93
тах, %	15	12	8	10	10	15
ц корм.од.	5.85	3.0	1.2	2.1	2.6	4.65
жом: min, %	7	6	-	2	8	9
ц корм.од.	2.73	1.5	-	0.42	2.08	2.79
тах, %	15	12	-	10	15	18
ц корм.од.	5.85	3.0	-	2.1	3.9	5.58
Зелені: min, %	15	10	5	9	10	12
ц корм.од.	5.85	2.5	0.75	1.89	2.6	3.72
тах, %	45	35	20	30	30	38
ц корм.од.	17.55	8.75	3.0	6.3	7.8	11.78
Концентрати: min, %	8	12	5	8	10	18
ц корм.од.	3.12	3.0	0.75	1.68	2.6	5.58
тах, %	35	36	26	30	40	40
ц корм.од.	13.65	9.0	3.9	6.3	10.4	12.4
Потреба у протеїні з урахуван. включ. у раціон сарбаміду: %	20	20	10	15	20	25
ц	3.0	2.63	1.67	1.87	2.22	2.24

Додаток 33

Розрахунок виходу кормових одиниць і перетравного протеїну з 1 га кормових культур і угідь

Культури і види угідь	Урожайність ц/га			Міститься в 1 ц			Вихід з 1 га, по зонах:						
	Пн	Ц	З	Пд	Пн	Ц	З	Пд	Пн	Ц	З	Пд	
оз.пшен. з/к	130.4	151.8	141.1	139.2	0.20	2.1	26.08	30.36	28.22	27.84	2.74	3.19	2.96
ячмінь	28.7	32.3	26.2	31.6	1.22	8.0	35.01	39.41	31.96	38.55	2.30	2.58	2.10
овес	27.2	32.4	26.6	32.8	1.00	9.0	27.20	32.40	26.60	32.80	2.45	2.92	2.39
оз.зерн. фураж	34.6	36.9	33.0	31.4	0.85	9.4	29.41	31.37	28.05	26.69	3.25	3.47	3.10
к-дза на силос	265.5	305.6	286.2	256.6	0.23	1.1	61.07	70.29	65.83	59.02	2.92	3.36	3.15
к-дза на з/к	231.6	262.8	217.1	220.5	0.20	1.8	46.32	52.56	43.42	44.10	4.17	4.73	3.91
о.тр. на з/к	133.5	133.3	134.5	111.8	0.18	2.5	24.03	23.99	24.21	20.12	3.34	3.33	3.36
о.тр. на сіно	25.5	22.0	21.9	24.4	0.47	6.8	11.99	10.34	10.29	11.47	1.73	1.50	1.49
б.тр. на з/к	211.4	229.5	221.7	174.1	0.23	3.3	48.62	52.79	50.99	40.04	6.98	7.57	7.32
б.тр. на сіно	27.9	27.8	25.8	23.0	0.52	8.0	14.51	14.46	13.42	11.96	2.23	2.22	2.06
корм. буряк	223.9	228.8	234.9	228.7	0.12	0.9	26.87	27.46	28.19	27.44	2.02	2.06	2.11
прир. сінож.	22.1	25.5	16.6	23.3	0.54	5.2	11.93	13.77	8.96	12.58	1.15	1.33	0.86
прир. пасов.	129.4	134.2	129.7	135.1	0.16	1.5	20.70	21.47	20.75	21.62	1.94	2.01	1.95

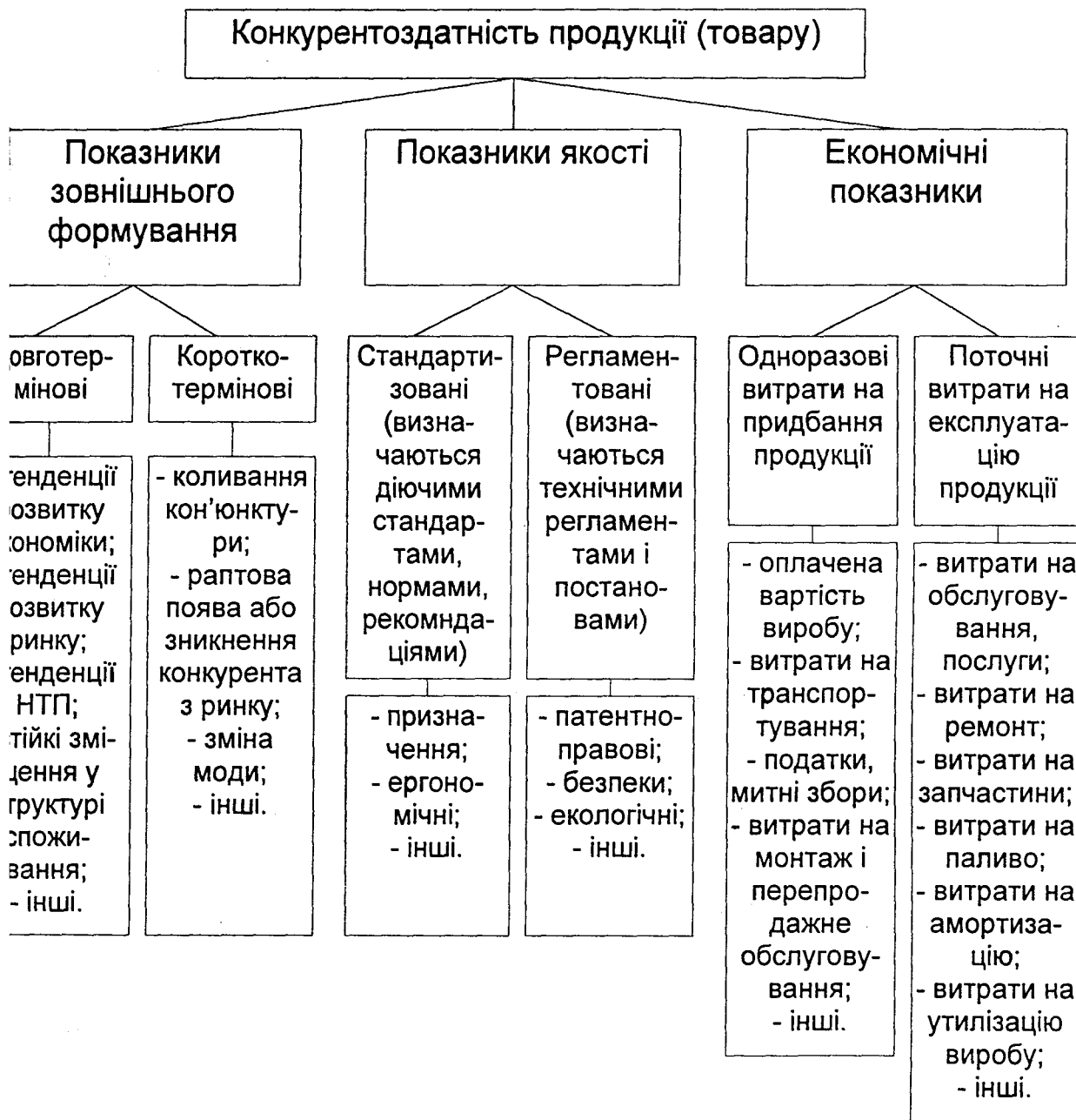
Характеристика статевих-вікових груп ВРХ (Північна зона).

Групи тварин	Сер.	Процент		Здав.	Реаліз.	Собі-	Вир.від	Річ. витр.	Фінан.
	річ. про- дукт.	відх.	вибр- акув	маса 1 г. в ц ¹	ціна 1ц продукц	варт. 1 ц	реаліз. прод.на	на одну голову,	рез. реаліз
Корови:									
молоко	4.63	-	-	16.9	1154	1330	17552	20229	- 2677
м'ясо	0.15	-	15	2.3	4963	14812	1712	5110	- 3398
Нетелі:									
молоко	1.44	-	-	5.3	1154	1581	5199	7122	- 1923
м'ясо	0.15	-	11	2.0	6065	16766	1334	3689	- 2355
Молодняк:									
до 6 м	0.20	3	6.2	0.5	5514	16128	88	258	- 170
6-12 м	0.30	2	7.0	0.9	5514	16244	276	731	- 455
12-18 м	0.35	2	22	1.6	6065	15740	1941	5037	- 3096
18-24 м	0.40	1	100	2.3	6065	13772	13810	31358	-17548

Додаток 35 Характеристика статевих-вікових груп ВРХ (Центральна зона).

Групи тварин	Сер.	Процент		Здав.	Реаліз.	Собі-	Вир.від	Річ. витр.	Фінан.
	річ. про- дукт.	відх.	вибр- акув	маса 1 г. в ц ¹	ціна 1ц продукц	варт. 1 ц	реаліз. прод.на	на одну голову,	рез. реаліз
Корови:									
молоко	4.58	-	-	16.7	1165	1364	17510	20501	- 2991
м'ясо	0.25	-	13	3.3	4990	14120	2141	6057	- 3916
Нетелі:									
молоко	1.42	-	-	5.2	1165	1624	5149	7165	- 2016
м'ясо	0.25	-	10	2.7	6098	16301	1646	4401	- 2755
Молодняк:									
до 6 м	0.35	1.5	6.0	0.7	5544	15937	175	502	- 327
6-12 м	0.45	2.5	7.4	1.2	5544	15203	326	894	- 568
12-18 м	0.55	1.1	18.9	2.5	6098	14830	2714	6599	- 3885
18-24 м	0.60	0.7	100	3.3	6098	12177	19983	39903	-19920

У колонці "Здавальна маса" по рядку "молоко" вказана річна продуктивність тварин у центнерах на одну голову.

Класифікаційна схема показників конкурентоспроможності продукції [105-С.173]

Перелік відомчих інформаційних фондів і систем з питань сільського господарства в Україні

Назва інформаційного масиву	Назва відомств та організацій
1. Система моніторингу земельних ресурсів	Держкомітет по земельних ресурсах з інститутом землеустрою
2. БД "Характеристики і нормативи господарського використання ґрунтів за їх типами, зонами і регіонами"	Інститут ґрунтознавства та агрохімії, Інститут захисту ґрунтів
3. Інформаційно-довідкова система "Сортооновлення і сортовипробування"	Інститут рослинництва з Держкомісією по сортовипробуванню, НДУ та станція "Еліта"
4. Інформаційно-довідкова система "Породи та ростові стандарти тварин"	Інститут генетики і розведення тварин із системою племоб'єднань
5. БД "Характеристики і нормативні дані по кормах"	Інститути землеробства, кормів, тваринництва, свинарства, птахівництва
6. Система моніторингу продовольчого ринку	Укрплодоовочпром, Укрм'ясопром, Укрптахопром, УПТЦ "Агропромсистема з Інститутом аграрної економіки"
7. БД "Метеоумови"	Інститут агрометеорології
8. БД "Засоби захисту рослин"	Укрґрунтозахист з Інститутом захисту рослин
9. БД "Системи машин та механізмів"	Укрсільгосптехсервіс з Інститутом механізації та електрифікації с/г
10. БД "Біопрепарати та медикаменти"	Укрзооветпостач з Інститутом ветеринарної медицини
11. БД "Проекти систем виробництва сховищ, кормоцехів та споруд виробничої інфраструктури"	Інститути землеробства, механізації та електрифікації сільського господарства, тваринництва, кормів, механізації тваринництва, Агропроект
12. БД "Економічні показники і нормативи розвитку сільського господарства України та регіонів"	Інститут аграрної економіки та УПТЦ "Агропромсистема" з УкрНДСагропромом
13. Інформаційно-довідковий фонд науково-дослідних та проектно-конструкторських робіт	УААН, ЦНСГБ УААН, Інститути землеробства, ґрунтознавства та агрохімії, рослинництва, тваринництва, аграрної економіки, механізації і електрифікації, молока і м'яса, агробіології та біотехнології